

Tarık Buğra

Toplu Eserleri 2

Firavun İmanı

TARIK BUĞRA • Firavun İmanı

Kervan Yayınları, 1976 (1 baskı)

Yol Yayınları, 1978 (1 baskı)

Ötüken Neşriyat, 1983-1989-1993-1996-1998-1999 (6 baskı)

İletişim Yayınları 981 • Çağdaş Türkçe Edebiyat 136

ISBN-13: 978-975-05-0219-4

© 2004 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2004, İstanbul (1000 adet)
2. BASKI 2004, İstanbul (1000 adet)
3. BASKI 2005, İstanbul (1000 adet)
4. BASKI 2006, İstanbul (1000 adet)
5. BASKI 2008, İstanbul (1000 adet)

KAPAK Utku Lomlu

KAPAK FOTOĞRAFI Ara Güler

KAPAK FİLMİ 4 Nokta Grafik

DİZGİ Maraton Dizgievi

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Seçkin Oktay - Nûkhet Amanoel

MONTAJ Şahin Eyalmez

BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

TARIK BUĞRA

Firavun İmanı

TOPLU ESERLERİ 2

i l e t i ŝ i m

TARİK BUĞRA 2 Eylül 1918 tarihinde Akşehir'de doğdu. İlk ve ortaokulu Akşehir'de okudu. İstanbul Lisesi'nin yatılı kısmında okurken bu lisenin yatılı kısmının kapatılması üzerine kaydını Konya Lisesi'ne aldirdi ve liseyi burada bitirdi (1936). Lise yıllarında Tanık Nazım müstezar ismiyle hikâye ve şiirler yazdı. İstanbul Üniversitesi Tıp ve Hukuk Fakülteleri'nde yarım bıraktığı öğrenim hayatını Edebiyat Fakültesi Türk Dili Edebiyatı Bölümü'nde devam ettirdi, ama son sınıfta ayrıldı. Askerden sonra Şişli Terakki Lisesi'nde muallim muavini oldu. Akşehir'de çıkardığı *Nasrettin Hoca* gazetesi ile gazeteciliğe başladı (1949-1952). *Milliyet*, *Vatan*, *Yeni İstanbul*, *Haber* ve *Tercüman* gazetelerinde ve *Yol* dergisinde sanat sayfaları düzenledi, fıkralar yazdı, yazı işleri müdürlüğü yaptı. *Hisar* dergisi ve *Türkiye* gazetesinde de yazan Tanık Buğra, 26 Şubat 1994 tarihinde İstanbul'da öldü.

Eserleri: Hikâye: *Oğlanuz* (1949), *Yarın Diye Bir Şey Yoktur* (1952), *İki Uyku Arasında* (1954), *Hikâyeler* (1964; yeni ilavelerle 1969). Tiyatro: *Ayakta Durmak İstiyorum* (1972), *Akümülatörlü Radyo* (1979), *Yüzlerce Çiçek Birden Açtı* (1979), *İbişin Rüyası* (1979), *Güneş ve Arslan* (1988). Gezi yazıları: *Gagarin'grad -Moskova Notları* (1962). Fıkra ve deneme: *Gençlik Türküsü* (1964), *Düşman Kazanmak Sanatı* (1979), *Bu Çağın Adı* (1990), *Politika Dışı* (1992). Roman: *Siyah Kehribar* (1955), *Küçük Ağa* (1964), *Küçük Ağa Ankara'da* (1966), *İbişin Rüyası* (1970), *Firavun İmanı* (1976), *Gençliğim Eyvah* (1979), *Dönemeçte* (1980), *Yalnızlar* (1981), *Yağmur Beklerken* (1981), *Osmancık* (1983), *Dünyanın En Pis Sokakı* (1989). Senaryo: *Zafer Gaye Değildir* (1993), *Sıfırdan Doruğa-Patron* (1994).

Sakarya Kana Bulanırken (5 Ağustos 1921)

Kıran kırana bir güreş bitmiş, Büyük Millet Meclisi, Başku-
mandanlık yetkilerini Mustafa Kemal Paşa'ya devretmişti.

318 mebusun yarından çoğu bu yetkileri Meclis'in elinden
 ıkarmak istemiyordu. Bunların arasında Meclis'i Ordu'nun
 st nde tutan ve savaş için en doğru kararları Meclis'in ve-
rebileceğine yürekte inananlar vardı; ama Mustafa Kemal
Paşa'yı fazla atılgan, hattâ maceracı ve Türkiye'nin kaderini
yalnız cepheye bağlamış sayanlar da vardı. Bunlara göre Pa-
şa, cephe zaferi uğruna memleketi, en ağır bozgunların an-
cak doğurabileceği kayıplara sürüklemekten çekinmezdi.

Direnişleri günlerce sürdü. Ama bu direniş  etin değil,
haşin değil, yürek burkucuydu. "Peki" deyişleri de akılları
yattığı için değil, korkuları ağır bastığı için oldu; sebepleri
 eşit çeşitti, ama hepsi korkuyordu. Herkes korkuyordu.

Kimi, "Bursa düşer mi hiç!" demiş, Bursa'nın düşüşünü
ancak kıyametten sonrası için olabilir sanmış, ama Bur-
sa'nın düştüğünü, Osmanlı kalbinin söküldüğünü görmüş-
t . Artık en inançlılar bile Ankara'nın da, bütün Türki-
ye'nin düşebileceğini aklına getirebiliyordu.

Daha başkaları vardı ki, bunlar düpedüz korkuyorlardı. Yunan, işte Ankara kapılarındaydı ve topları, tüfekleri gıcır gıcırdı, süngüsü, kılıcı daha çoktu; yiyecek, giyecek derdi yoktu. Bir buna bakıyor, cepheye bel bağlamanın boşluğu ile ürperiyor, ama bir de başlarını çevirince darağaçları ile karşılaşılıyorlardı; dünyayı bilmiyor, hele diplomasiye hiç akıl erdiremiyorlardı ve bu korkunç durumda dört elle sarıldıkları cankurtaran da, Paşa'nın, en karanlık günlerde bile sarsılmayan bir inançla zaferden söz edebilişi ve savaşı bir oyun, bir manevraymış gibi iradesine bağlı gösterebilişi oluyordu.

Gerçekten de Paşa, Meclis'i allak bullak eden geri çekilmelerde ve köy, kasaba, şehir kayıplarında bile, plandan söz etmiş, plan gereği demiş, bu kayıpların “kazanç” yanları olduğuna hepsini inandırmıştı. Hepsinin kafasında da, bir, çok geniş, çok büyük, sınırsız bir alan, bir de, bir çizgi, bir şerit hayali yaratabilmişti. O alan Türkiye, o şerit de alınan verilen, alınıp verilebilecek olan savaş boyuydu. Bu şeritte her şey alan'ın kurtuluşu içindi, bu büyük sonuç için planlanıyordu. Hepsini inandırabiliyordu buna; çünkü hepsi de buna inanmak için can atıyordu. Ve istenebilecek bir başka şey yoktu.

Memur ve hocaların yarısı ile, sayıları kırkı aşan çiftçi mebusların hemen hemen hepsi, kimi bir sezişle kimi tam bir şuurla, bir yandan Meclis'in üstünlüğünü zedelememek, yetkilerini kaptırmamak için titrerken, bir yandan da bütün bunları hatırlıyor ve umudun cıızlığına rağmen ancak süngüye ve Paşa'ya bel bağlanabileceğini kabul zorunda kalıyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın başkumandanlığı, böylece, 5 Ağustos 1921 akşamı, yatsıya doğru, kadere boyun eğer gibi kabul edildi.

* * *

Ağızlarda toprak tadı vardı. İnsan yutkunurken kum çiğnediğini sanırdı. Haymana'dan kopup gelen hoyrat bir rüzgâr Ankara'nın pis ve daracık sokaklarında bütün gün tozu dumana katmış, solukları kesmiş, göğüsleri daraltmıştı. Mintanlar, içlikler, fanilalar terden yapış yapıştı. Herkes kötü kötü kokuyordu.

Paşa, daha teşekkür edip kürsüden inerken, gözlerde serin su başları, kuzeye bakan pencerelerin önündeki sedirler, gecelik entarileri ve çoluk çocuk sesleri tütüyordu. Salonu, fırtınaya tutulmuş bir gemi gibi sallayan, sarsan heyecan dalgaları ve sinir gerginlikleri geçip gitmiş, bunların yerine, özel yaşayışların çekicilikleri ve sıra özelemleri bir tül gibi inmişti. Şimdi hüznün vardı, bezginlik vardı, yorgunluk ve kendini bütününüyle bırakış vardı.

Salon birdenbire ve yeniden dalgalanır gibi oldu. Bu davudî sesi tanıyorlardı. Başlar Balıkesir mebusu, Hoca Abdülgafur Efendi'yi görmek için doğruldu. O, ellerini açmış, her zaman olduğu gibi heyecana varan bir içtenliğin titrettiği sesiyle, alınan kararın hayırlı olması için dua ediyordu.

İri yarıydı; aslan gibiydi. Yakışıklıydı. Güzel kelimeler bulur ve duayı bir irâde, bir azim tazelemesi, heyecan tutuşturması ve umutları yapılabilecek her şeyi yapma tutkusuna haline getirirdi. Çok az konuşurdu; içine kapanıktı.

Oysa, Hasan Basri Bey bambaşka bir Hoca Abdülgafur tanımıştı. Telâşlı, konuşkan, birtakım peşin yargıların kavgacı!..

Telâşları, kolayca umutsuzlaşmalarından, en küçük başarısızlıklarda bile her şey bitmiş gibi çözümlerişlerinden gelirdi. Ama bir gün Ankara'ya cepheden genç bir savaşçı geldi ve medresede oda arkadaşlığı yaptığı Hoca'ya, küçümseme ve öfke karışımı bir sesle:

"Hoca, hoca; en büyük küfür umutsuzluktur!" deyiverdi.

Abdülgafur, önce kıpkırmızı olmuş, sonra da Ankara so-

kaklarının buz gibi, takır takır karanlığına çıkıp gitmişti. Sabah ezanından dönen Abdülgafur bir başka Abdülgafur'du; işte bu dâva adamıydı.

Dua bitti. Mebuslar artık kendilerini bulmuşlardı; “Âmin!” diyen seslerinden belliydi bu. Üçer, beşer dağıldılar. Hasan Basri Bey:

“Berhûdar ol Hocam!” diye kürsüye seslendikten sonra, yanındaki rahlede oturan Hüseyin Avni Bey'e doğru ekledi: “Meclis Meclisliğini buldu.”

Mebuslara şöyle bir bakılınca, yanıldığı söylenilemezdi. Ama bu hüküm pek de doğru değildi; çünkü insanın bir de inilemeyecek derinlikleri oluyordu böyle ortam ve durumlarda.

Ve bu derinliklerde çirkin, hattâ iğrenç kararsızlıklar kaynaşıyor, suçun ve ihanetin ta kendisi olan hesaplar yapıliyordu. Yunan, Ankara kapılarındaydı ve —onlar oradalar ve her şeylerini oraya bağlamışlar ya— Ankara da birtakım insanlar için dünyanın sonu oluyor, can kaygısının, paçayı kurtarma endişesinin depreşmesine yetiyordu.

Hasan Basri, cevap bekliyor, daha doğrusu onun da kendisi gibi düşündüğünü ağzından işitmek istiyordu. Ama Hüseyin Avni dalgındı; çok iyi bildiği, o can kaygılarını, o paçayı kurtarmak hesaplarını, sahiplerinden bazılarının yüzünü kafasında canlandırarak düşünüyordu. Neden sonra kısılmış gözlerini çevirdi; kendi kendine konuşur gibi mırıldandı:

“Herkesi kendin gibi bilme.”

Birinci Büyük Millet Meclisi'nde 318 mebus ve aşağı yukarı, bir o kadar da ayrı anlayış, ayrı ruh ve kafa yapısı vardı. Küçüklü büyüklü memurlar, doktorlar, dâvavekilleri, arzuhalciler, hocalar, çiftçiler, zabıtlar ve aşiret beyleri... Kimi Doğu veya Orta Anadolu'dan, güneyden, kuzeyden, batıdan, kimi payitahttan gelmiş, çoğu dâvanın kaba çizgilerin-

den başka bir şey bilmeyen ve düşünmeyen; bu ana çizgileri de vatani, padişahı, halifeyi rû-yi zemîn'i kurtarmaktan ibaret sayan 318 ayrı insan.

Ama bunları, kabataslak olarak, ikiye ayırabilirsiniz. Politika adamları ve politika diye bir şey olduğunu öğrenenler ve politikayı da çekici bulanlar, bir; bir de, politikanın en koyusu ile yavaş yavaş sarıldıkları halde bunu fark edemeyenler ve ömürleri boyunca politikayı bilemeyecek, kavrayamayacak olanlar, iki.

Hüseyin Avni Erzurum'lu idi, su katılmamış bir Dadaştı ve politika ile uğraşmamıştı; ama politika diye bir şey olduğunu çok iyi öğrenmiş, politikanın ürpertecek kadar iğrenç yanlarını da, yapıcı, yarar sağlayıcı kuvvetlerini de görebilmiş, öyle veya böyle olmasının karakterlere ve kafa yeteneklerine bağlı bulunduğunu anlamıştı. Dışarıda, özel hayatında yapmadığı şeyi çoktandır Meclis'te yapıyor ve mebuslara da, Ankara'yı dolduruveren ve bir görünüp bir kırklara karışan, sonra yeniden ortaya çıkan "bey"lerle "beyefendi"lere de, artık, asıl karakterlerini yakalamak, kafalarının içini okuyabilmek hırsıyla bakıyordu.

Ve Hasan Basri, onun bu yanını da iyi bilirdi; üstelik haksız da bulmazdı. Ama canlı bir neşe ve sonu gelmez, her konuyu ve herkesi saran iyimserlik, iyiye yoruş da onun mizacıydı. Gene mizacına ve bu mizacın gereği olan şakacılığına bırakıverdi kendini:

"Aman mîrim.. elbette. Bendeniz o kadar gururlu değilim ki, herkesi kendimle bir tutayım.. haddimizi biliriz biz."

Ötekine de tatlı tatlı gülümsemek düştü.

"Hemen de utandırıverirsiniz insanı."

Salon boşalmıştı. Bir ikisi, bir de arkalarındaki sırada oturan Mehmet Âkif vardı. Bir hademe, kocaman odun sobasının önüne çömelmiş, gaz lambalarını söndürmek için onlardan da çıkmasını bekliyordu. Karasi Mebusu, ona, bu, kim-

bilir kaç yaranın ve kaç çeyrek yüzyılın çökerttiği gaziye bakarak:

“Haydi mîrim; yollanalım gayri,” dedi.

Hüseyin Avni, bir yay boşalır gibi doğruluverdi. Boynu bükük ve alçakgönüllü görünüşüne karşı ne kadar da çevik ve kuvvetliydi. Bir gün, Meclis’e nasıl ve kimin isteğiyle girdiği bilinmeyen ve ortalığı karıştırmaktan, en yumuşak, en iyi niyetli tartışmaları kavgaya doğru körüklemekten başka bir şey yapmayan, ama bunları da iyi beceren, onu buna, bunu ona düşüren, haklıyı değil, kuvvetliyi tutan ve kışkırtan bir Rus bozuntusuna, öyle gerilmeden, hattâ öfkelenmeden bir yumruk kondurmuştu da, koca adam gerisindeki iki kişiyle birlikte yere serilivermişti.

Ama yalnız o mu? İşte, şu arkalarında bir kalem efendisi, bir ham molla gibi sessiz sedasız, hattâ süklüm püklüm duran Âkif de öyleydi ve sıkça taşın suyunu çıkartırdı. Ya kendisi? Hasan Basri?..

Bazı memurların dışında, yaşları elliyi geçmemiş hocalar dahil, Anadolu’dan gelen mebusların çoğu da onlar gibiydiler. Bileklerine de, yüreklerine de pek kişiler!..

Bunlar kaygıyı da; süngü süngüye, bıçak bıçağa, tabanca tabancaya hesaplaşmasını da iyi biliyorlardı. Nitekim çoğu cephede veya dağ başlarında bunu yapmışlardı, tekrarlama-ya da hazırdılar.

Âkif kalktı.

“Buyurun,” dedi; çıktılar.

Samyeli dinmişti. Şimdi serin ve umutlara dost; ama, çırpınan, bir çıkış yolu arayan insanların beyinlerine çökmüş dertlere ve endişelere gökteki pırıl pırıl yıldızlar kadar uzak ve yabancı bir yayla gecesini başlamıştı.

Ankara yeni ve geçenlerin hepsinden de ağdalı bir bunalımın içerisinde, kimi cennetlik ve tarih boyunca övülecek, ama haklarını alamayacak; kimi cehennemlik ve iğrenç,

ama çoğu hiçbir zaman yerilemeyecek ve haklar yutacak hesapların, taktiklerin hummasıyla yanıyordu; yıldızlarıyla, serin esintisiyle ve derin sessizliğiyle Allah'ı hatırlatan geceyi unutup gitmişti.

Kimsesiz sokaklara, mumların veya idare lambalarının fersiz turunculuğunda ancak beliren pencerelere bakanlar aldanır, bu hummaya ihtimal veremezdi. Ama bu humma vardı, insanları cayır cayır sarmıştı. Ama bu humma vardı ve tarih çapındaki kader birliğinin bağladığı, birlikte yola çıkardığı insanları, kimi yanılmalar yüzünden, kimi düpedüz çıkarlar ve tutkular için, ama hepsi de birbirlerini çöktürmek için, gaddarlıklara, kaçakçılıklara, dönekliliklere, kallesliklere ve –yüzde yüz vatan ve kurtuluş adına– sindirme, temizleme hesaplarına gömüyordu.

Bu kör pencerelerin ardında, bazıları sigara dumanlarının perdelediği, bazıları kaçak rakıların anason kokusu ile körüklenmiş, en azından ikili, üçlü gruplar vardı. Tek insana rastlayamazdınız; vicdan dinlemeye, onunla hesaplaşmaya vakit yoktu; buna vakit bırakılmıyordu. Bunu arayan da zaten pek çıkmıyordu. Hemen hemen herkes, yol azığı ile birlikte getirdiği veya Ankara'daki ilk yemek –veya içki– sofrasında bulduğu yargı cümlelerine sımsıkı sarılmıştı. Gene hemen hemen herkes, bulduğu yargı cümlelerine karşı çıkanlara düşman olmaya hazır, hattâ can atar gibiydi. Bu da elbette yanılmış olma ihtimalinin verdiği o önlenemez korkudandı; çünkü hemen hemen herkes “doğru”yu kavramaya yetecek kafa gücünden ve bilgiden yoksun bulunduğunu alttan alta seziyordu.

Âkif, bu tespitin sözü açıldıkça: “Bunlar ya güdülür yahut da çobanlarını parçalamaya kalkışabilirler,” derdi.

Ve hemen hemen her gece olduğu gibi, akli erenlerin ve kurnazlarla tutkudan gözü dönenlerin her biri bu insanlardan en az ikisini üçünü karşısına almış ya bağırıp çağırıyor,

yumruk sallıyor yahut da bir şeyler fısıldıyor olmalıydı.

Buna inanıyorlardı; çünkü aynı şey kendileri için de denenmişti. Bu denemelerden ve kendilerine gözü kapalı inanan beş on mebus veya zabitin anlattıklarından –artık– kesin olarak biliyorlardı ki, Ankara’da ülküler de –kaç nefeslik olduklarını kimsenin bilemeyeceği– canlar gibi veya kurucular da ülküler kadar uçurumun kıyısındadır ve tutkuların en soyluları da, en tiksindiricileri ile birlikte can pazarına düşmüştür.

Ve aynı saatlarda Sakarya, Ankara’ya bir bakıma çok uzak; kurtuluş umudu kadar uzak, bir bakıma da çok yakın, her şeyin bitişi kadar, ölüm kadar yakındı. Aynı saatlarda Sakarya’da dağ gibi yigitler devriliyor, aynı anda nice analar kan ağlıyor, nice kanıyaklılar dul, nice saç bitmedikler yetim kalıyordu.

Ve bütün bunlar Ankara için oluyordu.

Ve Ankara bütün bunlar olduğu için böyleydi.

Ankara cepheden ne kadar uzaktı ve Ankara cepheye ne kadar yakındı. Sakarya sanki adı duyulmadık, hattâ adı konmadık bir ırmaktı; ama Sakarya Ankara’nın içinden, bütün evlerden, bütün odalardan, bütün sofraların ve sedirlerin altından akıyordu.

* * *

Ertesi gün Ankara’da hiçbir şey değişmemiş gibiydi, görünmeyen her şey bir gün önceki gibiydi.

Samyeli gene öyle esiyordu; ağızları toz ve kumla dolduruyor, apış aralarını, koltuk altlarını pis pis terletiyordu. İnsanlar cephe haberlerini gene aynı tedirginlikle bekliyor, kafalar gene aynı öfkeler, aynı küskünlükler ve aynı olabilir veya olamazlarla karıncalanıp duruyordu. Sinirlerde aynı gerilmeler veya kendini koyuvermeler vardı.

Ama görmesini bilen gözler ve hazırlıklı kafalar, o gün

büyük değışikliklerle büyük değışme belirtileri de gördüler: Bir yığın fare gemiyi bırakıp gitmişti. Şurada burada rastlananlar da kaçmaya hazırlanıyor, yol için gerekenleri arıyor ve koparabilecekleri son çıkarları ve koparmış olduklarından kalan kırıntıları toparlamaya çalışıyordu:

Bunların aralarında ülkücü ve vatanlarını canlarından bin kat fazla seven gazeteciler, yazarlar vardı. Ki, aslında Ankara'ya ün, para ve bir koltuk edinmeye gelmişlerdi. Yunan Sakarya'nın doğu kıyısına atladı ya, inlerine, kovuklarına, bataklıklarına dönüyorlardı: Bizans kalıntılarına dönüyorlardı.

Bunların arasında yeni kurulacak sandıkları Türkiye'nin maliyesine, ticaretine, onarılmasına yardımcı olmak için can atanlar vardı. Beraberlerinde muskalar, reçeteler getirmiş ve işe koyulmuşlardı bile. Aslında vurguncu, kapkaççı, karaborsacıydı bunlar. Yunan, Sakarya'nın doğu kıyısına geçti, o pırıl pırıl "Yeni Türkiye" masal oldu ya, inlerine, kovuklarına, bataklıklarına dönüyorlardı: Bizans kalıntılarına dönüyorlardı.

Bunların arasında ötekiler kadar bile olamayan, bir küçük maaşçığı bile kabule hazır, çoğu da kabul etmiş, ama hepsi de ileride güzel günlerde parlak durumlar uman, hiçbir işe yaramaz, hiçbir iş için bir damlacık ter dökmemiş, sorumluluk duymamış maceracılar ve asalaklar da vardı. Yunan, Sakarya'nın doğu yakasına atladı ya, işte şimdi taşı, tarağı toplamış, inlerine, kovuklarına, bataklıklarına dönüyorlardı.

Bunların arasında umutsuz yaşayamayan, ama umut besleme gücünden de yoksun yaratılmış pırlanta gibi delikanlılar vardı. Ki, kulaktan ve sadece propaganda odaklarından masalını dinledikleri, güneş gibi kocaman ve göz kamaştırıcı bir başka umudun peşinden.. Yunan, Sakarya'nın doğu yakasına atladı, bu umut ancak eroğlu er yürekler ister oldu ya.. Rusya'ya yollananlar vardı.

Ama kalanlar ve sonuna kadar kalacak olanlar, bu kaçakların üzerinde yeterince ve gerektiği kadar duramadılar; çünkü, daha resmen tanınmayan bu başşehirde daha da önemli bir değişiklik oluyordu. O da vakit daha ikindiye dönmeden ipuçlarını verdi.

Abdülğafur Hoca, Meclis'in kahve ocağında çaylarını yudumlayıp dertleşen Hüseyin Avni ile Hasan Basri'nin yanına gelmiş ve beş, on cümle ile anlatmıştı.

Bir önceki gece, bir hemşerisinin zoruyla, Karaoğlan'daki bir eve gitmiş. Buyur edildikleri sofrada, manto giymiş, yüzleri açık üç hanım ve Bursa mebusu Şeyh Servet Efendi ile Afyon mebusu Mehmet Şükrü Bey de dahil, on dört kişi varmış. Ötekileri görse tanırmış, ama adlarını, kim ve neci olduklarını bilmiyormuş. Onunla Mehmet Şükrü Bey konuşmuş ve aşağı yukarı şunları söylemiş:

"Bu saatlarda, Ankara'nın çeşitli yerlerinde, tıpkı bunun benzeri toplantılar yapılmaktadır. Yoldaşlarımızın sayısı Meclis içinde de, dışında da, kumandanlar arasında da çoktur. Bu iş böyle yürümez. Memleket batıyor. Ümmet-i Muhammed yok olacak. Tek çare, İştirakiyyûn Fırkası'nın işbaşına gelmesidir; sosyalist bir idarenin kurulmasıdır. Bu takdirde, ancak bu takdirde Rusya, Türkiye'ye ciddi olarak ve bütün gücüyle yardım edecektir. Seni severiz, sayarız. Memleketimizi ve İslâm toprakları ile İslâmı kurtaracak harekete elinden geleni yapacağına inanırız. Bizimle çalışmanı istiyoruz."

Hoca, "Düşüneyim, danışayım," demiş. "Düşün, ama danışma," demişler. "Neden?" diye sormuş. Onlara göre, aklı eren ve kendilerini değil de vatanlarını düşünen "herkes" tek kurtuluş yolunun bu olduğunu kabul ediyormuş; kendileri ile birlikmiş. Ötekilerle konuşmak vatana zarar vermekten, çünkü dâvayı baltalamaktan başka bir işe yaramazmış.

Şeyh Servet Efendi, lâf arasında, gözdağı vermeyi de unutmamış ve haberi o "aklı ermeyen" veya "kendilerinden

başka bir şey düşünmeyen" kimselere sızdıranlara acımayacaklarını söylemiş. Türkçesi; "Ötede, beride ağzını açma, evet veya hayır de," demiş.

Abdûlgafur Hoca hikâyesini anlatırken öfke tazelemişti. Sözü'nü de ona uygun, yani sövmeye pek benzeyen bir nükte ile bitirdi:

"Ben de sizleri aklı eren ve kendilerinden başka şeyleri de düşünebilen kişiler bildiğim için işte anlattım."

Ötekilerin sustuğunu görünce, tersler gibi ekledi:

"Ne susarsınız? Danışma dediler; danışmaya geldim size."

Ama susmanın sebebi bambaşka bir şeydi. Daha çok şaşkınlıktandı. Bu "İştirakiyyûn" mâcerasını biliyorlardı; unutmaları da söz konusu olamazdı. Ama bu hikâye geçen temmuz ayında, İstiklâl Mahkemesi'nde birkaç idam ve bir yığın hapis cezasıyla kapanıp gitmişti. Öyle biliyorlardı. Şeyh Servet Efendi ile Mehmet Şükrü Bey beraat etmişler, yakın zamanlara kadar da –sosyalizm ile değilse bile– İştirakiyyûn ile bir ilgileri olmadığını, bu hareketi hiç doğru bulmadıklarını söylemek için fırsat arayıp durmuşlardı.

Mehmet Şükrü Bey, kendi söyleyişi ile; "İslâm'ın ilk dönemindeki –Asr-ı Saadet'deki– ortak samimiyet ve aile haklarının şeriat dairesinde korunması kayıt ve şartı ile komünist" idi. İstiklâl Mahkemesi'nde bu noktanın üzerinde özellikle direnmiş, kurdukları Komünist Partisi'ni, "ilmî" bir şekilde çalıştığı sürece desteklediğini söylemişti.

Mehmet Şükrü Bey, gene İstiklâl Mahkemesi'nde, Yeşil Ordu ile birleşen ve Çerkez Ethem'in de içinde bulunduğu "Gizli Komünist Fırkası" ile hiçbir bağlantısı olmadığını, ayrıca bu fırkanın çalışmalarına da, kendisine de hep karşı çıktığını, aynı fırkanın Ankara'ya gelen Rus heyeti ile yaptığı görüşmelere katılmadığını, kesin bir dille açıklamıştı.

Mahkemenin elinde bu iddiaları yalanlayacak bir belge yoktu. Aksini söyleyen bir tanık da çıkmamıştı. Bundan

başka, Komünist Partisi resmen tanındığı, komünistlik de suç sayılmadığı için, Mehmet Şükrü Bey, herhangi bir ceza almadan kurtulmuştu.

Bütün bunlar hatırlanınca, onun zaten bilinen ve kabul edilen samimiyeti kuşku konusu yapılmazdı. Ama bu yeni öğrendikleri girişim birçok bakımdan düşündürücü ve karanlık görünüyordu.

Hasan Basri, Yeşil Ordu'nun ve Gizli Komünist Fırkası'nın kuruluş günlerindeki bazı toplantılarına katılmıştı. Çalışanların kimler olduğunu bilirdi. Abdülgafur Hoca'ya, akşamki toplantıda bulunanları, özellikle de kadınları tarif ettirdi. Sonunda da:

“Tamam,” dedi; “Biri Halime yoldaş, öteki de Rahime.”

Demek gene aynı oyun oynanıyordu. Ve şu anda, Ankara'da, kimi Azerbaycan'dan veya Türkistan'dan, kimi Moskova'dan gelmiş, en az beş ayrı heyet bulunmaktaydı.

Hüseyin Avni de, “Yeşil Ordu ve Gizli Komünist Fırkası”nın o zamanlar yayımladığı bir bildiriyi hatırladı. Baytar Salih ve Çerkez Ethem imzalarını taşıyan bu bildiriye, aşağı yukarı şöyle deniliyordu:

“Yoldaşlar; Anadolu'nun geçirmekte olduğu buhranı ve Şark-Rus inkılâbının bugün yöneldiği genişleme ve yayılma amaçlarını dikkate alan Yeşil Ordu ve Türkiye Gizli Komünist Fırkası Umumî Merkezleri, Üçüncü Enternasyonal'ca kabul edilmiş bulunan 'Bolşevik Fırkası' programını, tutum ve davranış programı olarak benimsemeyi uygun görmüş, çalışmalarını bu yolda birleştirmeye karar vermişlerdir. Kuruluşumuz, insanlık için bir belâ olan kapitalizm ve emperyalizmin köleliğini yapan diğer fırkalardan her türlü alâkayı kesmek için, *Türkiye Halk İştirâkiyyûn Bolşevik Fırkası* adını almıştır. Türkiye Halk İştirâkiyyûn Fırkası, ihtirasçı ve çıkarıcı tutumlar ve kişilerden kaçınıp sakınmayı en birinci ilke tanımıştır. Türkiye Halk İştirâkiyyûn Bolşevik Fırka-

sı'nın parolası, emekçi düşmanlarına ve kapitalizm ile emperyalizm uşaklarına ölümdür.”

* * *

Hasan Basri'nin bu hatırlaması ile Abdülgafur Hoca'ya da geçen o buruk sessizlik içinde, Türkiye Halk İştirâkiyyûn Bolşevik Fırkası'nın daha sonraki çalışmalarını ve bu çalışmaların sonuçlarını düşündüler.

Yola birlikte ve aynı amaç için çıkmış insanlardan kurulu bir gerçek Millet Meclisi vardı. Bütün gönüllerde aynı güçle tutkulaşan amaç, Türkiye'nin kurtuluşu, bağımsızlığa kavuşmasıydı; bunu sağlayacak olan zaferdi. Ama, işte odun sobalarıyla gaz lambaları ve kırık veya çatlak camlarına gazete kâğıtları yamanmış pencereleri ile dıştan zavallı görünen, buna karşılık, yiğit, soylu ve yürekli havalar estiren, tarihin eşine rastlamadığı bu Meclis'e, daha başlangıçta ve en netâmeli dönemeçte çeşit çeşit tutkular da, ihanetler de, sefil hesaplar da sızmış, asıl korkuncu, bunlar kolayca temizlenebilecekken, politika ve yönetim yeteneksizlikleri ve acemilikleri yüzünden semirmiş, kandırmacalara girişebilecek fırsatları bulabilmişlerdi.

İşte şimdi, bu ihanetler, bu tutkular, bu aldanışlar, kandırılışlar el ele veriyor, Meclis'lerin bu en soylusunu, amaçların bu en yücesini ihanetle, uşaklıkla, satılmışlıkla suçlayacak kadar şirretleşebiliyordu. Halkın karşısına dostluk maskesi ve gönül çekici sözlerle çıkıyor, onu bölmek, kendi kendisine düşman kılmak, kendi kendisiyle boğuşur duruma düşürmek, bir kelime ile de, gerçek emperyalizme satmak için çalışabiliyorlardı.

Bu kalles oyuna katılanlar yüz kişi midir? Bunların, en çoğundan beşi, bilemediniz onu, Rusya'nın satın aldığı kimselerdi ve aynı oyuna sırf başa geçmek hırsıyla katılanların sayısı da ancak o kadarı bulabilirdi. Geri kalan büyük

çoğunluğu, üçü de avuçlarının içi gibi biliyorlardı ki, en azından kendileri ve kendileri gibi düşünenler kadar vatan-severdi; kurtuluşu ve bağımsızlığı da, en azından kendileri ve kendileri gibi düşünen arkadaşları kadar hırsla, yaşama hırslarına tastamam eşit bir hırsla istiyorlardı. Ama işte, onlar, o tertemiz Türkiye yigitleri, kendilerini ve kendileri gibi düşünenleri ihanetle, uşaklıkla, satılmışlıkla suçluyor, buna karşılık, kendileri ve kendileri gibi düşünenler de onlarla başa baş, dişe diş boğuşmak zorunda bırakılıyorlardı. Asıl yürek yakıcısı da buydu.

Hangi kapitalizm? Hangi emperyalizm?

Bu Meclis'in varlığı, yüzde bir boşluk bırakmayan bir keskinlik ve bütünlükle, emperyalizme karşı savaş iradesinden doğmuştu. Onu yaşatan, ayakta tutan da işte bu iradenin diriliği, değişmezliği ve zedelenmezliği idi. Ama kalkmış, bu iradeye balta sallıyorlardı. Hem de, aynı iradenin güçlendirdiği bileklerle.

Kapitalizme gelince; ortaya yoktan yere konulan ve tartışmasına zorla sürüklendikleri bu konu için hem kesin, hem de kısa cümleleri vardı. Ortada daha bir toplum, kendisini kurtarmış bir millet yokken, ona bir düzen yamayıp Büyük Millet Meclisi'ni ve onun akıncılarını; tam bir savaş kadrosundan başka bir şey olmayan üyelerini, kapitalist düzen yanlıları bile değil de, kapitalist emperyalizmin uşakları diye damgalamaya kalkışmak, onları savaştıkları düşmanlarına satılmış göstermeye yeltenmek, orıada bir başka belge olmasa bile, ihanetin ve satılmışlığın tâ kendisi değil miydi? Hangi akıl ve hangi vicdan bu konuda kuşku ya düşürülebilirdi?

Vardı ama bu kuşklar ve kuşkulardan da çok ötesi; kuşkların yargı kesilip çıkışları.

Âkif'in bir sözünü hatırladılar: "İnsan.. zor mahlûk."

Aynı günün gecesinde meseleyi daha geniş çerçevede ko-

nuşmak için, Âkif'in, Hacı Bayram Medresesi'ndeki hücre-sinde toplananlara, öfke değil, hınç hiç değil, ama umut-suzluk da değil, hüzün basmıştı.

Elma çiçeği al al bir elma olmak için dökülür ve meyve yaprağı kendi üstüne kıvrılırken içine –işte– kurt yumurtası yerleşmişti. Meyve ve yaprağı elma olarak olgunlaşırken, yumurta da çatlayıp kurdu çıkaracaktı. Kurt, o güzelim el-manın içinde, kemirerek, pisleterek büyüyecekti. İlaçlama yapılmamıştı. Vakit de –galiba– çok geçti.

Pırl pırl ve olgunlaşmış olarak gece düşlerinde, gündüz hayallerinde canlanan bu kızıl elma, yarınki Türkiye'leri, içine gözlerinin önünde düşen kurt yumurtası yüzünden ve onlar bir şey yapamadıkları için, delik deşik mi çıkacaktı?

Ve –asıl çıldırtıcısı– yarına çıkacak mıydı? Yoksa, bumbu-ruşuk bir halde kökünün dibine mi düşüp kalacaktı?

Bu ihanet ve tutkular cephesinde katkısız vatanseverlerin de bulunduğunu düşünmek onları büsbütün deli ediyordu. Uyarmanın, gerçeği anlatmanın yolu neydi?

Doğru: İnsan.. zor mahlûk.

Bu iyi niyet trajedisine; bu, gücü yetecekse, çökertecek çetelere katılışa sebep biraz bilgisizlik, daha çok da yeter-sizlikler ve paniğe çabuk kapılışlar, çözülüp dağılıverişlerdi. Buna inanıyorlardı.

Ve bu paniğe çabuk da denilemezdi: İzmir'in işgalinden bu yana işte aylar, aylar ve aylar geçmiş, anavatan param-parça olmuş, Yunan, tarihin görmediği bir barbarlıkla yaka-rak, yıkarak, öldürerek Ankara kapılarına dayanmıştı. Ne şehirler düşmüştü. Bursa'dan daha değerlisi var mıydı tarih ve medeniyet dünyasında? Bursa düşmüştü. Ve Ankara, bu kör, bu sağır, bu dilsiz, bu pis, bu mânasız şehir düşebilirdi; ama Ankara bir buçuk yıldır bir şehir değildi ki... Şehirden bambaşka bir şeydi; artık bir yürekti. Türklüğün yüreğiymiş.. düşebilirdi.. düşüyordu.

Paniğe kapılan mebuslardan çoğu Ankara'yı dünyanın ve tarihin, hattâ zamanın sınır çizgisi gibi görmekteydiler. Onlara göre, Ankara'nın bir adım gerisi yokluktı, sondu; her şeyin bitiydi. Ve işte, uçurumu, tarih ve zaman yutan derinliği ile önlerinde görüyorlardı. Böyle olunca da, vitrine akıllıca konmuş, güzelce allanıp pullanmış herhangi bir kurtuluş umuduna dört elle sarılmak zordu... Çok, çok zordu.

Akıl artık istenmez olmuş, ölçüp biçmek, gerçeği kavramaya çalışmak ihanete eşit mâna kazanmıştı.

Bu aldanış, bu panik, çok değil, üç, beş gün sonra bütün görüşme, danışma, tartışma isteklerini –kancık ve kalles propagandanın itişiyile– satılmışlıkla bir tutacak ve çıkar yolu, öldürerek, temizleyerek, ezerek, aklın ve gerçeğin üzerinden geçmekte arayacaktı. Artık gerçekler, doğrular, haklar değil, yandaşlıklar, birlikler önemsenecek ve benimsenecek; “bizimle olmayan bizim düşmanımızdır” barbarlığı kurtuluş imkânlarını yutup gidecekti. Onları, hiç değilse, engelleyecek, zora koşacaktı; bir ikinci Yunan olacaktı.

Medrese hücrelerine çöken hüzün bundandı. Bu ihtimalle yürekleri yanıyordu.

Ve yalnız bu Bolşevikler mi? Hemen o uğursuz mütareke ile başlayan, Amerika veya İngiliz, hattâ İtalyan veya Fransız mandasına bel bağlayanlar, bunun için çalışanlar da –Yunan, Sakarya'nın doğu yakasına atladı ya– hortlamıştı. Suları onların oltası da yoklayıp duruyordu. Artık ancak er oğlu er yüreklerin başa çıkabileceği bu zor günlerde, bu oltalara düşenleri de suçlamak o kadar kolay değildi. Yunan, çünkü, işte Ankara kapılarındaydı ya, kaçıp Bizans kalıntılarına gömülmek yahut da şu veya bu umuda sarılmak vardı... Çifte su verilmemiş yürekler için sadece bu ikisi vardı.

Âkif mırıldanıyordu:

“Sana senden gerekir dâd lâzımsa.” Ve beyti tamamlıyordu. “Gayrden ümmidi kes, imdâd lâzımsa.”

Başlarını ona çevirmişlerdi; bir şeyler söyleyeceği belliydi. Söyledi de. Ama, ondan hiç beklemedikleri bir şey:

“Yunan durdurulamıyor. Para bulunamıyor. İlâç bulunamıyor. Ekmek bulunamıyor. Elbise, çamaşır, pabuç, cephanе bulunamıyor. Er bulunsa silâh, silâh bulunsa mermi bulunamıyor. Bu cehennemin içinde de, Hasan Sabbah’lar fink atıyor. İnsan ümidi kendinden kesmişse, o kadar ustaca yaldızlanıp sunulan ümitlere dört elle sarılmaz da, ne yapar? Bu sarılış da vatanseverlik değil midir?..”

“Kendimizden ümit kesmek, ha?”

Âkif’i öz babasından da, kardeşlerinden de çok sayıp seven Hüseyin Avni’nin sesi azarlar, daha kötüsü ayıplar gibi patlamıştı; utancından yüzü kıpkırmızı oldu. Ama gene de bırakmadı.

“Öyle de, siz neden hâlâ Ankara’da ve aynı iman, aynı inançtasınız?”

Âkif, tertemiz ve gönül çelen; çünkü ancak niyetlere önem veren gülümseyişi ile, fısıldar gibi konuştu; övünmüyor, yiğitlik taslamıyordu; paylamıyordu da.

“Felek, eğer; bugüne kadar ettiklerinin gösterdiği gibi, bu ulu millettен yüz çevirdiyse... O kadar kahpeyse, Ankara da düşecekse, Meclis’in kapısında üç, beş Rum itini gebertip şehit olabilmek için.”

Sesi tatlı ve yumuşacıktı; insanın içine işliyordu. Gülümseyişi de o kadar tatlı bir şakacılıkla genişledi:

“Sanırım siz de Ankara’dan sırf bunun için ayrılmayacaksınız.”

Hüseyin Avni başını eğerek:

“Evet,” dedi.

Âkif, şimdi bir başka sesle konuşuyordu:

“Birbirimize söylemedik. Söylemenin gereği de yoktu, ama biliyorum. Son günlerde hepimiz de hep bu sonu düşündük. Silâhlarımız, hepimiz için de, günlerden beri, onla-

rı ilk kuşandığımız günlerdeki gibidir. Bunu bilmeyenimiz var mı?”

Meclis'in, yani Türk'ün yaşama iradesinin sorumluluğunu yüklenmişlerdi. Hepsi de bu şuurda idiler. Meclis, kalelerin en önemlisi; Kaniye'lerin, Silistre'lerin de önemlisiydi. Ona göre korunmalı, savunulmalı, düşecekse öyle düşmeliydi. Millet tarihinin –ve kaderin– bu kalenin sorumluluğu ile şereflendirdiği insanlar –kendileri– millet tarihine –ve kaderine karşı– yüzleri utançtan kızarmış, başları eğik kalmamalı idiler.

Elbette kaleyi bırakıp kaçmayacaklar, elbette bahtlarına kalan tek teselliyi kaçırmayacaklardı. Bu kalenin, görünüşü yürek sızlatacak kadar zavallı bu Meclis binasının önünde, hiç değilse, üç, beş Rum itini geberttikten sonra şehitlik şerbetini içeceklerdi.

Bütün bunları, açık açık ve yüksek sesle konuşmuş gibiydiler. O kadar ortaklı bu tutum ve bu anlayış, Âkif de, ona göre; konuşmayı sürdürmekte imiş gibi:

“Asıl güzeli,” dedi; “Artık söyleyemez olsak da, içimizdeki zafere inanç sönmüş değildir. Bunu da biliyorum.. biliyoruz... Ve mandacılar, Bolşevikler, biz ve birçok konuda bizim gibi düşünmeyen, bize karşı olan veya bizim kendilerine karşı olduğumuz herkes, hepimiz, zaferi ve kurtuluşu istiyoruz.”

Kısa bir aradan sonra da Tanrı'sına dert döker gibi devam etti:

“Ama, aramızda zaferi ve kurtuluşu, şu veya bu sonu, kendi çıkarları, kendi hırsları için isteyenlerin bulunduğu da biliyoruz... Bu da kalbimi korku ve umutsuzlukla titretiyor. Kapıldığım tek korku ve tek umutsuzluk işte budur. Bu, bana kesin yenilişle bir geliyor. Ruhیاتçılar ortak tehlikelerin insanları birleştirdiğini söylerler. Bu en büyük tehlike günlerinde darmadağın olan, her biri bir başka şey-

tanın ucunu gösterdiği bir cankurtaran simidine doğru atılan, hepsi de kendi seçtiğinin dışında cankurtaranların kurşundan olduğunu iddia eden, doğrunun kendisinde olduğuna inanan, bu inanışın karşısına çıkan bütün yorum, bütün iyi niyet ve açıklama çabalarını daha başlangıçta tepelemekten başka bir şey düşünmeyen bu insanlar, Mehmetçiğin zaferinden sonra, hattâ zafer ümidi belirince neler yapmaz, nasıl gaddarlaşmazlar?”

Sessizlik bu sefer oldukça uzun sürdü. Aralarında tütün kullanan pek azdı; ama hücre, gene de, sigara dumanları ile iyice basıklaşmış, daralmış –veya tam tersine– sınırsız bir boşluğun içinde, dünyadan kopmuş gibiydi:

“Şu söylediklerime kendim de karşı çıkıyor ve hele bir zafer ümidi belirsin, Allah bu millete o günleri göstereyim, diyorum. Ama bu bir aldatmacadır; zira o günler gelince, çok daha haşin ve daha başka şer kuvvetlerinin katılmasıyla gailelerin büsbütün artacağını; üstelik, sinsiliklerin, kancıklıkların artacağını biliyorum.. adım gibi. Gözünüzden kalmamıştır elbette, Ankara şu son iki günde iyice tenhalaştı. Kimdi gidenler? Lokma ve hırka kapmak için gelmişlerdi; baktılar ki, iş kalmamıştır, çekip gittiler. Ama zafer Ankara’nın üstünde ışımaya başlamasın.. gene üşüşürler. Onları ben, İstanbul batarken gördüm. Yangın veya deprem yağmacıları.. leş kargaları gibi çalışıyorlardı. Kimi karaborsacıydı, kimi istifçi. Aralarında Devlet-i Âliyye’yi satanlara son anlara kadar goygoy çeken, hınk diyen, böylece de son parsaları, gizli ödeneklerin son kırıntılarını toplamaya bakanlar vardı. Ankara’da da denediler şanslarını. Şimdi gittiler; ama bekleyin, gene gelecekler.. yeter ki, Mehmetçik patlatsın sillesini efsunlara!..”

Beş muşluk lambanın fersiz ışıklarında bile gözleri pırıl pırıldı. Tiksinti ve öfkesi, çaresizlik yüzünden, sakallarını diken diken etmişti. Bu çaresizlik onu –belli ki– ağlatabilir-

di. Nitekim az sonra gözpınarlarından iki damla yaş süzülecek, o yiğit yüzü çizip geçtikten sonra bıyıklarının arasına gizlenecekti. Hafifçe burnunu çekti, yutkundu:

“Nerede okuduğumu şimdi hatırlayamıyorum; adamın birisi; bir devlet kurulurken, bir de batarken kolay zengin olunur, diyordu. Ne kadar da doğru. Ama bu gerçeği bulmak için insan ya büyük bir düşünce adamı, yahut da namussuzun namussuzu olmalı. Birinciler çok az, ikinciler ise çileden çıkartacak, çıldırtacak kadar çok. Onları Osmanlı’nın sallandığı günlerde görmüştüm. Ankara’da karşıma çıktılar. Yeni bir devlet kuruluyor diye sevinç çığlıkları ata ata gelmiş olmalıydılar. Yalana yalana da defolup gittiler. İşte gene söylüyorum. Zafer Ankara Kalesi’nin ardından ışımaya görsün, gene üşüşecekler. Ve, adım gibi, evet, biliyorum; ustalıkları hangi işte olursa olsun, ne kadar değişik olursa olsun, dört elle sarılacakları çabaların birincisi de, kavga ve dâva arkadaşlarını birbirine düşürmek, birbirine kırdırtmak, satın alamadıklarını, satın alamayacaklarını, kandıramayacaklarını azgın ve gözü dönmüş hırslara parçalamak olacak. Bunun küçük bir denemesini.. prova sahnelerini görmedik mi?”

Hücreyi baştan beri saran hüzne şimdi çaresizlik, şaşkınlık.. ve isyan ettikleri umutsuzluk da karışmıştı.. umutsuzluğa yeniliyorlardı. Âkif bunu gördü ve günah işlemiş de, bunu sonradan anlamış gibi ve tövbe edercesine konuştu:

“Bunlar birer tahmin. Karartıcı tahminler. İçinde bulunduğumuz durum zorluyor. Beni bağışlayınız; başka tahminler de var elbette. Ve onlar da şu söylediklerim kadar akla yatkındır; en az onlar kadar gerçekleşebilir. Prusyalı zabıt; büyük yenilgiden sonra; madem ki ben varım, Prusya var demektir! diyordu. Onun gibidir işte: Bu kara ihtimaller var; ama her şeyden önce, biz varız. Biz hak bildiğimiz yolda sonuna kadar direneceğiz. Tıpkı Ankara’da, Ankara için

direnmek istediğimiz gibi. Bize bu yaraşır. Hak edenler, mahkûm olanlar utansın. Utanç onlara kalsın.. bize değil.”

Kelimelerin değeri değişmiş, cümleler tasarladıkları mânâların çok daha üstünlerini kazanmıştı; çünkü o, söylediği her şeyi ve şiirlerini ve iddialarının hepsini karakter sağlamlığıyla, yaşayışı ile hak etmiştir. Âkif'i hepsi de tanımaktadır; bunun için de hepsi, ona karşı bir şaire, bir sanatçıya duyulan saygı ve sevginin çok daha fazlasını beslemektedir.

Âkif, kelimenin bütün gücüyle, bir medenî insandır. Memleketini, milletini lâfla ve duygularla sınırlanmış olarak değil, dâvalarında gerekince bayraklaşacak ve savaş başlattıracak, gerekince de, bir sıra eri gibi savaşacak kadar sever. Bir bakardınız, elde mavzer, en tehlikeli bölgelere girmiş, üstelik, kurşunun yapamayacağını inancı ile yapmıştır. İnancını aşılayabilenlerdendir o; çünkü inancı katkısızlardandır. Bir de bakarsınız ki, Âkif, isyan ve tereddüt bölgelerinde, bir derviş gibi, bir hırka, bir âsâ, gönülleri uyarıyor, inançları, imanı tazeliyor; cebel toplarının sindiremediği âsileri cephe gönüllüsü yapıyor. Asıl üstünlüğü de, alçakgönüllülüğünden gelmektedir; her biri bir destan konusu olabilecek çalışmalarının bir tekinden bile söz açtığı görülmemiştir:

Teşkilât-ı Mahsusa Reisi Eşref Bey, onun, Hicaz Emîri Şerif Hüseyin Paşa ile oğullarının İngilizlerle anlaşarak hazırladığı büyük ve İslâm âleminin utandırıcı ihanet günlerinde nasıl çalıştığını anlatırdı:

Âkif, üyesi bulunduğu dört kişilik örgüt ile çöllerde tam bir eylem adamı örneği vermiştir. Tehlikeyi zerre kadar umursamamaktadır; üzerine üzerine gitmekte, en çetin durumlarda, sanki spor yaparmış gibi şevkle parlamaktadır. Hicaz Emîri'nin Osmanlı Devleti'ne ve Türk milletine arkadan vurma girişimini etkisiz bırakmak, önlemek için Bedevîler arasında da, Ibn-i Suud ve Ibn-i Reşid'in dediği dedik,

astığı astık bölgelerde de dolaşmış, görevini başarmıştır.

Âkif'in, Cihan Harbi'nde, İngiliz ordusunda Türkiye'ye karşı savaşan, aldatılmış Müslüman askerlerini uyarmak için yaptığı çalışmalar da ayrı bir destan konusudur. Âkif bu zavallı ve dünyadan habersiz Müslümanlara, Almanları ve Alman İmparatoru'nun kendisini ve başkumandanını –bir kelime ile– hayran bırakacak kadar etki yapmış, sonunda da, İngilizleri, bu askerleri cepheden çekmek zorunda bırakmıştır.

Ve, Eşref Bey anlatmasaydı, bütün bunları ve benzerlerini kimseler bilemeyecekti.

Hüseyin Avni –ve ötekiler– düşünürlerdi: Ama bu yanı bilinmeseydi de Âkif büyük adamdı, büyük örnek konuşmaları da, susmaları da ve özellikle, gün içindeki davranışları da bunu en zayıf iz'nlara bile anlatabilirdi. Yeter ki, onunla üç, beş gün birlikte olunsun.

Hava canlanmıştı. Uzun sürmeyen bir tartışmadan sonra bütün güçleriyle hükümeti desteklemeye karar verdiler. Ayrıca, yarınki Meclis toplantısında Âkif konuşacak ve mandacılarla Bolşevik'lerin propagandalarına gereken şamarı patlatacaktı.

* * *

Ve aynı saatlarda Sakarya, Ankara'ya bir bakıma çok uzak, kurtuluş umudu kadar uzak, bir bakıma da çok yakın, her şeyin bitişi kadar, bir milletin ölümü kadar yakındı. Yunan sağ kıyıya atlamış, tutunmuştu. Türk ordusunun cephesi, fiske yemiş bir cetvel gibi, dönüvermiş, sırtını güneye çevirerek düşmana Ankara ufuklarını açmıştı.

Aynı saatlarda orada, Sakarya'da dağ gibi yiğitler devriliyor, nice analar kan ağlıyor, nice kanıayaklılar dul, nice saç bitmedikler yetim düşüyordu.

Gene aynı saatlarda, yıllardır unutulmuş yiğit türküler, efe

türküler, kadere meydan okuyan türküler, şen ve çapkın türküler, taşıdıkları çeşit çeşit gönül esintileri ile milyonlarca uykuyu ve rüyayı boşu boşuna zorlayıp duruyordu.

Gene aynı saatlarda, değil gülmeyi, ağlamayı bile unutmuş nice ve nice kadın, nice nice yaşlı koca veya bıyıkları bile terlememiş ve daha saç taramaya, kına yakmaya özenmemiş çocuklar bir lokma etin, sarınacak bir arşın pazenin derdiyle yanıyordu; saban için, ırmık için ter döküyordu.

Ve, bütün bunlar bir bakıma, bir bakıma değil, doğrudan doğruya Ankara için oluyordu. Ankara'daki bu kimi ak, kimi kara insanlar için oluyordu; onların geleceği için oluyordu. Ve Ankara cepheden ne kadar uzaktı. Ankara, Türkiye'den ne kadar uzaktı ve Ankara cephe ile de, Türkiye ile de iç içe idi; sarmaş dolaştı. Sakarya hem adı duyulmadık, hattâ konmadık bir ırmaktı, ama Sakarya, hem de Ankara'nın içinden, evlerin, odaların ortasından akıyordu. Ve Türkiye.. akla gelmese de.. bütün göğüslere abanmıştı.

Savaş İçinde Savaş

Yunan –yâni istilâ ordusu– bir millet için, gerçi, düşmanların en korkuncu idi; ama düşman yalnız o değildi ve savaş yalnız onunla yapılmıyordu. Üstelik –tehlikesinin açık büyüklüğüne rağmen– savaşların en yürek paralayıcısı, en ürperticisi de değildi:

Kandaki beyaz yuvarların, sağlam bir bünyedeki işleri hastalıklara, giren mikroplara karşı koymak, onları yenmektir. Ama öyle bir bozukluk vardır ki, bunlar birbirlerini yemeye başlarlar. Ölüme gidiştir bu. Türkiye işte bu durumu yaşamaktadır. Yaşamaları da, çökmeleri de aynı kadere bağlanmış insanlar ve gruplar el ele verip ölüme karşı direnecek yerde, birbirlerine düşmüşlerdir.

Arada bir çırılçıplak açığa çıkan, ama çoğunlukla alıtan alta bin bir biçimde sürüp giden bu iç didişmenin adını bulmak çok zordur. Bunların sebepleri ayrıydı, alanları ayrı, yönleri ve yöntemleri apayrıydı; ama eninde sonunda, hepsi de aynı akıl almaz, aynı akıl dışı, aynı barbar ve budala sonuca yardımcı olmaktadır.

Sebeup –veya ortak bir isim– aramaya girişerseniz, bunlara

“fikir ve görüş ayrılığı” diyebilir, ama biraz eşeleyince, hepsinin temelinde de, pırıl pırıl vatan sevgisinin, bağımsızlık tutkusunun yattığını görürdünüz.

Öyleleri de vardır ki, aynı kalıba dökülebilseler de, anlayışsızlıklardan, durumu kavrayamayışlardan ve bilgisizliklerden doğdukları besbellidir. Hoşgöründen ve uzlaşma yeteneğinden asıl yoksun bulunanlar ve dalaşmaya hazır olanlar da asıl bunlardır. Bunlar, kendilerine belletilen veya ilk karşılaşp hemencecik benimseyiverdikleri çözüm formülü için, bu formülün peşinde, başka çözüm yollarına karşı da Yunan’a duydukları hıncı, öfkeyi ve kavga hırsını duyurmaye hazırdırlar.

Ve öyleleri de vardır ki, umutsuzluktan doğmakta, kendisine kapılanları “gününü –veya gemisini– kurtarmak” budalalığına düşürmektedir. Daha bir başkaları ise, düpedüz ihanetlerin veya kör tutkuların sonucu olmaktadır.

Birincilerle ikinciler yeni yeni beliriyor. Sonunculara ise, ancak “hortlayış” denilebilir; zira, Sakarya’nın bugünlerinde ortaya çıkan isyanlar ile çeteler –ve onlara pek benzeyen Ankara kumpasları– Kuva-yı Milliye’nin ilk günlerini andırmaktadır. Gerçekten de, Ankara’daki birtakım gruplaşma ve didişmelerin, çabalamaların isyanlardan, çetelerden ayrı tutulacak yanları pek yoktur.

Ve –Âkif ne kadar da haklı– asıl yürek yakıcısı, tıpkı o çetecilerle isyancılar için olduğu gibi, berikilerin arasında da, gözünüzü kırpmadan, ihanetle suçlayabilecekleriniz de, korkunun, umutsuzluğun.. ve sapıtmış iyi niyetlerin düşürdükleri de vardır.

* * *

Bu genel görünüş içerisinde Zile İsyanı, Ankara’ya gelen haberlerin ilki değildi; ama en düşündürücüsü, en korkuncu oldu. Onu günlük durumdan ve halkın içinde bulundu-

ğu psikolojiden başka etkenler de hazırlamıştı. Alınan raporlar bunu açıkça gösteriyordu.

Bu raporlarda, Fuat Zahir adında birinden sık sık ve önemle söz ediliyordu. Ayaklanmayı kışkırtan ve düzenleyen işte bu adamdı. Neyin nesi olduğu bilinmiyor, ama Frenk usulü ve pek güzel giyindiği, pek güzel konuştuğu, özellikle de, kandırma gücünün üstünlüğü belirtiliyordu.

Konu, Meclis'in bir gizli oturumunda ele alındı.

Sakarya'da durum büsbütün çetinleşmişti. Artık umutsuzdu. Ankara'da hanlar, medreseler, büyücek evler yaralılarla dolup taşmaktaydı. Bu yaralılar beraberlerinde yalnız kan ve irin kokuları değil, bunlardan daha irkilticisi ve etkileyicisi, bozgunun, kesin yenilginin çürütülemez belgelerini getiriyorlardı. Ankara'dakiler pek çoğu bunu böyle görüyordu. Korku yoğunlaşmış, elle tutulacak gibi olmuştu. Ankara'nın, bu köy azmanı şehrin sokaklarına kan ve irin kokuları ile birlikte o korku da sinmişti. Bu Ortaçağ kalıntısı sokaklarda artık, büyük veba ve istilâ günlerinin havası esiyordu.

Yerli halk, seferberlikten kaçırılabilmiş canlı, cansız, elde ne araç varsa kullanarak, hiçbir şey yoksa denklerini sırtlayarak doğuya doğru yollara dökülmüştü. Doğu nerede bitecek, Türkiye nerede, artık yerim yok diyecek, bilinmiyordu.

Meclis'in bir önceki oturumunda Kayseri'ye taşınma teklifi tartışılmıştı. Bu kalenin, Ankara'nın bırakılışını Türkiye'nin ve dâvanın bırakılışı sayanlar vardı. Bunlardan, Mustafa Kemal Paşa, belki de hayatının en güzel, Âkif ile Hüseyin Avni de en sarıp sürükleyici konuşmalarını yaptılar; göçmekten vazgeçildi. Ama bu durumu değiştiremezdi. Nitekim, herhangi bir değişiklik de olmadı. Kader son sözünü Sakarya'da söyleyecekti ve Sakarya'dan ferahlatıcı bir esinti hâlâ yoktu.

Zile İsyanı işte bu hava ve bu ortamda konuşmaya açıldı. İlk ağızdan da, Sakarya'dan gelen öfke ve delirtici umutsuzluğun hışımıyla. "Ezilmelidirler.. derhal! Benzerlerini ve daha

başka niyetleri sindirecek bir şiddetle mahvedilmelidirler!” gibi sözler söylendi. Yumruklar kürsüyü ve rahleleri gümleliyor, yüzler kıpkırmızı kesiliyor, dişler gıcırdatılıyordu.

Ama, Erkân-ı Harbiye, âsilerin üzerine gönderilecek bir manga asker bile bulunmadığını söyledi. Bu suçlanamaz, hattâ üzerinde konuşulamaz gerçek Meclis’i donduruverdi. Sessizlik mezar sessizliklerinden de çarpıcıydı. Her şey bitmişti. Şimdi bitmişti işte. Haftalardan beri kafalarını yoklayıp durduğu halde açığa vurulamayan “son”, yani bir ülke ve bir milletin düşüşü –evet– bu olmalıydı.

Bu zamana kadar “çare”ler üzerinde konuşabiliyor, Kayseri’ye, daha doğuya göçmekten söz edebiliyorlardı. Ama, işte, doğunun da haritalardan silindiğini görüyorlardı. Doğu da yoktu artık.

Çaresizlik ve çöküntü.. daha da koyulaşamayacağı için, geçmeye başlıyor, yürekler ağır ağır, ama korkunç bir şekilde kabarmaya hazırlanıyordu. Mebuslardan birçoğunun yüklenecek, suçlayacak, mahkûm edecek bir şeyler, birtakım insanlar aradıkları belliydi. Az sonra Paşa’ya da, hükûmete de saldırmaya başlayacaklar, daha sonra da birbirlerine gireceklerdi. Tam Bolşevik’lerin ve mandacıların istediği andı bu. Ve Meclis darmadağın olabilir, her şey –hâlâ bir şeyler varsa– her şey bitebilirdi.

Birdenbire, Hüseyin Avni’nin kürsüye fırladığı görüldü. Onu, Paşa’nın kararlı ve inatçı muhalifleri de sayar, hattâ benimser, severlerdi. Salondaki sessizlik daha da koyulaştı ve mâna değiştirdi. Nefeslerini tutarak dinlediler.

Hüseyin Avni, Kuva-yı Millîye’nin ilk günlerini hatırlatıyor ve böyle durumlarda silâh kadar, yola getirme kuvvetleri kadar iş gören öğüt verici, aydınlatıcı, uyarıcı heyetlerden örnekler veriyordu. Teklifini yaptı. Bölgeye, isyancıları doğru yola getirmek veya elden gelirse onları bölmek için çalışacak üç, beş arkadaş gönderilsin.

Kendisi de gitmeye hazırdı. Bu yoldaki ölüm de şehitlikti. Sessizlik kısa sürdü, önce mırıltılar, sonra da ikili, üçlü konuşmalar başladı. Akıl erdirilemediği, hiç değilse, teklifi bel bağlanacak bir çıkar yol saymadıkları belliydi.

Bu arada, Hasan Basri, Şeyh Servet Efendi'nin etrafında yedi, sekiz mebusun toplandığını gördü. Az sonra da, bunlar birer, ikişer sıraların arasına dağıldılar. Çarklar dönmeye başlamıştı.

Sesler yükselir, birtakım mebuslar kendilerine yetiştirilen cümlelerle içine düştükleri boşluktan kurtulmaya çabalar-ken kürsüye Şeyh Servet Efendi geldi.

Hüseyin Avni'nin teklifini mânasız, boş, asıl önemlisi de, zaman kaybettirici buluyordu. Gerçekte ise, artık günlerin, hattâ saatlerin bile paha biçilemez değerleri vardı. Bu büyük gaileler böyle ham hayallerle giderilmezdi. Şeyh, bu arada, yaşanan zamanın korkunç ve gönüllerin en kuytu bölgelerine sığınmış umutları da silip süpüren bir tablosunu çizdi. Hayallerde, her biri yedi başlı ve her başından zehirli alevler püskürten, tarih öncesi canavarları canlanmıştı. Şeyh son olarak, belki beşinci defa tekrarladı. Bu gaileler çocukça hayallerle giderilemezdi.

O konuşurken, özellikle de, son sözlerini, sindirici bir öfke ile tamamlarken, salondan yer yer: "Doğru, çok doğru!" sesleri yükseliyordu. Bunu söyleyenler de, Abdülgafur Hoca'nın haber verdiği toplantıya katılanlarla, az önce onların konuştukları mebuslardı.

Ama Hüseyin Avni yeniden kürsüye çıktı.

Türkiye'nin içinde bulunduğu tehlikeleri herkes biliyordu. Bu tehlikeler, "muhterem Şeyh Efendi hazretlerinin insanı şaşırtan bir belâgat ile" belirttiklerinden de büyük olabilirlerdi. Bunları, yani Yunan ordusunun yürüyüşünü olsun, başkaldırıp arkadan vurmak isteyenleri olsun önlemenin yolu nedir? Bunlar nasıl yok edilebilir? Mesele buydu

ve bu yolu kendisi de, bütün arkadaşları da –âcizane, ama en az Şeyh Efendi hazretleri kadar– bilirlerdi. Ne çare ki, böyle imkânlar ve çareler yoktu. Başkaldıranların üzerine gönderilecek bir manga askerin bile bulunmadığını, işte az önce Erkân-ı Harbiye Reisi hazretlerinin kendileri söylemişlerdi. Gerekirse kendisi –Hüseyin Avni– de Şeyh Efendi hazretlerinin hatırlattıkları tehlikeleri sayıp dönebilir, hattâ bunlara çok daha ağırlarını ekleyebilirdi. Ama neye yarardı bu? Şeyh Efendi hazretleri, ileri sürdüğü teklife “ham hayal” ve “çocukça düşünceler” diyor, içinde bulunduğumuz tehlikeler bunlarla giderilemez, buyuruyordu. Ama sözü, kendisi –Hüseyin Avni– de söyleyebilirdi. Herkes söyleyebilirdi. Ama, önemli olan, bunu söylemek değil, ham hayallerin ve çocukça düşüncelerin yerine konacak ârifane, yani kendilerine yakışan tedbirleri ve düşünceleri belirtmekti. Şeyh Efendi hazretleri bunu bağışlamalıydılar, ama Şeyh Efendi hazretleri, her şeyi yapıyor, her şeyi söylüyor, ama işte bu bağışta bulunmuyorlardı. Şeyh Efendi hazretleri, kendisinin –Hüseyin Avni’nin– ve arkadaşlarının göremedikleri, kavrayamadıkları, akıl erdiremedikleri imkân, çare ve vasıtalarından kendilerini –ve milleti– mahrum bırakmamalı idi. Şeyh Efendi hazretleri bu bağışta bulundukları takdirde, hepsi de kendisine –elbette– bir nefer gibi hizmete hazır dılar. Bu bağışta bulundukları takdirde, vatan da Şeyh Efendi hazretlerine –elbette– minnettar kalırdı.

Konuşma öfkeli idi, alaycı idi; açıktan açığa meydan okuyordu. Hüseyin Avni, özellikle de, ekleyebileceği “daha vahim tehlikeler”i, üzerine basa basa söylüyor, birçok mebuslara, hiç değilse bir önceki akşam yapılan toplantıyı bilenlere Şeyh’in çalışmalarını ve tutumunu hatırlatıyordu.

Bunu Şeyh Servet Efendi de tabiatıyla anlamıştı. Ama anlamazlıktan geldi ve oturduğu yerde başını mânalı mânalı sallamakla, bir de ona uygun biçimde gülümsemekle yetin-

di. Bu anlayışsızlığa ve bu vatan hainlerine vah vah'lanır, acır gibiydi.

Bu durumda da, Meclis'e Hüseyin Avni'nin teklifine kaulmaktan başka yapacak iş kalmadı. Hüseyin Salim, Kurtçalı Aziz, Mehmet Âkif, Hüseyin Avni, Mehmet Şakir Bey ve efendilerin, gereklerini kendileri kararlaştırmak üzere, isyan bölgesine ve başkaldıranların üzerine görevli olarak gönderilmeleri kabul edildi.

Kendisiyle birlikte Mehmet Âkif ve Kurtçalı Aziz'i, Hüseyin Avni teklif etmiş, öteki mebusları da Meclis seçmişti. Hüseyin Avni, Mehmet Şakir'i tanır, düşüncelerini çelimsiz, gelişmemiş ve yanlış bulmakla beraber, dürüstlüğüne beğenirdi. Buna karşılık, adaşının, Hüseyin Salim'in neyin nesi olduğunu, hele hele neler düşünüp neler istediğini hiç bilmiyordu. Hüseyin Salim en dağdağalı oturumlarda bile susan, kinine, düşmanlığına değil, hoşlanmayışlarına bile rastlanmayan, ama sevgileri, beğenışleri ve arkadaşları da anlaşılmayan üç, beş İstanbulludan birisiydi.

Bu iki mebus nasıl seçilmişti? Onları kim veya kimler teklif etmiş, kimler desteklemişti? O gürültü, patırtı içinde bunu anlayan olmadı. Halbuki bu noktalar ne kadar önemliydi. Bu beş kişi, pekâlâ ölümle bitebilecek, çok çetin durumlara birlikte düşecekleri bir işe giriyorlardı. Birbirlerini ne kadar iyi tanırlarsa, elbet, o kadar iyiydi. Ama öyle olmamıştı işte. Bir şeyler yapılmalıydı.

Hüseyin Avni, böyle bir işe koyulmadan önce, kendisinin en yakınlarını, en çok sevip güvendiklerini görmek istediğini düşündü ve bunun herkes için böyle olacağını göz önüne alarak, şu son bir iki hazırlık gününde Hüseyin Salim'i gözetlemenin yararlı olacağına karar verdi. Ankara'ya yeni gelen, ama kısa zamanda kendilerinden ayırmaz oldukları Küçük Ağa ile çalışmış bir Kuvvacıyı, Çolak Salih'i bu işe koştı.

Âkif bunu ayıp sayıyor:

“Nasıl bakarız yol boyunca yüzüne?” diyordu.

Ama Hüseyin Avni yatıştırdı onu:

“Ben ve arkadaşlar sizin heyette bulunmanızı niçin istedik efendim? Bildiğimiz, tanıdığımız, güvendiğimiz için değil mi? Kurtçalı için de böyle olmadı mı? Hangimiz istedik aramızda Şeyh Servet Efendi veya bir yakınının da bulunmasını? Peki, üstadım efendim, bu Hüseyin Salim Bey hakkında bir bilgimiz var mı? Onu aramıza kimlerin kattığını da bilmiyoruz. Belki kendisi benden, hattâ sizden de inanmış bir vatanseverdir. Ama.. belki de.. o zaman ne olacak, efendim?..”

Nitekim Çolak Salih’in getirdiği haberler hiç de iç açıcı sayılamazdı:

Hüseyin Salim Bey, hemen o karar gecesi iki defa Taşhan’a gitmiş, ikisinden önce de Şeyh Servet Efendi’nin evine uğramış, Salih, kimler olduğunu bilmiyordu, ama evde bir hayli kalabalık vardı. Taşhan’da ise, bir Rus heyeti ile birkaç yabancı gazetecinin ve ajans habercisinin bulunduğunu hepsi biliyordu.

Kara kara düşündüler. Kara kara düşünmekten başka bir şey yapabilecekleri de yoktu. İki saat sonra yola çıkacaklardı. Ve Meclis’in durumu da, havası da bu kadar ortadayken, ne kadar haklı olursa olsun, patlayacak bir anlaşmazlığın nelere mal olacağını kestirmek zor değildi. Hüseyin Salim’in değiştirilmesini istemek, Hüseyin Salim’in yolda veya Zile’de sebep olabileceği –önceden iddia edilemez– zararlardan çok daha fazlasını verecekti. Konu Meclis’e götürüldü mü, Şeyh ile avanesinin koparacağı cümbüşü seyretmeliydi.

Allah’a sığınarak yola koyuldular. Hüseyin Salim hepsine, özellikle de Âkîf’e Ankara’dakilerin göstermedikleri veya unuttukları şekilde kibar ve saygılı davranıyor ve her zaman olduğu gibi susuyordu. Zile’ye kadar da böylece gitti bu.

Zile'de Bir Adam

Fuad Zahir takma adıydı. İstanbul'da ihtiyar anasının evinde bir köşeye tıktığı kimliğinde Ali Yusuf yazardı. Babasını tanımamıştı. Anası da hiç söz etmedi ondan.

Yakınlığının ne olduğunu bilmeden ve hiç de öğrenemeden, “amca” dediği bir adam görürdü çocukluğunda. O yerleştirmişti kendisini Mekteb-i Sultanî'ye.

Sonra?..

Sonra ortadan kaybolmuştu amca. Anasına da uğramaz olmuştu adam. Ve Yusuf, on iki yaşına bastığı sıralarda, bir tatil gecesı –ne ses ne gürültü– uyanıverdi ve, birdenbire, birisi kulağına fısıldamış gibi, piç olduğunu, zengin ve sayılan amcanın amcası olmadığını, genç ve güzel annesini kattığını anladı.. bildi.

O geceye kadar uysal, geçimli, kendine güvenen, elinden gelen yardımı hiç kimseden esirgemeyen bir çocuk, çalışkan bir öğrenciydi. Değişti. Ama değişiklik birdenbire olmadı; yavaş yavaş.. bu yüzden de kesin, köklü:

On beş yaşına bastığı zaman Ali Yusuf artık yanlış kopya veren, kopya yapmakta olanları öğretmene hissettiren, ifti-

racı, ustaca çamur atan, alttan alta fitne kaynatan, sinsi, ama hır çıkartmaktan da çekinmeyen, dişi geçerse hart diye ısıran, geçmezse yaltaklanan ve daha kuvvetliye ezdirtmek için dolap çevirebilen.. yakışıklı, erkek güzeli olmaya aday bir oğlandı.

Çamur atmayı bir öğretmene kadar vardırıp da yakalanınca okuldan kovuldu.

Zekâsı bir ölçüye göre, yazıp konuşma yeteneği bütün ölçülere göre üstündü. Kendisini, elinde bavulu, kaldırımda bulunca, dünyada yapılabilecek haksızlık ve gaddarlıkların en büyüğüne uğradığını düşündü; dişlerini gıcırdattı. Bu da, onun bütün dünyaya ve erdem adına ne varsa hepsine karşı savaş açışı oldu.

Komik değildi bu. Acınacak yanı da yoktu. Çocukluğuna verilip geçilemezdi de. Küçümsemek ise asıl yanlış olurdu; çünkü, açtığı savaşta sırtının yere gelivermesini önleyecek kuvvetleri vardı.

Her şeyden önce, acıma nedir bilmiyordu. Sonra, fırsat kollamasını biliyordu ve tekme yapıştırarak, çelme takacak zamanı, içgüdülerin şaşmazlığıyla seçiyordu. Bunlar kadar önemlisi de, herkese karşı ve her durumda, bütün ilişkilerde sevimli görünebiliyordu. İçini saklamasını, öfkesini, kinini, kararlarını ulaşılamaz derinliklere gizlemesini beceriyordu. Hem de iyi. Sevmek, inanmak, bağlanmak gibi şeyler, acımak gibi, defterinde yoktu.

İlk kararını da hemen o anda verdi. Anasının yanına gitmeyecekti. Anasına, belki de.. çünkü bunu çok, çok sonraları düşündü.. “zaferi”ni götürmek istemişti. Belki de anasını.. piçliğini öğrendikten sonra.. çok daha fazla seviyordu; savaşı, belki de, onun adına, onun öcünü almak için açıyordu. Ama bunu hiçbir zaman kesin olarak bilemeyecekti; zira bütün kapılar duygulara kapalıydı.

“Amca”nın cömertçe verdiği.. ve gönderdiği harçlıklara

hiç dokunmamış, üstelik onları sermaye gibi kullanmış, kat kat artırmıştı. Üst sınıflardaki öğrenciler ona artık Yasef diyorlar veya doğrudan doğruya “Yahudi,” diye çağırıyorlardı. Yusuf ise punduna getirip getirip onları da tırtıklıyordu. Bu işe yatkın –dehaya yakın– bir kafası vardı; sevimliliği, en ağır şakaları, hattâ horlamaları umursamayan bir tatlılığı da işini kolaylaştırıyordu.

Hafta başlarındaki, çocuklar harçlıkları ile geldikleri zamanlardaki: “Ağabey” veya “Küçük” diye başlayıp da; “yirmi para” veya, yerine ve adamına göre, “bir kuruş versene!” deyişlerinin aslı anlaşılınca kadar ne liralara toplamıştı!..

Bu işi kantinin veya sokakta, parmaklıklar ardındaki satıcıların önü iyice kalabalıklaştığı ve vaktin daraldığı sıralarda yapardı. Elinde de bir meci diye, hattâ gıcır gıcır bir kayme bulunurdu.. Bozuk parası yokmuş ve bozduramıyormuş gibi.

On para.. yirmi para.. hattâ kuruş... Üstelik borç da olduktan sonra, ne önemi vardı? Ama Yusuf onları geri vermiyordu ve “damla damla göl olur” sözünü sadece öğrenmekle kalmamıştı. Herkesten ayrı bir yanı da, istemesini bilmesi, becermesi ve istemeye razı olması idi.

Ama asıl kazancını satışlarla faizcilikten sağlamıştı.

Hafta sonu çıkışlarında, çarşıdan kantinde bulunmayan bir şeyler getirir, hafta ortasında, yatılı hayatın ağırlaştırdığı günlerde de onları şöyle bir ucundan gösterirdi. Müşteri seçmesini iyi bilirdi; kimin imreneceğini, kimi nasıl imrendirip özendireceğini de iyi biliyordu. Tıpkı “psikolojik anlar”ı bildiği gibi. Meselâ, “büyük etüd”ün bezdirdiği, can sıkıntısından bunalttığı sonlarına doğru girişiyordu işe. Peşin para da önemli değildi onun için. Yeter ki bir garanti gösterilsin.

Ve eşya, ıvır zıvırlar dahil, onun elinde çekicileşir, çocuklara, alınması gerekli şeylermiş gibi gelirdi.

Bütün bunları nereden öğrenmiş veya nereden getirmişti? Allah bilir. Sonradan ona “Kedi Yasef” de diyeceklerdi. Bu

lâkabı takan kimse, kedileri herhalde iyi tanıyan birisi olmalıydı. Kedide nasıl korku denen şey yoksa, kedi nasıl derhal korunma durumuna geçer de kaçmayı düşünmezse, o da öyleydi ve öyle olacaktı; kedinin korunma ve saldırıya geçme üslûbu ile...

* * *

Paranın değer ve mânasını hesaplayacak ölçüyü çabucak buldu. Cebindekiler okulun üç aylık taksidini karşılayabilirdi. Demek ki, en azından bir buçuk ay mesele yoktu.

Doğru Tepebaşı'na gitti: Brüksel Otel'i'ne girdi. Bir oda tuttu. Birazını yanına aldıktan sonra, kalan paralarını kasaya yatırdı. Bunu yapmakla, yaşı yüzünden duyulacak kışkuyu da gidermiş oluyordu. Durumunu da açık açık söyledi. Ama minicik bir değiştirme ile. Temelli değil, geçici olarak kovulmuştu okuldan.

Gençlikti işte ve gençlikte her şey olurdu. Otelin kâtibi ile muhasebecisi, bıyıkları yeni yeni terlemeye başlayan bu cana yakın ve yakışıklı delikanlı adayının ardından sevgiyle gülümsediler.

Yaşıtlarının, hattâ daha da büyüklerinin gözlerini korkudan faltaşı gibi açtıracak bir yaşayış başlamıştı ve Ali Yusuf bu yaşayışın içinde kendisini büyümüş, güçlenmiş, hakkı olan önemi bulmuş sayıyordu.

Bu dönem boyunca sabah kahvaltılarında da, öğle yemeklerinde de çok hesaplı, çok titiz davrandı; meteliklerini kısıktı. Ama akşamları hiç sektirmeden hep Degustasyon Lokantası'na gitti. Okulda, büyükler, bu lokanta için ne hikâyeler anlatırlardı:

Perşembe akşamları, şöyle tam büyük adamlar gibi kurulup bir, belki de iki duble bira içmek için oraya giden “ağabeyler”den, ün salmış edip, şair ve gazetecilerin orada yemek yediklerini öğrenmişti. Onlar, bu ünlülerin huylarını,

şekil şemailerini, hattâ konuşmalarını anlata anlata bitiremezlerdi. Degustasyon'u seçişi bu yüzdendi.

Nitekim bu ünlüleri o da gördü ve Cenap'lar, Recaizâde'ler, Nazım'lar, Sîret'ler onu da heyecanlandırdı. Ama Yusuf, "ağabeyler"den fazla olarak, bunlara sokulmasını, kendisi ile ilgilenmelerini başardı: Okulda hiç uğraşmadığı halde, şimdi işi gücü Fransızca şiirler ezberlemek, hattâ "fâilâtûn, fâilâtûn, fâülûn"ler karalamak olmuştı. Bunların kiminde Namık Kemal kesiliyor, kiminde Tevfik Fikret'leşiyor ve daha yenilerden birisi oluyordu. Baudelaire'i, Verlaïne'i estirmeye kalkıştıkları da vardı.

Sonunda da umduğunu buldu:

Recaizâde ondan, önce bir dergi için çeviriler istedi, sonra da küçük gazetelerden birisine kapılandırdı. Haber taşıyıcı olarak çalışacaktı. Yıl dolmadan parladı, o günlerin en büyük gazetesine atladı.

Haber kaynakları, başlangıçta berberlerdi, garsonlardı, kahveciler ve arabacıları; ama dişli politikacılara hizmet eden, öylelerini taşıyan, tıraş eden berberler, garsonlar, kahveci ve sürücüler.

O politikacılar ve o işadamları da herkes gibi konuşuyor, başarıları ile övünüyor, başarısızlıklarının derdini, sebeplerini, özürlerini sayıp döküyor, yapmayı tasarladıklarından söz ediyorlardı. Ali Yusuf ise bir rastlantıyı değerlendirerek anlamıştı ki, en rahat ve en çok konuşulan yerler de, berber dükkânları, lokantalar, kahvelerdir. Ve arabacılar, garsonlar, berberler önemsenmezler, hattâ fark edilmezler.

Böylece, Ali Yusuf gazetesine şaşırtıcı haberler getiriyor; ama kaynaklarını da titizlikle saklıyordu. Derken Ali Yusuf basın Bâb-ı Âli'sinin değil, devlet adamları, politikacıları ve büyük tüccarları ile bütün Bâb-ı Âli'nin ilgi konusu olup çıktı. Anlamışlardı. Karşılarında işini domuzuna beceren ve yaptığı işin korkunç kuvvetini bilen birisi vardı.. acayip biri-

si. Acayip, çünkü, şimdiye kadar görmedikleri ve kırk yıllık gazetecilerde bile rastlanmayacak biçimde, beklenmedik işlere, şantajlara ve kastı açık yalan haberlere yatkındı. Bunlara elverişli durumların kokusunu hemencecik alıyor, sinekten yağ çıkartmasını biliyordu. Üstelik, çevrilen dolaplardan da zedelenmeksizin sıyrılmasını beceren bir o oluyordu.

Hele Meşrutiyet günlerinde başyazarları bile bastırdı, onlardan da önemsenir oldu. Ortaya düşünceler, görüşler atmıyor, yorumlara girişmiyor, halka yön vermeye kalkışmıyordu. Makale ve fıkra yazarlığını, ısrarlara rağmen üstüne almadı. Tıpkı okulda öğretmenine olduğu gibi, şantajı patronlarına ve başyazarlarına karşı da kullandı. Ama bu sefer kuyruklarını simsıkı yakaladıktan, dalavereleri belgeledikten sonra. Böylece de gazetenin, bir bakıma, hakiki sahibi o oldu. Bütün haberler Ali Yusuf'un elinden çıkıyor, ona göre değerlendirilirdi ve en önemsiz görünenlerinde bile bir maksat bulunuyordu.

İşte o Meşrutiyet günleri Ali Yusuf'un hem en parlak ve para içinde yüzdüğü dönemi, hem de doruktan aşağı, tepe-taklak yuvarlanması oldu.

Başa güreşen politika ve işadamlarının hemen hepsini haraca bağlamıştı. O da bunların hepsi için çalıştı; ama aynı zamanda hepsinin aleyhine de çalıştı. Ne zaman karşıya geçeceğini, yumruğu ne zaman çakacağını da, ne zaman omuz vereceğini de biliyordu.

İlişkiler kurmanın da ustasıydı. Ne var ki, her ilişkisi ona iki düşman kazandırıyordu ve bu düşmanlıklar da yaptığı iş ne kadar önemli, kazancı ne kadar büyükse o kadar korkunç, o kadar büyük oluyordu.

Kendisi de bilirdi bunu.. başından beri; ama korkmazdı. Üstelik kendisinin değil, kendisini saldırtanlarla saldırdıklarının korkması gerektiğine inanırdı. Doğruydum da bu yorumu; çünkü elinde bir belgeler dağı toplanmıştı. Ve bunla-

rı ona işte o düşmanları veriyordu.. onlar vermişti. Yazmaya kalkışsa, hatıralarının her yaprağı bir altın getirirdi.

Ancak düşünmediği, hesaba katmadığı bir nokta vardı. Kendisini mest eden, krallaştıran kuvvet, artık kendi başını yiyecek kadar büyümüştü. Çekinmezliği ve güven duygusu gafletin sınırlarını yokluyordu.

Bir gün.. nasıl oldu? Nasıl başlayıp nasıl gelişti? Kendisini, farkına varmadan, genç bir Rum kadının âşığı ve sevgili-si olarak buluverdi. Kadın da, aşağı yukarı Ali Yusuf'un yaptığı işi yapıyordu. Ve, aslında, onu başına, düşmesine sebep olduğu İçişleri Bakanı sarmıştı. Adamın öcü korkunç oldu ve Ali Yusuf yumruğun kimden geldiğini ve nasıl indiğini ancak yıllarca sonra anlayabildi. Ama neye yarar? Ali Yusuf mesleğinden olmuş, daha sonraki İstanbul hayatında tiksini-len adam durumuna düşmüştü.

Evi yandıktan –yâni, o Rum metresi tarafından yakıldıktan– sonra, bütün silâhlarını –ve askerlerini– kaybetmiş olarak İzmir'e kaçmak zorunda kaldı. Artık sadece parası vardı.. yığınla para.. ama yalnız para. Sıfırdan başlayacaktı ve geçmişî parayı sıfırdan başlamak için önemli bir koz olmaktan çıkartıyordu.

Niyeti İstanbul'daki işini sürdürmekti.

İzmir politika açısından sönüktü. Ama piyasası büyüktü ve dalavereci Rumlar, Yahudiler, Levantenlerle doluydu; yâni, bir bakıma, Ali Yusuf için biçilmiş kaftandı. Kolları sıvadı. Bir basımevi kuracak, gazetesini çıkaracaktı. Ama olmadı; vazgeçti, bütün düşüncelerini silkip atıverdi. Küçük veya büyük çapta, ama mutlaka dürüst, namuslu bir işadamı olmak hırsı bütün benliğini sardı. Ali Yusuf aşkı tadıyordu.

İzmir'e gelişinin üçüncü haftası idi. Onu okuldan iyice tanımamış, sadece zekâsını ve ilk dönemdeki güzel halini hatırlayan, kovuluş hikâyesini bilmeyen, gazeteciliğinden de yalnız ününü işiten birisi ile karşılaştı. İzmir'in varlıklı

ve soylu ailelerinden birinin tek erkek çocuğu olan Ulvi Cihat, ölen babasının işlerini çekip çevirmeye, toparlamaya çalışıyordu. Okul arkadaşını çok iyi karşıladı; evine ve sofrasına aldı. Küçük kız kardeşi Nemika ile tanıştırdı.

Bu tanışma gerçek bir dönemeçti ve Ali Yusuf daha ilk karşılaşmada içinin titrediğini duydu. Kalbinde, o zamana kadar varlığını bilemediğı bir bölgeye ışık düşünüyordu.

Aruk Ulvi Cihat'ın evinden ayrılışlarında, İzmir gecelerine yepyeni duygular taşıyor, bunlara isim takmak için tatlı tatlı uğraşıyordu. Isık çalmaya, nerede, ne zaman dinlediğini bilmediğı türküler ve şarkılar mırıldanmaya başlamıştı. Çok geçmeden cümleyi buldu:

“Nemika'yı seviyorum ve sevdiğim için mutluyum.”

Nemika sevilme için yaratılmıştı. Ortayı ancak bulan bir boy ama, o nefis Bergama heykellerini andıran bir ölçü ve biçim. İnanılmayacak kadar parlak ve yakamozlu, iri mi iri, yeşil elâ gözler. Değerli bir şal gibi dökülen kumral saç. Ter-temiz bir ten.

Asıl çekici ve bağlayıcı olan –elbette– mizacı idi. Uysal, belli belirsiz mahzun, böylece de, analığıyla, yarlık ve eşliğı ile noksansız bir kadınlığı sezdirten bir mizaç. Bütün görünüş ve halleri şuhluktan şefkate, bağılıktan tamamlayıcılığa kadar cinsinin üstünlüklerini deniz feneri gibi yakıp söndürüyor.

Ali Yusuf'un evlerine gelişleri çoğalıp sıklaştıkça, görünüşünün ana çizgileri zerre kadar zedelenmeden, duygu perdeleri aralanmaya başladı. Bu da o kadar ve öylesine içten oluyordu ki yalnız Ali Yusuf değil, çevresindeki herkes; Nemika hep böyle idi, derdi. Ama, onun da, bu sağlam yapılı, kalın kaşlı, korku nedir bilmeyen, yılgıyı tanımadığı hemencecik anlaşılan, simsiyah bakışlı, üstelik, istediğı zaman cana yakın oluveren delikanlıyı, beğenmekten çok fazla, benimsediğı anlaşılabilirdi. Nitekim anlaşılıyordu da.

Bunu ilk anlayan Ali Yusuf olmadı; ama anlar anlamaz da, tutkunluğu hayatının mânası olup çıktı. Şimdi artık Nemika'ya sahip ve –şaşılacak şey– lâyük olmaktan başka bir şey düşünmüyor.. istemiyordu. Parlak bir törenle nişanlandılar.

Öyle işte, şaşılacak şey.. kendisini de –uzun yıllar sonra da– şaşırtan şey.

Kazançtan çok daha fazla hoşlandığı, ama sebeplerini bilmediği ve bilmek istemediği kinlerin, öc alma hırslarının, “mahvetme” saplantılarının bataklığından, “kötülük” bataklığından tertemiz bir halde sıyrılıp çıkma çabasına –bütün gücüyle– kapılıp gitmişti. Bunu da başarabileceğini sanıyor, başarabileceğine inanıyordu.

Ve –doğrusu bu ya– dolap çevirmeye, şantaj mesleğine ne kadar yatkın, ne kadar elverişli idi ise, bu yeni konusunda da öyle olacağı benziyordu.

Izmir'e getirdiği düşünce ve planlardan, bıçakla kesilmiş-çesine koptu. Ulvi Cihat'tan kolayca kaptığı püf noktalarına dayanarak tütün ve pamuk piyasasında çalışmak için yeni bir düzen kurdu. Daha ilk girişimlerinde de çevrede hayranlık uyandırdı. Tanınır, adı anılır olmuştu.

Ama yürümedi ve Ali Yusuf'un bu yeni dünyası tamamen kurulmadan çöküp gitti.

Bir akşam, yeni ve öncekilerden çok büyük bir başarısının müjdesiyle Ulvi Cihat'ın mağazasına gittiği zaman, okul arkadaşı ve yeni dostu onu buz gibi karşıladı; o daha bir şey söylemeden veya sezmeye, hattâ toparlanmaya vakit bulamadan, bir mektup uzattı.

Mektubun satırlarından, unutmak üzere olduğu ve unutulur sandığı o bataklığın bütün iğrenç ve tiksindirici kokuları buram buram tütüyordu. Okuldaki rezaletler, gazetecilikteki şantajlar, iftiralar ve –bütün bu gerçeklerin üstüne çok küçük bir yalan eklemesiyle– Rum metres hikâyesi!

Yalan, Rum kadının parasını vurduğuna dairdi. İstanbul'dan kaçışına sebep de bu gösteriliyordu. Serveti oradan geliyor deniyordu. Acı acı düşündü. Madem her cife biliniyor ve anlatılıyordu, bu yalana, bu kadar gaddarlaşılmaya ne gerek vardı?

Geçmiş günlerin bin bir iğrençliğinden bir teki bile, açığa çıkınca, onun Nemika'dan kaçmasına yeter de artardı. O bu aşka, bu sevgiye, bu hayranlığa, ömrünün bu tek temizlenme, arınma tutkusuna, bütün küçüklüklerini, çirkinlik ve kötülüklerini yokmuşa döndürebileceğine inandığı için bağlanmıştı. Ve, işte şimdi, Ulvi Cihat ona bakıyor, tiksintiyle, dehşetle, belki de, korkuyla bakıyor ve yüzünde ancak, o da belli belirsiz bir gülümseme görebiliyordu. Belli belirsiz; ama böyle uzun boylu ve anlamak hırsıyla bakılınca, yürek paralayıcı bir hüzün ile, tiksintisini, dehşetini, korkusunu büsbütün artıran, içini soğuk soğuk ürperten bir kindarlık arasında sallanıp duran bir gülümseme!

Aslında ise, Ali Yusuf utancı ilk defa tadıyor, ilk olarak umutsuzluğa düşüyor, kendisini bir solucan kadar âciz buluyordu. Rezilliğin, aşağılığın, bayağılığın kavranışı mı idi bu?

Ulvi Cihat, o kadar istediği halde öfkelenmeden sordu:
“Doğru mu bunlar?”

Ali Yusuf, “Hem noktası noktasına doğru, hem de baştan sona kadar yalan,” demek isterdi. Bunu söylemeyi denedi de; ama gücü yetmedi; asıl doğrusu, bunu söyleyemeyeceğini.. kimsenin de söyleyemeyeceğini sezerek çoküverdi.

Gerçekten de, bütün bu yazılanlar hem onun hayatı idi, hem de o mektuptaki adam kendisine artık bir Merih'li kadar uzaktı, yabancı idi. Bunu anlatmak da ciltler isterdi. Yüzünün bir çizgisi bile değişmedi. Kımıldayamadı. Ama Ulvi Cihat –Ve Nemika, Nemika.. kimbilir şimdi nerede ve ne halde? Nemika– cevap bekliyordu. Mırıldanabildi; o kadar cık soluğu bulabildi ciğerlerinde.

“Çeker giderim. Ama.. ne olur.. ona söyleme.”

O zaman asıl yumruğu yedi.

“Bir kopyasını da Nemika’ya göndermişler.”

Şöyle bir sallandı ve çok sonraları, zehir gibi gülümseyerek: “Tam da dehâmın büyüklüğüne yakışan bir saçma şaheseri idi,” diye hatırlayacağı, “Ne zırvalama idi,” diyeceği sözü söyledi:

“O.. o Rum.. şeyinin.. parasını aldığım.. yalan o.”

Bağıra bağıra konuştuğunu sanmıştı; oysa, bunu, Ulvi Cihat’ın zar zor anladığı hırıltılı bir sesle söylemişti.

* * *

Rüya umdurduğu sona varamadan uyku bitmiş, düne ve dünlere ekli yeni bir gün başlamıştı. Ali Yusuf eşyasını –ve alacaklarını– toplamadan yola çıktı. Brüksel Otel’ine Cihan Harbi ile birlikte giriyordu.

Ve, otel kâtibine uzattığı kimlik kartında Fuat Zahir adı yazılı idi. İzmir’deki muhasebecisinin adı. Bilerek yapmamıştı bunu; ama, daha yolda, farkına varınca, kararını da vermişti. Ali Yusuf ölmeyeceğine göre saklanacaktı.

Yol yorgunluğunu üzerinden atmak, eski ruh yapısını uyandırmak istiyordu. Bir, iki günde toparlandı, hemen arkasından da o Rum metresini aramaya koyuldu. Onunla da, eski İçişleri Bakanı ile de –şöyle veya böyle, ama mutlaka– hesaplaşacaktı.

Kadın Roz Nuvar’da şarkı söylüyordu. O da takma bir ad almış, Fransa’dan gelmiş, ünlü şantöz Madmazel Edvij Blanşar olmuştu. Fransızca şarkılar söylüyor, İstanbul’un türedi zenginlerini deli ediyordu.

Eski nazırla ilişkisini de sürdürüyordu. Adam, onu, sözle ve büyük hediyelerle, yeni elde etmişti.

Ali Yusuf üç, beş gece bir köşede oturdu. Kadının buram buram Tatavla kokan Fransızca’sını dinledi. Kepazelik, key-

fini bulmasına yardımcı olmuştu. Sonunda alaycı mı alaycı, ama aynı zamanda ürkütücü mü ürkütücü bir pusula yazıp ona gönderdi ve otele gelmesini emretti. Kadın bu emre uymadı, gönderdiği cevabında beyaz mendil sallıyor, daha uygun, göze çarpmayacakları bir yerde görüşmelerini rica ediyordu. Kısıvrak yakalanmışlardı; zira, bir yandan nazır yeniden politika sahnesine çıkmış bulunuyor, bir yandan da kadın, Yusuf'un bir fiskele toz edivereceği, rezalete döndüreceği ün ve servet içinde yüzüyordu.

Kadın, daha ilk buluşmalarında, mırın kırın etmeye bile kuvveti yetmeden, Yusuf'un bütün isteklerine boyun eğdi; bakan'ın adına da konuşuyordu. İstanbul artık, o savaş yıllarının dillere destan vurguncusu Mehmet Şevket'i tanıyacaktı.

Mehmet Şevket, aslında, Unkapanı'nın zahirecilerinden birisi idi; Yusuf onu gazetecilik döneminde tanımıştı. Büyücek bir iş çevireyim demiş, yüzüne gözüne bulaştırmıştı. Ömründe bir defacık uyduğu şeytan sanki Yusuf adına çalışıyordu; onun eline düşürdü. Şimdi Yusuf, işte o faturayı ödetiyordu. Adamı, birbirini kovalayan vurgunlarında maske isim olarak kullandı.. hem de bir garson bahşişi ile. Ama bakan'a karşı o kadar da insafli davranmadı; metresi uydu-ruk Edvij Blanşar'ın tamamı ile bakanlık nüfuzunun yarısını kendisi için kullandı.

* * *

Büyük Yeniliş'in habercileri, kapkara bulutlar gibi, dört bir yandan İstanbul'un ufuklarına ağmaya başlamıştı. Basın da, Bâb-ı Âli de suçlu arıyordu. Yusuf hiç duraklamadan, bakan'ın Mehmet Şevket ile işbirliğini ve –asıl kimliğini de vererek– en sağlam şekilde belgelendirerek gazetelere de, kabine üyelerine de yazdı.

Nazır derhal Kütahya'ya sürüldü, malı mülkü elinden

alındı; çoluk çocuğu sokaklarda kaldı. Mehmet Şevket tutuklandı. Edvij Blanşar da, Edvij Blanşar'lığını İstanbul'da bırakarak Atina'ya kaçtı. Bunu da Yusuf'un sayesinde, Yusuf böyle istediği için başarabildi. Ama, bu kuru bir can kurtarıştan başka bir şey değildi. Çantasında, Yusuf'un, hanlar, hamamlar, bağlar, bahçeler bağışlar gibi.. ıpki öyle ve; "Lâzım olur" diye, rıhtımda avucuna sıkıştırdığı bir liralık bir banknottan başka meteliği yoktu. Her şeyi, ipeklileri, mücevherleri, altınları, her şeyi, işte o bir liralığın karşılığı olmuştu.

Yusuf –düşünerek, taşınarak, kararlarını alarak değil, kısa zaman bölümleri ve durumları içinde, anlık tepkileri ile– hazırladığı bu sonucu gazetelerde okuduktan sonra, uzun süre İzmir'i.. Nemika'yı düşündü: Öc almak neye yarardı? Neye yarıyordu? Ve, o, ilk defa bu soruya takılıyordu.

O, derinliklerdeki şey sarılıp sarmalanamadıktan, hattâ, belki de, daha bir ağdalaşacak olduktan sonra, evet, öc almak neye yarıyordu?

Kendi kendisine sormuyordu bunu; sanki ya birisi, bir başkası ona, veya, o bir başkasına soruyordu.. iki'leşir gibiydi.

Oteldeki odasında, pencerenin önünde idi. Dimdik, kılmıdayamadan, kılmıdayamazmışcasına.

Haliç, aşağılarda, sisli bir bahar sabahının altında, erimiş gümüşlerin ırmağına benziyordu. Çok daha yakınlarda, ama gene aşağılarda, birbirine paralel iki ana sokakta –ve bütün İstanbul, bütün Türkiye.. bütün dünya sokaklarında– insanlar, şuuruna varsalar da, varamasalar da, mutlulukları veya geçimleri, yâni sefil güvenlikleri peşinde koşuşup duruyorlardı. Ama, çoğu zaman kendi beceriksizlikleri veya çirkin hesapları, aptalca açığözlülükleri ve açgözlülükleri yüzünden, kimi zaman da o "toplum" denilen yedi başlı.. ne? Yedi mi? Yedi bin kere yedi bin yedi yüz başlı ca-

navar yüzünden sadece acı çekiyor, yokluk çekiyor, boş, ama şaşılacak, ürpertecek –veya gülünç derecede saçma bulunacak– kadar vahşi didişmelerinin içinde çirkinleşiyor, anlamlarını yitiriyorlardı.

Ya o, tam başardım, kazandım, unumu eledim derken gerberip gitmeler?

Hüzün öyle uzun boylu barınamazdı içinde. İşte şimdi de, İzmir'i ve Nemika'yı hatırlayışının hemen peşinden, dişleri gıcırdayordu; yüzü tiksintiden –ve hep öyle; öfkeden– kırış kırış olmuştu. Sevmiyordu insanları.. hattâ –işte– tiksiniyordu onlardan. Anasına karşı duyduğu ve bu tiksintinin sebebi olan o mariz sevgi bile aynı tiksintinin içinde eriyip gitmişti, işte.

Kendisini bütün insanlardan ve insanların bütünlüğünden üstün görüyor, özellikle de, yaşama savaşlarını erdemlere, yazılı, yazısız yasalara göre, dürüstçe yapanları ve yürütmeye çalışanları hiçe sayıyordu. Asıl onlara öfkeleniyor, asıl onları ezmek istiyordu. Asıl üstünlüğü onlara karşı olsun istiyordu. Birdenbire hatırlayıverdi:

O akıl almaz dönemeci, o akıl almaz tutumuyla aşiverip de, serveti ve ünü avuçlarının içinde bulduğu günlerin başlangıcında idi. Gazetede, kendisine her seferinde çok iğrenç bir yaratık görmüş gibi bakan –üstelik, kendisi gibi genç, kendisi gibi, ama sadece meslekte, beğenilen, büyük başarılarla aday gösterilen– birisi vardı. Görmezlikten gelmek neye yarar? Yusuf onun kendisinden de yetenekli ve zeki, hele hele, çok daha bilgili olduğunu hâlâ kabul ederdi. Ama adam dürüsttü. Gerçekleri, yani kalemini karısının namusu gibi korurdu. Ali Yusuf, onu, kıran kırana ve başpehlivanlık için tutuşulmuş bir güreşte gibi, tıpkı öyle, her yandan yokladı. Yok ama; kapılacak, ele oturacak bir yanı da, yönü de bulunamıyordu. Son umudunu da denedi.

Bir akşam, iş bittikten, baskı pedalları o büyüleyici, çün-

kü sonunda devler deviren, kitleler sürükleyen, yön değiştiren temposuyla, “çiku çuk, çuk, çak”larıyla çalışmaya başlamıştı. Ali Yusuf, kendisini zorlayan hiçbir sebep olmadığı halde gazetede kalmıştı. Çünkü –adı öyleydi– Süleyman Nazım oradaydı ve onunla mutlaka paylaşmak, bir sonuca varmak istiyordu. Uygun bir aralıkta teklif etti:

“Bu akşam, Süleyman, sana rakı ısmarlayabilirim.. hem de Şanzelize’de.”

Süleyman da, onu şaşırtan bir kolaylıkla kabul etti.

“Yaşa! Ben de şimdi hesap ediyordum cebimdeki metelikleri. Çok iyi. Yalnız, Şanzelize’yi filân bırak da Balıkpazarı’na gidelim; rakı orada içilir. Rakı, Balıkpazarı’nda, Toma’da, Doktor’da rakıdır.”

Ali Yusuf’da o akşamdan kalan ve keskin çizgilerinden birisini, o, dürüstlere ve dürüstlüklerle düşmanlığını şuuru-na çıkartan, keskinleştiren sözler şunlardır: Süleyman –alabildiğine mutlu, erişilemez sanılan.. Yusuf’a öyle gelen..– güvenliği içinde ve Yusuf: “İnanmazsın, seni öyle seviyor ve beğeniyorum ki,” deyince:

“Ben de, Ali Yusuf, ben de seni,” diye başlamış ve eklemiştir: “Ben de seni çok, pek çok beğeniyorum ve öyle seveceğim ki...”

“Seviyorum” değil, “seveceğim ki”. Şaşırmıştı Ali Yusuf. Öteki de onu hâlâ çıldırtan bir sadelikle açıklamıştı:

“Seveceğim de, bu kadar genç ve eline fırsat geçer geçmez avına bir atmaca gibi dalan, pençeleyiveren bir insanda, dişi geçmeyince sabırtasını çatlatan bu bekleyişler.. hat-tâ, özür dilerim.. bu katlanışlar ve eğilip bükülmeler beni korkutuyor.”

Ali Yusuf verilecek cevabı araştırırken de, o sadeliğe hiç uymayan bir dikelişle indirivermişti yumruğu:

“Ali Yusuf, Ali Yusuf; bütün mesele seçmekte. İkimizin seçtikleri de birbirlerine ateşle barut kadar zıt. Bak sana

söyleyeyim: Cebimde payıma düşen hesabı ödeyecek para olmasaydı.. herkesle gelirdim, ama seninle asla, gelmezdim buraya. Çünkü sen, bir adamın.. bazı adamların.. servetle, ünle değil ama, iki kadeh ve üç güzel sözle elde edilebileceğini de bilirsin.. onun için ısmarlar, onun için konuşursun.. sadece onun için. Bak sana bir hikâye anlatayım: Acem dermiş ki; ben arpa ekmeğine razı olduktan sonra Keyhüsrev'in bilmem nesi Dârâ'nın bilmem neresinde, vız gelir. Bilmezsin belki, arpa ekmeği de İran'da fakirliğin sembolüdür. Mesele seçmekte Ali Yusuf: Şanzelize, Rozenubar veya Muleruj mu, yoksa Balıkpazarı mı? Daha da güzeli var: Ötekiler ille ve ne pahasına olursa olsun mu, yoksa hak edilirse mi?"

Ali Yusuf, bülbül yuvası kadehinde kalan son damlalara dokuz yutkunmayı meze yaptıktan sonra ancak konuşabilmişti:

"Bekle hak etmeyi sen, budala!"

Kızmamıştı Süleyman. Tatlı tatlı gülümsemiş ve yumuşak bir sesle konuşmuştu:

"Bırak da övünecek tek şeyimiz, budalalığımız kalsın."

* * *

Başta budalalar olmak üzere, dünya onu zengin etmek, gücüne güç katmak için yaratılmıştı. Böyle sayıyordu o.. böyle biliyordu. Ama mutlandırmak için değil. Bunu da biliyordu.. daha doğrusu bunu da öğrenmiş.. kabul etmişti.

Yenilmek, parça parça dökülmek üzere bulunan imparatorluğun, bu göz kamaştırıcı tarihin zavallılaştıran insanları son kırıntılarını ve son çabalarını Ali Yusuf'u daha da zenginleştirmek, güçlendirmek için koşturuyor, ama, aynı zamanda, mutluluğunu da önlemek için kullanıyorlardı. Böyle zamanlarında anlatılamayacak kadar korkunçlaşan o gönül çelici gülümseyişi ile mırıldandı:

“İkisini de iyi beceriyor pisler!”

Nazır'ın malını, mülkünü, metresini elinden almış, kendisini de, çöplüğe paçavra atar gibi, Kütahya'ya defettirmişti. O cici metrese gelince, büyük orospular yetiştiren ırkının kalles ve kuvvete tapan tatlılığı, işvesi, dişiliği ile elde ettiği alkışlar, ipekliler, hayranlıklar, altınlar, pırlantalar rüyasından söküp almış, sıfırın kuyusuna sallandırıvermişti.

İzmir'den, Nemika'dan önce olsa, bu sonucu büyük başarılar listesine geçirirdi. Ama şimdi onların bu kayıplarını küçümsüyor, kayıp bile saymıyordu. Daha da ileri gidiyor, hiçbir zaman kaybedecek bir şeyleri olmadığına inanıyordu. Bir şey kaybetmiş sayılmazlardı onlar. Buna karşılık, kendisi, onların yüzünden, bir insanın elde edebileceği en büyük şeyi, mutluluğu kaybetmişti.

Nemika'yı, belki de Nemika'yı değil, Nemika'dan gelen duyguların belirtmeye başladığı yeni kişiliğini, memede iken ölen ikinci Ali Yusuf'u düşünüyordu. Bu doğum.. bir mûcize oldu.. gerçekleşmişti. En küçük kırıntılarına kadar Tanrı'dan dileyip de avuçlarının içinde buluverdiği billûr köşk idi bu. Ve tuzla buz oluvermişti. Bunun için de, İzmir bozgununun ölümünden geri kalır yeri yoktu.

“İnsan ölümünün öcünü alabilir mi?”

Çene kemikleri zonklaya zonklaya söylemişti bunu. İzmir'den dönerken bu kadar kızmıyordu onlara. Ve bu deli öfkeyi kime veya nelere –bir namı gibi– çevireceğini bilemiyordu. Kendisini, elinde en vurucu silâh, ama zifir gibi karanlıkta, yüzlerini göremediği, tanımadığı bir sürü düşmanla çevrilmiş sanıyordu. O zaman!

Şöyle bir toparlandı ve –ayaklarının dibinde iki ölü; o bakan ve bu kadın– kendisini gene o durumda ve halde buldu. Bu ölüler öldürmek istedikleri, hiç değilse asıl öldürmesi gerekenler değildi ve dört bir tarafı gene çevrili, gene kapkaranlıktı; ne yana ve kime ateş edeceğini gene bilemiyordu.

Beklenen olmuş, Osmanlı İmparatorluğu çökmüştü. Kolay kolay akıl erdirilemeyecek bir sonuçtu bu. Yüz yıl önce hortlayan Bizans artık büsbütün suyun yüzüne çıkmış, İstanbul'da –payitahtta– düzene, tarihe ve ortak değerlere bağlı olanları daha da âciz; gaddar ve namussuzları da daha gaddar, daha namussuz yapmıştı. Birincilerin en iyileri bile gemilerini kurtarmak derdinde idi. İkincilerin en insafılları ise, doğrudan doğruya devlet gemisine saldırıyor, parça parça karaya vuran tekneciklerin yağmasını çapulculara bırakıyorlardı...

İstanbul'un –bu eşi görülmedik düşüş, sefalet ve açlık denizinin– şurasında burasında, mini mini, ama dünyanın en ünlü eğlence şehirlerine taş çıkaran, her çeşit içkinin su gibi aktığı, bütün yiyeceklerin sebil olduğu, kadınların kum gibi kaynadığı adacıklar belirmişti. Ali Yusuf da, Ali Yusuf'lüğünü büsbütün gömmüş ve Fuat Zahir kesilmiş olarak, buralarda kral gibi yaşıyor, krallık ediyordu.

Kordiplomatikle ve işgal ordularının ileri gelenleri ile bağlantılar kurdu. Ama uyumadı; kulakları hep kirişte idi ve çok iyi koku alan bir burnu vardı. Önce Erzurum'dan, sonra da Sivas'dan gelen sesleri değerlendirdi. Artık, bütün İstanbul'da ve gittiği her yerde bir Ankara'dır gidiyordu. Bunlar, İstanbul ve İzmir'in işgali ile her şeyin bittiğini kabul etmeyen, kimi akıllı, kimi inançlı Türkler için önemli şeylerdi. Ve o da –Fuat Zahir de– akıllıların başında idi; eli kolu bağlı –veya zevk içinde– uyuyakalmak ona göre değildi. Bütün haber kaynaklarını seferber etti; Ankara'nın İstanbul'daki baş adamlarını –İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar değil, o– öğrendi. Sonunda da Kara Vasıf ve Paşabahçeli Ayı Şükrü Bey'lerle ilişki kurdu. Artık İstanbul'da Fuat Zahir'i gören olmayacaktı. Buna karşılık Ali Yusuf, Ankara'da yeniden hayata kavuşuyordu.

Ali Yusuf, Ankara'ya küçük çapta bir basımevi kuracak araçlar ve bir yığın altınla geldi. Asıl varlığının yarısını bile tutmayan parayı ordunun, kurduğu gazeteyi de –Meclis'in değil– ileri gelen üç, beş politikacının, özellikle de Mustafa Kemal Paşa'nın emrine vermişti.

Çok az insanla konuşup görüşürdü. Düşüp kalktukları daha da azdı ve bunları seçerken özellikle titiz davranıyordu. Geleceğin patronlarını kestirmekte ustaydı. Bunların arasında da gözü pek olanlara, ön planda tutunmak için her şeyi yapabileceklere ayrı bir önem veriyordu.

Bu arada Ankara'ya –adını dünyanın yeni yeni duymaya başladığı bu Ortaçağ kalıntısı kasabaya– bazen tekli, ikili, bazen de beşli altılı, hattâ daha kalabalık yabancı grupların akın ettiğini gördü. Bunların arasında gazeteciler de vardı, kendilerini gazeteci tanıtanlar da. Gene bunların arasında, şu veya bu devletin, o olmazsa şu veya bu halk topluluğunun temsilcisi olduklarını iddia edenler bulunduğu gibi, gerçekten öyle olanlar bulunuyordu. Ama Ali Yusuf ötekilerin de, berikilerin de, her şeyden önce, “gizli görev” adamları olduklarını kolayca ve çabucak anlıyordu:

Bu konuda dikkatine en çarpan şey, Ankara'ya karşı en kuvvetli ilgiyi Rusların gösterdiği oldu.

Bu arada, kendisini Paris'teki ünlü *Maten* gazetesinin röportajcısı diye tanıtan birisi, Ali Yusuf'un gazetesine fena halde dadanmıştı. Yusuf onun kıpkızıl bir Rus Bolşevigi olduğunu çok geçmeden öğrendi; yüzüne de vurdu. Bunun üzerine pazarlık başladı.

Herif işbirliği teklif ediyor, bunu da Ali Yusuf'u bile heyecanlandıran parlak sözler ve çil çil altınlarla destekliyordu. Sözler, Türkiye'nin ve Türk “halkının” mutluluğu ile ilgili idi. Alınlara gelince, onlar da, kardeş “Rus halkı”nın, büyük dâva yürütülsün diye, dostluğun son belgeleri ve yapılabilecek son fedakârlıkları idi.

Yusuf hiçbir bağlantıya girmeden, hele hele kendini zor durumlara düşürecek bir ipucu kaptırmamaya özellikle dikkat ederek adamı uyuttu. Kim görürse görsün, anlaşılar derdi. Ama aynı şey bambaşka şekillerde ve yönlerde de karşısına çıkıyordu.. sonuç da hep aynı oluyordu.

Meselâ, bütün Ankara'nın Çarlık yanlısı Beyaz Rusların sözcüsü diye bildiği birileri gelmişti ki, Yusuf onların da Bolşevik Rusya görevlileri olduğunu konuşmalar az ilerleyince, kendi ağızlarından öğrendi; öğrenir öğrenmez de, yemeden, içmeden –elbette hiç yere değil– doğrudan doğruya Paşa hazretlerine yetiştirdi. Paşa da –öğrendi ya– o kadar güzel, o kadar tatlı bir sahne çıkardı ki, olursa o kadar olur. Nitekim, daha sonraki Türkiye-Rusya ilişkileri, üç aşağı beş yukarı işte o sahneye göre ayarlandı.

Paşa'nın, sözde, Beyaz Rus delegasyonu ile ikinci buluşması idi. İlk görüşmedekinin aksine, ama iyi düzenlenmiş bir söz akımından sonra Paşa, birdenbire ve daha önce bıraktığı izlenimlerin yüzde yüz aksine bir parlayışla, masayı döve döve konuştu: “Emperyalistlere karşı bir ölüm-kalım savaşına girişen Türkiye ve Türk halkı, bu dâvayı evrensel-leştiren Rus halkının zararına kurulacak bir düzene katılabilir miydi?”

Moskova, böylece, Türk halkının “Yeni Kremlin” için beslediği gerçek niyetleri öğrenmiş oluyordu!..

İşin o yanı Ali Yusuf'u pek ilgilendirmedi; ama o, durumunun önemi gereğince, buna benzer oyunları çok görüyordu. Sözüm ona, esir Türkistan veya Azerbaycan adına gelen, gerçekte ise düpedüz Moskova ajanı olan daha başka heyetler de aynı oyunu oynadı ve aynı Ali Yusuf oyununa düştü. Ve Ali Yusuf anladı ki, Rusların yeni efendileri kendisinin geçmişini ve zayıf damarlarını pek güzel bilmektedirler. Bilmedikleri ve daha başkaları gibi hiçbir zaman bilemeyecekleri şey ise, Ali Yusuf'un oltaya atlayıveren bir balık

değil, ölçüp biçen, çıkarın sağlamını seçen birisi oluşu idi. O, her zaman ikili oynuyordu. Gene öyle idi ve geleceği kendi adına, kendi çıkarlarına göre değerlendirmesini biliyor, hiç değilse bu endişeyi başa alıyordu. Dehâsı bağlanmamakta idi. Neler olacağını, işlerin nereye varacağını, hangi tarafın veya kimin üste çıkacağını kimse bilemezdi. Mesele üste çıkana açık kalabilmekte idi. Ali Yusuf o günlerde de buna göre davranıyordu. Ve öyle davranmakla da iyi yaptığını anlamakta gecikmedi; çünkü günlerden bir gün, Yunan gelip Sakarya'ya dayandı ve kaderlerini Ankara'ya bağlayanların –veya bağlamış görünenlerin– “yarın” ne yapacakları bilinemez hale geldi.

İşte tam bugünlerde Yusuf, biri Rus, öteki İngiliz iki ayrı ajandan aynı teklifi aldı. Doğuda çıkartılacak bir ayaklanma akıl almaz bir servet ve istenen imkânlarla ödenecek –veya, onların deyişi ile– ödüllendirilecekti. Üstelik, bu işi padişah hazretleri de istemekte idiler. Ajanların ikisi de aynı şekilde bunu söylüyorlardı.

Yusuf büyük planın aslını anlıyordu. Türkiye'nin doğusu ile batısını paylaşmak için yapılmış bir anlaşmadan başka bir şey değildi bu ve son yumruktu. Yusuf da son yumruğu önlenemez, hattâ geciktirilemez buluyordu.

Ama –gene de– bütün köprüleri atmadı. Paşa bir gün önce başkomutanlık yetkilerini Meclis'den devralmış ve cepheye gitmişti. Geceyarısı istasyona indi. Hüseyin Rauf ve Adnan Bey'lerle konuştu. Onlardan, aslı olmayan bir görev için Samsun'a gitme iznini kopardı. Paşa için de sözde durumu anlatan bir mektup bıraktıktan sonra, şafakla birlikte Zile'ye doğru yola çıktı. Bu da sonun Sakarya'sı oluyordu.

Hazırlıklar çoktan tamamlanmıştı: Zile'nin dağlarında da, içinde de Fuat Zahir'i bekleyenler vardı. O bunları da öğrenmişti ve yanında gerekli mektuplar, belgeler vardı.

Beş, bilemedin on gün sonra Yunan, Ankara'ya dayana-

cak, doğuya sığınmaya kalkışacak Meclis'in yolunu da Zile hareketi kesecekti. Sonrası belliydi işin: Yunan'a dur diyen yeni bir düzen kurulacaktı. Belki de, Yunan'ı Ankara önle-
rinde oyalayan da bu düzenin kurucuları idi. Ve kurulacak olan bu düzenin adı ne olursa olsun, Ali Yusuf'un ondaki yeri sağlamdı ve belli idi.

Hiç üzölmüyör muydu? Utanmıyor muydu? Yüzlerce ve yüzyıllarca yıldır özgür, bağımsız kendi törelerine ve yasalarına göre yaşamış insanlar, köyler, kentler hiç mi aklına gelmiyordu?

Daha teklifin üzerinde düşünürken, üzölmek ne kelime? kor düşmüş gibi içi yanmıştı Yusuf'un. Yapacağı işe, en zavallısından en ünlü ve en değerlilerine kadar, gelmiş geçmiş bütün insanların ne isim vereceğini çok iyi biliyor ve buna "adam sende" diyemiyordu.

Aklına nereden esmişse esmiş, Selçuklunun, tıpkı bugünlere benzeyen son dönemini hatırlamıştı. Rükneddin'in ve ziri Muineddin Pervâne önce post dâvasına, sonra da can kaygısına kapıldı ve Moğollarla bir olup onları devletinin üzerine saldırttı. Sonunda devlet, bir süre için, o sefil, o minicik zamanları boyunca Muineddin'e kaldı. Ama bu arada Moğol barbarlığı köyler, kentler yaktı, ocaklar söndürdü, binlerce cana kıydı.

Ne o, bir pervâne kadar değer taşımayan bir can kurtuldu, pervâneyi yakan mumu gül okşayışına döndüren iktidar ateşi muradına erdi, Muineddin köpeği devleti kemik yaptı.

Ali Yusuf yırtıcı bir hayvana benzetirdi kendisini. Hoşlanırdı da bu benzemeden. Önüne çıkan her canlıyı, geyik, karaca veya insan, parçalayıp yutmak isterdi. Bu yanını da tanımış ve değil küçüklük veya suçluluk duymak, gururla benimsemişti. Ama kuralları da vardı; bu işi başa baş, dişe diş yapmak ister, ancak o zaman tadına varırdı. Kafese tıkılmış veya yüksek duvarlarla, tel örgülerle çevrilmiş hayva-

nat bahçesine alınmış kurdu, kuşu, çakalı, kaplanı, sırtlanı avlamanın tadı yoktu. Kendisinin kovalayıp pençe salacağı minicik bir tavşan ona, bir efendinin, bir bakıcının –Moğol'un veya İngiliz'in veya Rus'un– önüne atacağı bütün bir geyikten çok daha çekici geliyordu. Ötekinden hiçbir kimseye komisyon vermek zorunda değildi; beriki ise, pay ne kadar büyük olursa olsun sadaka idi.

Ve, ne olursa olsun, eninde sonunda bir Osmanlı Türktü o. Her şey bir yana; hiç değilse gururu ve canlılığının, varlığının ana çizgisi olan bencillik ihanetten tiksinesine yeter bir sebepti...

Ama Yusuf ölçüyor, biçiyor, o pek güvendiği aklını ne kadar zorlasa da, Türkiye için bir çıkış yolu bulamıyordu. Dolu almıyor, boş dolmuyordu. Grafik tamamlanmıştı. Örnekleri yığınla idi.

Grafik tamamlanmış, bu yüzden de Roma'yı kurtarabilecek bir dehâ çıkmamıştı. Roma batmıştı. Bu iş, eski Mısır, eski Yunan için de, Finike, Asur, Elam, Kalde, Kartaca ve daha niceleri için de böyle olmuştu; grafik tamamlanınca insanlar beyhûdeleşmişti. Hep de böyle olacak, insanlar İngiliz, Amerikan; bugün için paçasını kurtarmış görünen Rus İmparatorluklarının da battığını görecekli.

Ve o batışlarda da, Rükneddin cephesine karşı Muineddin Pervâneler; Mehmet Âkif, Hüseyin Avni veya Mustafa Kemal cephelerine karşı Ali Yusuf'lar çıkacak, bulunacaktı. Şöyle bir düşünüyor ve Ali Yusuf olmasa bir Ali Yusuf bulacaklardı.. bulunacaktı. Zile dağlarında veya kasabasında yığınla idi onlar. İşte mektuplar götürüyordu onlara. Ve bu mektupları götürecek başkaları da vardı. Kısacası gaddar, hattâ gaddar bile değil, duygusuz kader ortada idi ve ortada en boynu bükük umutları bile cesaretlendirebilecek bir belirti yoktu. Yapılabilecek olanı yapıyordu o. İçi rahat.. değilse bile, fazla karıncalanmıyordu.

Belki Muineddin –ve ötekiler– için de böyle olmuştu. Belki onların da kendisinininkine benzer yorumları, mantıkları, hattâ, kimbilir iyi niyetleri vardı. Haklıydılar bile, kimbilir?

Elinde olmadan –ama sondu bu– içini geçirdi. İzmir’i –Nemika’yı ve onun, kendisini elbette nefretle, tiksintiyle anan ailesini– kurtaracakların arasında bulunmayı ne kadar isterdi.

Tez geçti bu duygusallık: Ham hayaller beslemeye elverişli değildi yapısı. İzmir ve onlar kurtarılamazdı. Gerçeği görürdü o ve gerçeğe, ancak gerçeğe önem verir, değerlendirmesini de iyi bilirdi. Yapılabilecek olanı yapıyordu. Kader son sözünü söylemişti; kader denilen fırtınanın önünde devlerin bile kuru yapraklara döndüğü dönemlerden birisi yaşanıyordu.

* * *

Planını yapmıştı. Zile dağlarında, çevrenin, kırk elli köyünü kendine katmış, ilk ayaklanma artığı bir çete vardı. Elebaşları Çini İzzet adında asker kaçağı bir çavuştu. Adamı, Yusuf’la temasa geçen aynı kaynaklar kışkırtmıştı, silâh ve para bakımından besleyenler de onlardı.

Fakat Çini İzzet İsyanı, Ankara’nın bugünkü durumu için ne kadar önemli olursa olsun, istenilen işi yapacak, kastı elde edecek gücü bulamamıştı. Hesaplar tamamlanıp da Ankara düşünce, bozgundan kurtulacak ordu döküntüsü bile İzzet’i süpürmeye, hiç değilse yolu üstünden sürmeye yeterdi. Kısacası ateşi körüklemek, beslemek gerekiyordu. Yusuf’un işi de işte bu idi.

Yusuf, isyan bölgesi dışında çalışmak niyetindeydi. Halkı hoşnutsuzluklarına uygun sözler ve vaadlerle kışkırtacak, elde ettiklerini ayrı ayrı teşkilâtlandırıp silâhlandırdıktan, yani suçluluğa mahkûm düşürdükten sonra bir bir Çini İzzet’e ekleyecekti.

Yol boyunca görüp işittiklerinden işinin hiç de zor olmayacağını anlamıştı. Tehlike ise, her zaman olduğu gibi, karar verdikten sonra düşünmediği şeydi. Onu karardan önce hesaplar, ama kılı kırk yararcasına hesaplardı. Zile'ye vardığı zaman artık İzmir ve Nemika burukluğu da kalmamıştı içinde. Sadece “iş”ini düşünüyordu. Her zaman olduğu gibi.

...Ve Küçük Kız Sordu

Hasan Basri Bey, çocuk masallarına bayılırdı. Çoğu Doğu'dan, geri kalanları da Batı'dan bir sürü masal biliyordu. Hüseyin Avni Bey'e gelince, o canlı bir fıkra koleksiyonu idi. Bunları olup bitenlere ve durumlara öylesine yakıştırıp anlatırdı ki, onu bir açıklama, bir yorumlama dehâsı sayanlar da, hoşsohbet ve canayakın bulanlar kadar çoktu.

Yolculuklarını –böylece– içlerini kemiren endişelerin ağırlığında ezilmeden geçiriyorlardı. Gene bu yüzden uğraklarda yakınlık ve sevgi topladılar.

Gecelemek veya birkaç saat konaklamak için kaldıkları köy ve kasabalarda ürkek, içlerine kapalı, donuk bakışlı, çoğu zaman arabaları görür görmez ortadan kaybolan, karşılaşma önlenemeyince de aralarına kalın buz duvarları diken insanlar buluyorlardı. Yolculuk, sanki Türkiye'de değil, ayak basılmamış bir ülkede yapılıyordu. Yürek paralayıcı bir durumdu bu. Halk birbirinden korkar, birbirini sevmez, birbirine güvenmez olmuştu: En kuytu, en ufak köyleri bile çeşitli ve biri ötekini kökten çürüten söylentilerin yalayıp geçtiği anlaşılıyordu. Her yabancı onlara kendisini dost di-

ye tanıtmış, ama kendisinden ve kendisindekilerden geri kalan herkesi ve her şeyi düşman olarak göstermişti. Bu da onların yüzyılları dolduran ve değerlendiren törelerden, geleneklerle inançlardan kopup gitmelerine, vahşi hayvanlar gibi yalnız kalmalarına sebep olmuştu.

Kendilerine –bu beş kişi ile– ilk defa Türkiye’den, adını duymadıkları bölgelerdeki insanlarla olan koparılamaz kader birliğinden söz ediliyor, ilk defa bir tek düşmanın –Yunan’ın– üzerinde duruluyor, gene ilk defa kendilerine bütün Türkiye, milyonlarca insanı ile birlikte dost ve can yoldaşı gösteriliyordu. Bu gördükleri beş kişi, yalnız söyledikleri ile değil –asıl önemlisi– söyleyişleri ve gülümseyişlerinden, oturup kalkışlarına kadar, destanlardan, dede ve ata mesellerinden tanıdıkları “büyük”lerdi. Konuşmaların daha başlangıçlarında onlara ısınıyor, yakınlaşıyorlardı.

Dört arkadaşı Âkif’in isyan bölgelerinde önce sağladığı başarıların sırrını her uğrakta biraz daha anlıyor, “büyük insan” kavramına daha çok yaklaşıyorlardı. O, yalnız dünyadan kopup gitmiş bu zavallı insanları değil, kendilerini de uyarmakta idi.

Bir gece, dağ başındaki bir handa, dışarıda kış habercisi bir rüzgâr uğuldar, ocakta meşe kütükleri çatırdarken, söz dönüp dolaşıp Meclis’e gelmişti. Üzgündüler. Hattâ umutsuzdular ve kapkara. Mebus ve vekil isimleri sayıyor, bunların ihanete eşit tutkularından, çıkarıcılıklarından veya anlayışsızlıklarından, kolayca aldanışlarından yakınıyorlardı.

Hasan Basri Bey, neden sonra, Âkif’in ocaktaki alevlere mihlanıp kalan gözlerini ve mahzun gülümseyişini gördü.

Hangar kadar geniş olan bu han odası, direkleri, kerevetleri ve duvarları ile erimiş gitmişti. Eşya, köşe bucak, arada bir, yeni tutuşan bir dalın yalazlanmasıyla ürpertili bir biçimde beliriyor, sonra gene kayboluyordu.

Böyle anlarda kırık kırık gölgeleri duvarlara ırmanıyor,

tavana yayılıyordu. Bu kendi gölgeleri yüzünden devlerle sarılmışlar gibi bir duygu vardı içlerinde. Oynak alevlerin çeşitli açılardan aydınlattığı ve turunculaştırdığı yüzleri de kendi yüzleri değil gibiydi artık. Ama Hasan Basri Bey, Âkif'in bu gülümseyişini iyi bilir, onu bütün durumlar içinde yanılmadan tanırdı.

Bu mahzun gülümseyiş, çünkü, iyi niyetlerden doğduğu ve iyi insanlardan geldiği için büsbütün koyulaşan ve insanın elini kolunu bağlayan yanılışlarda görülürdü.

“Yanılıyor muyuz yoksa, üstadım?”

Âkif yüzünü, ağır ağır, ona çevirdi. Şimdi o insan gözler kendi gözlerinin içinde ve kendi gözleri gibiydi:

“Öyle sanıyorum. Yanılıyorsunuz. Neden bu Meclis'in ve Meclis'tekilerin yalnız hatâlarına, zaaflarına, kötülüklerine ve kötü taraflarına takılır kalırsınız? Hiç değilse kendinizi düşünün... Ve muhteşem asâletini, eşsiz kahramanlığını, benzeri görülmemiş kurtuluş iradesini görün. Belki bir gün gelecek siz yenileceksiniz, biz yenileceğiz. Lâkin bu Türkiye yendikten, kazandıktan, Osmanlı tarihi düze çıktıktan sonra olacak. Fareler gemiyi terk etti. Bu, dönmeyecekler demek değildir. Ama mühim olan, artık direnmekte olanlardır. Biziz ve bizim doğru yolda bulmadıklarımızdır; muhteris ve kendi ikballeri için çalışıyor zannettiklerimizdir. Söyledikleriniz belki doğrudur. Hattâ ona ben de katılıyorum. Ama, zafer ve kurtuluş için onlar da bizim kadar çalışacaklardır; çalışmaktadırlar da. Sonra ben şunu da düşünmeden yapamıyorum. İhtirasla ihaneti ayırmak her zaman için çok zor olmuştur. Ve çoğu zaman ihtirasların dâvalara yardımı mefkûrelerin ve mefkûrecilerin yardımı kadar müsbettir. Biz asıl ihanetlerden korkmalıyız. İmânlarını yitirmiş olanlardan korkmalıyız, acze kapılıp da Türk'ün dâvasını, hiçbir zaman Türk'e dost olmayanlara ve olmaya-caklara devretmeye kalkışanlardan korkmalıyız. Size tuhaf

bulacağınız bir inancımı arz edeyim. Meclis'in büyük bir çoğunluğu, demin dert yandığınız, muhterisler ve ikbâl düşkünleri de dâhil, zafer gerçekleşinceye kadar onlara karşı bizlerle el ele savaşırlardır. Savaşıyorlar da. Sizin endişeleriniz, bana kalırsa, ancak zaferden sonra mesele halini alacaktır.”

Tane tane konuşuyordu, ama sesi kararlı idi. Bütün söylediklerini çok daha önceden ve geceler süren ölçüp biçmeler sonunda, delillerini bir bir bularak tesbit etmiş gibiydi. Ocağa bir iki kütük attı. Kabuklar ve ince dallar küçük patlayışlarla alevlenirken bambaşka bir sesle kendi kendine mırıldanır gibi ekledi:

“Zafer sonrasının ihtimalleri üzerinde durmaya, hele hele onları şimdiden dert edinmeye ne hakkımız, ne de imkânımız var. Bizim şimdilik yapabileceğimiz ve yapmamız gereken tek şey, bütün gücümüzle çalışmaktan, tarihin ve kadehin bize yüklemiş bulunduğu vazifeye dört elle sarılmaktan ibarettir. Ancak o zamandır ki, demin halinden yanıp yıkıldığınız Meclis'i çocuklarımız minnet ve şükranla anacaktır.”

Gülümseyişi özür diler gibi bir mâna aldı:

“Bu güzel ihtimale engel biz olmayalım.”

Sustu ve neden sonra hepsini birleştirecek sözlerini söyledi:

“Ulu Tanrı'nın yardımıyla zafer mukadderdir. Ama cephe-deki zafer, vatanımız için girilen mücadelenin sonu değil, belki de en çetin safhasının açılışı olacaktır. Siz bu noktada haklısınız. Ama o günlerde bize düşecek vazife ve mükellefiyetler için dertlenmenin henüz vakti değildir sanıyorum.”

Ocaktaki kütükler çatırıyor, alevler parıldayıp alçalıyor, közler irili ufaklı beneklerle kâh esmerleşiyor, kâh narlaşıyordu. O duyguya yeniden kapıldılar. Dışarıda rüzgâr uğuldarken, buzullar bölgesinde bir sığınak bulmuş gibiydiler. Ama bu sığınakta, duvarlara tırmanıp tavana yayılan kırık

kırık gölgeleri yüzünden, devlerle sarıldıklarını sanıyorlardı. Oynak alevlerin çeşitli açılardan aydınlattığı yüzleri de kendi yüzleri değilmiş gibi geliyordu. Birbirlerini sanki ilk defa görüyor ve millet kaderinin de kendi kaderleri gibi, en azından o kadar belirsiz, bilinmez ve kaypak olduğunu sezmişleri yüzünden, birbirlerinden, hattâ kendi kendilerinden kuşkulananmaya meylediyorlardı.

Kurtcalı Aziz ürperdi. Az konuşan, az düşünen, çok az şey bilen basit bir halk adamıydı. Karar ve hüküm vermeyi denemezdi bile. Ama güvendiği insanların karar ve hükümlerini en azından onların sahipleri kadar benimser, uğurlarında da her şeyi göze alırdı. Tehlikeli bir dürüstlüğü, bir fazilet halini alması da, yıkıcılaşması kadar mümkün olan bir bağlılığın noksansız örneği idi.

Ve işte, kendi kafası ve gönlü kadar benimsediği bu Âkif'in, bu Hasan Basri ve Hüseyin Avni'nin, daracık alevler dünyasında, sırf görünüşleri ve anlayamadığı endişeleri yüzünden yabancılaştıkları anda içten içe ürperiyordu. Çoktandır unutup gittiği bir Düzce gecesini birdenbire hatırlayıvermişti: Tıpkı böyle miydi o da?

Geniş bir sofada toplanmışlardı. Büyük ihanetin eşliğinde, fakat onu zerre kadar fark etmeden yaşadıkları günlerden biri, dönemeç günü idi. Kendisi de, öteki Çerkez Ethem ağalarının çoğu gibi, dönemeç noktasında olduklarını bilmiyordu. Hep birlikte Yunan'a ve milletlerine kast eden azraile karşı, efsâne kahramanlarını bile hayran bırakan bir atılganlıkla silâh oynatmışlar, baskınlar düzenlemişler, ölümle düellolar kabul etmişlerdi. Artık öyle idiler ki, birbirlerine karşı ayrı gayrı düşüncesi onlara tek tek, ölümden ağır gelirdi.

Ama işte, az önce, Ethem Bey konuşmuş ve dünyanın temelleri sallanır gibi olmuştu. Ethem Bey, Ankara'ya karşı savaşını ilân ediyordu. Önlerine konulan "ikinci ihtimal"

ve bir karar verme mecburiyeti her şeyi allak bullak etmiş, hepsini “tek” bırakmıştı. Bu çoğunun, özellikle de, Kurtcalı Aziz’in, yüzde yüz yabancı oldukları bir durumdu. Onların “kahraman, dürüst, yiğit ve vatanperver” olmalarını “tek ihtimal” ve “tek hedef” sağlayagelmişti. Dünya ve hayat ile ancak bunlar sayesinde uzlaşabilirler, bağdaşabilirlerdi. Et-hem Bey, onlara namütenahi kayıtsız bir şekilde önlerine bu ikinci ihtimal ve hedefi dikiverince birbirlerinden kopup gitmişlerdi işte.

Bununla da kalmıyor, ne kadar çabalasalar da, vahşi içgüdülerin esintilerini, kalplerini birbirlerine karşı kuşkuvarın, birbirlerine karşı korunma ihtiyaçlarının yoklayıvermesini önleyemiyorlardı. Görüşmeye birlikte karar verdikleri halde, o pırlantadan değerli Küçük Ağa’yı beklerken konuşamaz, birbirlerinin yüzüne bakamaz olmuşlardı.

Geniş sofayı tavana asılmış bir lüks lambası aydınlatıyordu. Işğın keskin çığlığını eriten petrol mavisi sigara dumanları yalpalı ve çok ağır akışlarla, önce tüller gibi başlarının üstünden geçiyor, sonra küf veya barut rengine dönerek tavandan aşağılara doğru yoğunlaşıyordu.

Yüzlerde –ışğk alışlarına göre ve tıpkı şimdi olduğu gibi– ayrı ayrı, ama artık hepsinde de yabancı bir karakter ve –hattâ– niyet belirtileri var sanılabılırdi. Gölge kiminin pos bıyıkları ile çenesini, kiminin alnını ve gür kaşlarını tutuyor, aynı ışğk oyunları yüzünden, kimi kaytan bir bıyık ile aralanmış dudaklardan ibaret görünüyor, kiminde de parmak parmak kaşların altında yakamozlanan kara veya elâ gözlerden başka bir şey kalmıyordu. Bu arada ışğı tam olarak aldıkları için bütün çizgileri ile cıvılcıplak beliren yüzler de vardı ve –şaşılacak şey– Kurtcalı Aziz’e asıl yabancılaşan da bunlardı.

O gece –tıpkı şimdi olduğu gibi– bütün bu insanlar, Aziz’e yeryüzüne ilk defa çıkmışlar gibi gelmişti. En çok ta-

nıdığını, en zor geçitlerden, en zorlu imtihanlardan beraberce ve tekrar tekrar geçtiklerini bile ilk defa görüyor gibiydi. Sanki, şu az ötesinde, sedirde bağdaş kurup oturmakta olan Gürcü Mehmet Ağa değil de, onun rolünü oynayan, onun yerini alan ve Gürcü Mehmet'e hiçbir zaman uğramayacak niyetlerle yüklü birisi idi.

Işık, ayrıca, fişekliklerde de, toplu namlularında, hançer ve kama kabzalarında da ayrı ayrı yankılanıyor, sofayı bastıran sessizliğe ağan kuruntuları, balta girmemiş orman tedirginlikleri, dimdik uçurumlar boyunca bulunan kaypak patikaların soluk tıkayan ürkünç heyecanları ile dolduruyordu. Herkes tedirgin, kuruntulu ve heyecanlı idi. Hepsinin içinde, en budalalarından en kurnazlarına, en temkinlilerinden en pervasızlarına kadar hepsinin içinde de korku bir ikinci kalp gibi atıyordu.

Kulakları biraz daha keskin olsa korkunun sesi işitilecekti gibiydi. Ve bu, muhakkak ki, kendilerini birdenbire tek kalıvermiş hissetmelerindendi.

Kurtcalı Aziz'inki bir sezişten öteye gitmiyordu. Ama sağlam bir sezişti bu; bu çeşit hakikatleri keşifte şaşmayan bir seziş.

Bütün bu savaşçılar –kendisi de– ancak beraberliklerinde, tek hedef ve tek ihtimale yönelen beraberliklerinde vardılar. Mizaçlarını bile bu yüzden bulmuş, hattâ edinmişlerdi. Şu beriki, Demir Ağa, eğer küstah ve küstahlığında yılışıksa bu beraberliğe inancı yüzündendi. Ötekinin gaddar temkini aynı sebepten, berikinin en ağır sorumluluk ve tehlike anlarında bile frenlenemeyen gülec ortaklığı gene bundandı.

Ama şimdi, Çerkez Ethem Bey'in önlerine dikiverdiği ikinci ihtimal ve ikinci hedef yüzünden, hepsi de kendisinin olduğunu seziyor; işte böyle diz dize iken bile aralarında sarp dağlar bulunduğunu seziyor ve korkuyorlardı. Si-

lâhlarını bile unutup gitmişlerdi ve çok geçmeyecek, belki de her şeyi bir kendilerinden, bir de silâhlarından ibaret sayacaklar, yani asıl o zaman yalnız ve “tek” kalacaklardı. Nitekim o geceki toplantıdan böyleleri de çıkmıştı.

Kurtçalı Aziz, sırtındaki ürpertiye önleyemiyor ve ömürlerinin sonuna kadar bir ikinci defa görmeyecekleri bu hândaki ocak başı ile o geceyi, akli ve mantığı hiçe sayan bir kâbus mekânında birbirine karıştırıyordu. Sanki o geceye dönmüşlerdi.

Biliyordu: Ne Âkif’in, ne Hasan Basri’nin, ne Hüseyin Avni’nin, hattâ ne de Mehmet Şâkir ile Hüseyin Salim’in ilgisi ve benzerliği olabilirdi Çerkez Ethem ağalarıyla. Ama gene biliyordu ki, mesele bu ocak başında bir araya gelenlerden ibaret değildi ve Sakarya’dan sonra, Çerkez Ethem ağaları bütün Meclis’i de, bütün Türkiye’yi de kaplamış olabiliyorlardı. Ona bütün Türkiye ve bütün Türkiyeliler, aynı anda, işte şu dakikalarda bu ocak başındaki –veya öteki gecede ki– tek kalışın tedirginliklerini, kuruntularını, ürkünç heyecanlarını, tek kalışın vahşi ve vahşileştiren korkusunu yaşıyordu.

Hüseyin Avni bir yay gibi fırlayıp ayağa kalktı. Işık çemberinden çıkan belden yukarısı ile hiç yenilmemiş bir savaşçı heykeli gibiydi ve sanki irâdeyi, azmi, kuvveti, inancı anlatıyor, bunların en çetin anlarda bile, en âcizler dahil, bütün insanlar için ortak mal olduğunu ilân ediyordu. Ve konuşurken Kurtçalı Aziz’in içindeki sallantıları biliyormuş da onları cevaplandırıyormuş gibiydi:

“Daha altı yedi ay önce, Yunan daha İzmir’den açılmamış iken bu kadar iyi göremiyordum durumumuzu. Ne kadar haklısınız; biz bedbinleşecek, ümitsizliğe kapılacak idiysek o günlerde kabullenmeliydik bu utancı. Doğru, çok daha zor günler yaşıyoruz. Lâkin çok daha fazla kuvvetlere sahibiz şimdi. Bir an için hatırlayıverdim. Ne teşkilât, ne irtibat, hattâ ne de hedef. Darmadağınaktı Türkiye, ihanetse bin be-

teri vardı o günlerde. Satılmışlar mı? Menfaat düşkünleri mi? Onlar da en azından şimdi bizi dertlendirenler kadardı. Nitekim hepsini de bir bir gördük. Düşündüm de, Yunan, Sakarya'yı atladı ise bu işte o günlerin yüzündendir, dedim. Ve düşünüyorum da. 'Aynı altı yedi ay içinde elde ettiğimiz gelişmeler neden Yunan'ın ters geri dönmesine, geldiği yere gitmesine imkân hazırlamış olmasın?' diyorum. Biz geriler ve kaybederken derlenip toplanıyor, kuvvetleniyorduk. Yunan ise ilerlerken, kazanırken dağılıyor, kaybediyordu. Sadece bir seziştir bu belki de, ama içimden iddia etmek geliyor; Türkiye şimdi şimdi savaşçı oluyor, savaş şimdi şimdi başlıyor. Yunan da, Yunan'ın efendileri de artık gideremeyecekleri, düzeltmeyecekleri hatâyı yaptılar. Türkiye'yi savaşçı yaptılar. Yenilecekler."

Bu söylediklerine kendisi de inanmıyordu. Ama, kendisi dahil, hiçbir kimse bunu iddia edemezdi.

Ve bu söylediklerini Âkif de, Hasan Basri ile Kurtçalı Aziz ve Mehmet Şakir de kelimesi kelimesine benimsiyorlardı. Belki de uykusuz geçirdikleri gecelerinde kendi kendilerine tekrarlayıp durmuşlardı. Fakat durum onlar için de aynıydı. Bütün bunlara inandıkları da, inanmadıkları da söylene- mezdi; zira gönüllerinde güvenle korku, dualarla gerçekle- rin ihaneti, hayallerle hayal kırınlıkları –mütarekeden bu yana– her Allah'ın günü iç içe, sarmaş dolaştı. Onlar bu uzun, upuzun, bu tarihin en uzun devresi içinde yalnız fe- lâketlerin değil, başarıların da en umulmadıklarını, en umulmadık anlarda göregelmışler, beklenmedik ihanetlere ve terk edişlerle dönekliliklere karşı, aynı derecede beklen- medik kahramanlıklar, ferâgat ve fedakârlıklar da yaşamış- lardı. Kısacası durum hiçbir zaman bugünkünden daha zor veya ümit kırıcı olmamıştı.

Yol boyunca köyler, kasabalar görmüşlerdi, insanlar gör- müşlerdi. Bütün bu görünüşler yürek paralayıcı idi. Ama bu

böyleydi işte ve bunun böyle oluşu, kendilerine ne kadar çarpıcı, ne kadar çökertici gelse de bugünlerin, yani büyük savaşın değil, çok daha sonraların, özellikle zafer sonrasının meselesiydi, bugün artık söylenmez olan türküleri söyleyecek, çalınmaz olan marşları çalacak insanların meselesi.

* * *

İhtiyar hancının –daha sıcaktır diye– ahıra bitişik duvarın dibine serdiği yataklara girdiler. Rûzgâr uğultusu ile at purr purrlarının yön verdiği rüyalar –veya alttan alta işleyen düşünce ve dilekler– ile şafağı ettiler.

Yol sarışın bir sonbahar güneşinin altında kimi zaman ormanların içinden, çoğunlukla da çorak düzlüklerden veya cırılçıplak dağların yamaçlarından döne dolaşa geçiyor, yaysız arabaları taşlar, çukurlar yüzünden sarsıla sarsıla, sarsa sarsa ilerliyordu. Arada bir, bir karış toz tutmuş bir kesime giriyorlardı. Bıyıkları, sakalları, kaşları, içleri dışları toza bulanıyordu, ama böyle yerlerde rahat ediyor memnun oluyor, iyi şeyler düşünüyorlardı.

Öğle azığını bir su başında yediler, ikindiye doğru da, Zile'ye yirmi kilometre kadar uzaklıkta bir nahiyeye vardılar. Niyetleri geceyi burada geçirmek ve erkenden yola çıkarak sabah ezanıyla birlikte Zile'ye girmekti. Kurtcalı Aziz burada eğlenmeyecek, havayı öğrenip onlara bilgi vermek için doğruca Zile'ye gidecekti. Bu bölgenin huyunu, suyunu ve insanlarını iyi tanırdı o.

Fakat planlarını değiştirmek zorunda kaldılar.

Âkif birdenbire hatırlayıverdi. Hasan Basri Bey anlatmıştı bu masalı:

Kırmızı başlıklı kız ormandan geçiyordu. Hasta olan anneannesine yemek götürcekti. Kurt onu gördü ve doğruca anneannenin kulübesine gitti, onu yedi. Sonra da geceliğini giyip yatağına uzandı, ormanda çiçek toplamak için oyala-

nan kızı beklemeye başladı. Asıl istediği şey, körpe yavrucağı yemekti.

Kırmızı başlıklı kız, nihayet gelir.. Kurt, anneannesinin sesini taklit ederek onu yatağa çağırır:

“Gel benim iyi yürekli kızım, çok üşüyorum, biraz ısıt beni.”

Kızcağız, peki diyerek kurdun yanına uzanır. Ama durumda bir tuhaflık görmüştür, sorar:

“Anneanne, senin kulakların niçin bu kadar büyük?”

Kurt cevap verir:

“Seni daha iyi duyabilmek için.”

“Anneanne, senin gözlerin niçin bu kadar büyük?”

“Seni daha iyi görebilmek için.”

“Ya dişlerin?”

“Seni daha iyi yiyebilmek için.”

Ve kurt kırmızı başlıklı kızı yer.

Masalın sonunu umursamıyordu Âkif. Avcı gelmiş de, kurdu vurmuş da, karnından anneanneyi ve kırmızı başlıklı kızı kurtarmış!..

Mühim olan kurdun kırmızı başlıklı kızı görür görmez, daha doğrusu bulunduğu yerde yemeyip de dolambaçlı yollara sapışı. Çocuklar için belki bir mânası vardı bunun. Yollarda oyalanmamalı, çiçek toplamak hevesine kapılmamalı idi, yapılacak bir iş varken. Ve gevezelik etmemeli, her sorana “anneanneme yemek götürüyorum,” dememeliydi. Ama büyükler için saçma.. gibi gelmişti.

Şimdi ise bu saçma bulduğu masalı birdenbire hatırlıyor ve mırıldanıyordu:

“Kurdun da bir hesabı olmalı.”

Hasan Basri Bey sordu:

“Bir şey mi buyurdunuz?”

Yol boyundaki bütün uğraklarının aksine, bu nahiyeye karşılanarak girmişlerdi. Buna tam bir karşılama denebilirdi

ve karşıcıların arasında filintalı, fişeklikli bir delikanlı da vardı. Böyle birini ilk defa görüyorlardı. Hükümet konağına girip de hal hatır sorduktan sonra, bu delikanlı konuştu:

“Bağışlayın beyler; aranızda Hüseyin Salim adında bir zat var mıdır?”

Hüseyin Salim biraz şaşır mış, biraz tedirgin, cevap verdi:

“Evet. Benim.”

“Ali Yusuf Bey’i tanır mısınız?”

“Tanırım.”

Delikanlı ortaya konuştu:

“Ali Yusuf Bey, Zile’dedir. Hepinize de selâm ve hrmetler eder. Ben onları pek iyi tanırım ama, aralarında beni tanıyan bir Hüseyin Salim Bey vardır, dedi. Ve dedi ki, yola ıkmasınlar, orada biraz eğlenip beni beklesinler. Sizlere çok mühim sözleri var mış. Her türlü istirahatınız temin edilsin diye de bu ağalara tembihatta bulundu.”

Hasan Basri, Hüseyin Salim’den önce davrandı ve “bana müsaade” deyip kapıya doğrulan delikanlıyı durdurdu:

“Sağol yigidi. Bizim de selâm ve hürmetlerimizi söyle beye. Ancak sen kimsin, nesin? Hiç değilse adını bağışla.”

Delikanlı kısa bir duraklamadan sonra cevap verdi:

“Bana Kaman avuş derler. Kamanlıyım. Adım da Kâzım oğlu İsmail. Polatlı’daki ikml taburundaydım. Beni oradan alıp Ali Yusuf Bey’in emrine verdiler.”

Âkif işte bu cevaba mim koymuştu. Delikanlı konuşmadan önce duraklamış, ama diyeceklerini de künyesini okur gibi söylemişti. ıkıp gitti. şimdi artık odada dünyadan haberleri olmadığı kolayca anlaşılan ve dört gözle haber bekleyen, aldıkları habere de hemencecik inanıvereceklerini kestirmek g olmayan yedi sekiz ihtiyar kalmıştı. Konuştular ve onların bekledikleri haberi çoktan aldıklarını gördüler.

Akıl bir kere yatmaya görsün. Ondan sonrası kendiliğinden yrr, yalanın bir kulpu mu var? Beş de “akıl” takardı.

Ve bu adamcağızlar da bütün kandaşları, dindaşları gibi akıllarının bir şeye yatmasını hırsla istedikleri günler yaşıyorlardı. Kendilerine söylenenleri dünyanın en büyük ve değiştirilemez gerçeği haline getirmek için kırk yıllık diplomatlar gibi çalıştırmışlardı “akıl”larını. Dağarcıklarındaki üç, beş yüz kelimeye yeni duydukları sekiz, onu da eklenince bu iş pekâlâ oluyordu. İşte, başta Hüseyin Avni olmak üzere, hüznün, bedbinliğin, çaresiz öfkenin ve şaşkınlığın karmakarışık bastırışı ile kafaları da, gönülleri de allak bullak olmuş bir halde dinledikleri:

“Yunan’ı Anadolu’ya saldırtan İngiliz idi. Aslında İngiliz, Osmanlının çökmesini istemezdi. Çünkü muvazene-yi âlem için Osmanlı şarttı. Ama Ankara, Fransızla anlaşmış, başa geçmek, yâni padişah ve halife efendimiz hazretlerini atarak hükümet etmek hırsıyla, Osmanlı ülkesini Fransızın yarı sömürgesi haline sokmayı kabul etmişti. Bu da hem İngiliz’in, hem Moskof’un işine gelmezdi. İngiliz’in Yunan’ı saldırtışı bu yüzdendi. Ankara’yı aradan çıkarmak içindi. Bu işi kendimiz yapsak Yunan’ı derhal geri çekecek, ayrıca elden çıkarmak zorunda kaldığımız eyâletleri verecek, derlenip toparlanmamıza da yardım edecekti. Bu durumda asıl düşmanımızın Yunan değil, Ankara olduğu ortadaydı işte. Ankara’ya arka çıkmak, Osmanlıya vurmak oluyordu. Moskof’a gelince, o eski defterleri çoktan kapatmış, Osmanlıya kucakını açmıştı. Dünyadan haberimiz yoktu bizim. Rus halkı Türk düşmanı çarlığı yıkmış, kılıçtan geçirmişti. Şimdi, Rusya’nın istediği biricik şey bizimle kardeş gibi geçinmek, Osmanlıyı eski parlak günlerindeki gibi görmektir. Bunun için yapmayacağı şey yoktu. Ne çâre ki, Ankara bunu istemiyor, kendi iktidar hırsını ümmet-i Muhammedin selâmetinden üstün tutuyordu. Batıracaktı koca memleketi... Eğer buna, daha batıramadı denebilirse.”

Ankara’daki propagandaları düşünüyorlardı. Orada me-

kanizma bunun tam tersine işliyordu. Yeni bir Rusya doğmuştu; sömürgeciliğe ve şahıs istibdadına karşı halkların bütûn dünyada hâkim olması için varını yoğunu, tıpkı vatanını muhafaza eder gibi ortaya koymaya hazır bir Rusya. Yunan'ı Anadolu'dan atmak, devlet idaresini halka –yani Ankara'dakilere– devretmek için kendi ihtilâllerindeki aşk ile, şevk ile fisebilillah çalışacak bir Rusya.

Dahası da var; adamlar devam ediyorlardı:

“Biz Bolşevikleri din, iman, helâl düşmanı bilirdik. Yâni bize öyle dedilerdi. Değilmiş oysa. Daha geçenlerde iki Bolşevik geldi buraya. Doğru dürüst, bizim gibi adamlar bayâ. Biri Müslümanmış. Hocaymış hem. Din daha bir kuvvetlendi, dedi. Müslümanlık hele pek gözdeymiş. Cumayı o kıldırdı. Öyle hoca mı gördük biz. Bi sesi var, bi sesi var, o kadar olur. Bi de fasih Arapça konuşuyor ki Hacı Mustafa Efendi, yemin billah; ben böylesini Arabistan'da bile görmedim, dedi.”

* * *

Konuşmalarda dikkatlerini en çok çeken şey, Fuat Zahir oldu. Adamın adı ikide bir ve her konuda mutlaka geçiyordu. Meselâ o iki Bolşeviğin rehberliğini yapan –veya onları getiren– de o idi.

Söylenenlere bakılırsa ondan daha âlim, ondan daha vatanperver, ondan daha dinine imanına bağlı ve alçakgönüllü insan bulunmazdı. Tam bir Osmanlı efendisiydi o. Açıkça söylememiş ama, Şeyh Rıza Efendi hazretleri kendi gözleriyle görmüş, padişahımız, halifemiz efendimiz hazretlerinin fermanını hamilmiş. Zât-ı şâhâne için çalışmış. Bunu söylemediği halde adı da, itibarı da bütûn civara yayılmış. O millete kul köle, millet onun bir dediğini iki etmez. Durum bu!

Ve Ali Yusuf'un Zile'de ne işi vardı? Hasan Basri sordu:

“Sen bir şeyler biliyor musun Salim?”

“Yoo... Ben onu Karadeniz’de bir yere gitti sanıyordum.”

Mehmet Şakir:

“Ben de,” dedi.

Salim düşünceli idi.

“Belki de sonradan emir aldı.. Veya böyle uygun buldu.”

Belli belirsiz bir savunma hali vardı.

Hem yalnız Ali Yusuf’u değil, kendisini de.

Hüseyin Avni bunu fark etmişti. Peşini bırakmadı, fakat üstüne varmayı uygun bulmuyordu; ortaya sordu:

“Kim oluyor efendim bu Ali Yusuf.. ki, gizli emirler alsın. Yanına çavuşlar katılsın veya uygun buldu diye kalkıp isyan bölgesine gelsin?”

Ötekiler, hiçbir kası taşımadan Salim’e baktılar. Şakir:

“Siz biraz tanırırsınız onu, Salim Bey?” dedi.

“Evet. Yâni bir parça. Paşa ve etrafı itibar ederler ona.”

Âkif dalgındı, mırıldandı:

“Göreceğiz.”

Sonra bir gülümseyişle canlandı:

“Yapacak bir şeyimiz yok; merak ediyoruz.”

Aslında meseleye en fazla önem veren kendisi idi. Bir ara Hüseyin Avni ile baş başa kaldı. Konuşup bir karara vardılar.

* * *

Ali Yusuf nahiyeye yatsıdan sonra geldi. Yanında yirmi kadar silâhlı vardı.

Ötekiler Hacı Ahmet Ağa’nın odasına alınmışlardı. Ali Yusuf oraya gitmeden önce nahiyenin ileri gelenleri ile konakta ayaküstü konuştu:

“Bu zevatı tanırım. Muhterem kişilerdir. Fakat dalâlete kapılmış olmalarından korkarım. İçimde öyle bir kuşku var. Bu yüzden asıl adımlı vermedim. Ali Yusuf dedim. Siz de şimdilik öyle bilin. İçlerinde bir Hüseyin Salim Bey var.

O benim eski bir muhibbimdir. Kendisi zât-ı şâhâneye ve makam-ı hilâfetpenahiye sonsuz derecede bağlı idi. Uygun bir zamanda ondan bilgi alır, işin aslını öğrenirim. Ondan sonra da gereğini düşünürüz.”

Hacı Ahmet Ağa'nın odası –selâmlığı– kalabalıktı. Hoş-beşten sonra Ali Yusuf hâkim bir tavırla konuştu:

“Eh ağalar; şimdi bize müsaade buyurun, misafirimizle biraz baş başa kalalım.”

Derhal toparlandılar. Hüseyin Avni Bey:

“Kalmalarında bir sakınca yoktur sanırım,” dedi.

“Elbette beyefendi, elbette. Ancak üç beş dakika müsaade etsinler.”

Çıkular. Ali Yusuf derhal konuşmaya başlayacaktı. Ama önce tek tek hepsine baktı ve birden durakladı:

“Hey’et-i muhtereminizi alı kişi sanıyordum?”

Gözünün Salim’e, cevap ister gibi bakmasını önleyemedi. Ama çabuk toparlandı. Zaten Âkif de cevabı vermiş bulunuyordu:

“Haklısınız beyefendi, Hasan Basri Bey âniden rahatsızlandı, yatırmak zorunda kaldık.”

Ali Yusuf, gene Salim’e bakmadan yapamadı. Tedirginliği bu sefer daha belliydi:

“Yaa, vah vah... Geçmiş olsun.”

Az önceki canlılığını ve kendine güveni, pek az da olsa, kaybetmiş gibiydi. Söze başlamadan önce birkaç defa yutkundu:

“Ne için teşrif buyurduğunuzu bilmekteyim. Bendenize Ankara’dan tellediler. Zira bendeniz de aynı maksatla burada bulunmaktayım. Size durumu anlatmalıyım. Zile’de, Ankara’ya karşı duyulan kırgınlık tahminlerin üstündedir; tam bir düşmanlıktır. O kadar ki, Ankara’ya mütemayil kimsele-re dahi düşman gözüyle bakılıyor ve buna göre davranılıyor. Hâli keyfiyet böyle iken sizlerin Zile’ye gitmeniz hem

netice almak, hem de hayatlarınız bakımından tehlikeler arz edecektir.”

Duvarlardaki oymalara konmuş beşer mumluk lâmbalar yüzlerini yarım yamalak aydınlatıyordu. Yüzlerdeki mânâyı anlamak çok güçtü. Âkif saygılı bir ses tonuyla sordu:

“Zât-ı âliniz bu vaziyete karşı nasıl bir hatt-ı hareket tercih buyurdunuz efendim?”

“Bendeniz olup bitenleri daha önceden haber almıştım, efendim üstadım. Kendimi bir tüccar olarak tanıtmayı ve siyasetle tamamen ilgisiz görünmeyi, naçizâne, daha münasip telâkki ettim. Mecburen bahse katıldığım ahvalde ise taassupları gereğince idâre-yi kelâmda bulundum.”

“Ziyadesiyle takdire şâyansınız, efendim.” (Âkif aynı saygılı sesle konuşuyordu.) “Ancak bu tavrın asıl maksat ve vazifeye nasıl bir faydası dokunabilecekti? İşte bunu anlamıyorum. Affedersiniz.”

“İstirham ederim, üstadım efendim. Arz edeyim: Telkinlerle. Daimî olarak fırsat kolladım ve müsait gördüklerime, gene müsait hallerde telkinlerde bulundum. Ümit verenlere her çeşit tehlikeyi göze alarak açıldım.”

“Cidden takdire şâyansınız efendim.” (Ses hafifçe alaycı mıydı ne?)

“Kerem buyuruyorsunuz.”

“Estağfurullah. Peki; bir netice alınabilecek midir dersiniz?”

“Elbette, üstâdım. Daha şimdiden geniş bir muhit yaptım ve itimat kazandım.”

“Sizi canü gönülden tebrik ederiz, beyefendi. Şu hale göre bizim Zile’ye gelmemiz de pek o kadar tehlikeli olmasa gerek. Madem ki geniş bir çevre edindiniz, değil mi efendim?”

Sesteki alay daha belirli bir hal almış, üstelik buna bir de kendisini kabul etmeyeceklerini hissettiren –küçümseyişe

yakın- soğukluk eklenmişti. Ali Yusuf bunu fark etti ve son kozunu oynadı.

“Zile’ye gelmeyi şart mı buluyorsunuz, üstadım?”

“Af buyurun; bir keşif koluna aynı suali sorabilir misiniz? Bizler de lâıyk olmayarak aşağı yukarı askerî bir vazife almış bulunuyoruz. Bunu yarıda bırakmayı şerefimize yakıştırmak insafsızlığında bulunmazsınız sanırım.”

Ali Yusuf özür dilemekte telâş ve heyecan gösterdi.

“Aman üstadım, tûrabinız olayım. Belki hata ettim, meseleyi bu nokta-i nazardan mütalâayı düşünemedim. O halde müsaade buyurun, Zile’ye teşrifinizi bendeniz planlayayım.”

Anlattı: Zile’ye onun istediği saatte gidecek, onun verdiği adrese ineceklerdi. Kabul ettiler.

Ev sahibi ve yerliler yeniden içeriye alınmışlardı. Konuşma derhal savaşa ve siyasî meselelere döküldü. Ali Yusuf birinci konuda, cephe durumunu –Tanrı’ya sığınan iyi dilekler ekliyerek– olduğu kadar berbat gösteren birkaç cümle söyledikten sonra, söz Ankara’ya ve siyasî duruma geleceği sırada izin aldı, gitti. Konuşmayı kalanlar sürdürdü.

Âkif olup bitenleri ve candan inandığı tahminlerini hafifçe öfkeli bir sesle anlatmaya çalışıyordu. Öfkesi biraz Ali Yusuf hakkında duyduğu kuşkudan, daha çok da bu zavallı adamları inandırabilmenin zorluğunu bilişinden geliyordu: Halbuki ne kadar da açık, kesin ve ortak kelimeler kullanarak konuşuyordu. Üzerlerinde özellikle durduğu iki nokta vardı.

Yunan ilerledikçe bizim korkumuz artıyor, telaşımız bozgun havasına dönüyordu. Gerçekte ise Yunan ölümüne doğru ilerliyordu; onun elde ettiği her kilometre, bizim zafere bir kilometre daha yaklaşmamız demekti. Bu bir.

Bu noktada ısrarla soruyordu:

“Yunan, Sakarya’da bozulsa Ankara’nın iyi yolda olduğuna inanacak mısınız?”

Buna duraklamadan “evet” diyorlardı.

İkinci nokta, Ankara'nın İstanbul ile olan ilişkileri idi.

Âkif bu meselenin halkı zafer kadar ilgilendirdiğini Ali Yusuf'dan öğrenmiş değildi. Bunu daha Kuva-yı Milliye günlerinden bilirdi o. Padişaha ve hilâfete bağlılık bu milletin ta kendisi demekti. Nitekim aynı bağlılık kendi kalbinde de atardı.

Bunun için de sözü buraya getirince büsbütün heyecanlanıyor ve kendi samimiyeti Ankara'nın bu konudaki samimiyeti olup çıkıyordu. En sonunda, koynundan Hey'et-i Temsiliye'nin ve Mustafa Kemal Paşa'nın, Büyük Millet Meclisi'nin açılışı dolayısıyla bütün memlekete yaymış bulundukları genelgeyi çıkardı ve okudu. Dinleyenler için can alacak cümleler şunlardı:

“Bimennihilkerim Nisan'ın 23'üncü günü, cuma namazını müteakip Ankara'da Büyük Millet Meclisi küşat edilecektir. Vatanın istiklâli, makamı refii hilâfet ve saltanatın ihlâsı gibi en mühim ve hayatî vezaifi ifa edecek olan Büyük Millet Meclisi'nin yevm-i küşadını, cumaya tesadûf ettirmekle yevm-i mezkûrun mebrukiyetinden istifade ve bilumum mebusîn-i kiram hazeratı ile Hacı Bayram Veli Camii şerifinde cuma namazı edâ olunurken envar-ı Kur'an ve salâtta da istifade olunacaktır. Badessalât, lihye-i saadet ve Sancak-ı Şerif'i hâmilin... Hatim ve Buhârî-i Şerif tilâvetine bed' olunacak ve hatm-i şerifin son akşamı teberrûken... Mukaddes ve mecruh vatanımızın her köşesinde aynı suretle bugünden itibaren Buhârî ve hatemât-ı şerife kıraatına şûrû edilerek cuma günü ezandan evvel minarelerde salâvat-ı şerife okunacak ve esnâ-yı hutbede Hilâfetmeabımız Padişahımız Efendimiz Hazretlerinin bir an evvel nâil-i halâs ve saadet olmaları duası, ilâveten tezkâr olunacak ve cuma namazının edasından sonra da... Halife ve padişahımızın, din ve devletimizin halâsı, selâmeti ve saadeti için dua edilecektir...”

Âkif ve ötekiler, artık tahmin etmiyor, biliyorlardı ki, bu adamcağızların kafalarına, Ankara'nın yalnız padişaha değil, din ve imana da karşı olduğu sokulmuştu. Ali Yusuf'un söz bu konuya dönerken kalkıp gitmesi dikkat edilmeyecek şey değildi. Onun bütün bu çevreyi bildiğini ve bu adamları daha önceden tanıdığını görmüşlerdi. Neden kendilerine bir iki isim vermemişti? Böyle bir şey yapmış olsaydı o git-tikten sonra yapılacak konuşmalarda kendi tutumu ortaya çıkmış olmayacak mıydı. Bunu istemediğine göre, Ankara için ve Ankara'nın isteyeceği, bu insanları Ankara'ya bağla-yacak şekilde hareket ettiğine inanmak kolay mıydı?

Âkif bir işkence içindeymiş gibiydi. Alnını uğuşturuyor, hafif hafif terliyordu. Göz kapakları kâh kısılıyor, kâh yukarı doğru açılıyor, alnı da buna göre bir enlemesine, bir dikeye kırış kırış oluyordu. Bir an bile susmak istemiyor, fakat adamların, okuduğu cümleler üzerinde mümkün olduğu kadar fazla düşünmeleri gerektiğine inanıyor, bu arada da, kelimelerin, onların anlayacağı karşılıklarını ve açıklamalarını veriyordu.

Doğrusu da bu idi. Nitekim yüzlerindeki tereddüt önce şaşkınlığa, daha sonra da tam bir kararsızlığa döndü. Şimdi onun konuşmasını sabırsızlıkla bekliyorlardı. Tam bir yardım bekleyişi idi bu. Âkif konuştu. Üzgündü, hattâ dertliydi ve buna sebep onlarmış gibi şikâyetçi bir edâsı vardı:

“Size neler söylediler, Allah bilir. Biz sadece tahmin edebiliriz. Ben bu tahminleri söyleyeyim, siz de yanlışsa yanlış deyin. Bir: Size Ankara, Anadolu'da derebeylik kurmak istiyor dediler. Yalan mı?”

Sustu. Cevap bekledi. Fakat konuşan çıkmadı.

“Demek doğru. İki: Size Ankara'nın dinsiz imansız olduğunu söylediler. Yalan mı?”

Sustu. Cevap bekledi. Fakat konuşan olmadı.

“Üç.. dört.. beş, altı, yedi; soracağım daha bir sürü şey var (Birdenbire değişmiş, arkadaşlarının çok iyi bildiği o karşı durulmaz öfkesine kapılmıştı. Aralarındaki seviye, akıl, bilgi ve iz'an farkını açıkça ortaya koyan bir şekilde üstün ve üstten devam etti). Fakat boş; çünkü anlamazsınız. Anlamazsınız. Bunu ben de iyi bilirim (Söver gibi gülümsedi). Ben de diyorum, zira başka bilenlerin olduğunu da iyi biliyorum. İşte bu başkaları para olan, pul olan, makam ve mansıp hırsı olan bu cifeler, bu yüzleri tatlı, ama ruhları yılanlara zehir vermiş, bu dilleri yüzlerinden de tatlı, ama kavgileri ile niyetleri yılanları bile ürkütecek kadar hain yaratıklar gelmişler ve size Muhammed kullarını, Ömer ahfâdını dinsiz imansız, Çelebi Mehmet ve Fâtih vârislerini vatanlarını göstermişler, siz de inanmışsınız. İnandıracaklarını bilirlerdi o domuzlar. Çünkü sizin hakikati bilemeyecek vaziyet ve ahvalde bulunduğunuzu domuz gibi bilirlerdi.”

Devlerle gürleşmiş gibi soluyordu. Karşısındakilerin, Hüseyin Avni, Mehmet Şakir ve Hüseyin Sâlim dahil, başları düşmüştü. Hepsi de susmasın, konuşsun, konuşsun istiyorlardı ve Hüseyin Avni, Necef çöllerinin, Çanakkale'nin, istiklâl ve İslâm'ın Âkif'ini karşısında değil, idrâkinin ta kalbine düşmüş bir ışık yumağı gibi görüyordu.

“Size bir sual var. Küçücük, hiçbir hiçi bir sual. Belki de şaka gibi bir şey. Ama iyi düşünün cevap vermeden önce.”

Âkif şimdi gene alçakgönüllü, hattâ sıradan birisiydi:

“Yüzleri tatlı, dilleri tatlı, size candan dost görünüşlü insanlardı bunlar. Tutun ki, ben aksini söylememiş olayım. Ben de olsaydım öyle derdim tutalım. İyi ama, bu adamlar –veya herhangi biri– bu meselelerden konuşacak yerde... Durun ama, bunların hemen hepsi de işadamları, tüccar filândı, değil mi? Tamam. Aynı hoşbeşten sonra, bu meselelerden bahsedecek yerde... Meselâ.. meselâ.. senden (Parmağı-

nı bir filinta namlusu gibi dimdik uzatmış, birini gösteriyordu.) senden, senden, beş yüz kuruş borç isteseydi verir miydin?”

Bekledi.. Cevabı söküp alacağı belliydi. Nitekim sorduğu adam, ezile bzle:

“Yok...” dedi. Vermezdi elbette.

“Elli kuruş da vermezdin. Değil mi? Peki, katırcının parasını denkleştiremedim, elli beş para deseydi? Demek düşünrdn onu bile?.. Haklısın da: Bilmediğin, görmediğin, bir daha görüp görmeyeceğini bilemediğin bir adama neye veresin paranı?”

Tek tek hepsine sordu:

“Sen de olsan vermezdin, değil mi?”

Hepsi de yarı şaşkın, yarı utangaç (şimdiden utangaç) baş işaretleri ile “evet” dediler. O zaman Âkif yeniden parladı:

“Haklısınız. İyi ama be mbârekler, tanımadığınız, bilmediğiniz için kırk paranızı emanet edemeyeceğiniz adamlara nasıl oluyor da kafanızı, düşüncelerinizi emanet edebiliyor, (akıl almaz bulduğu belliydi) kendinizi emanet edebiliyorsunuz?”

Gözlerini odada dolaştırdı, fakat eğik başlardan başka bir şey göremedi:

“Bakın, gözlerimin içine bakın ve iyi dinleyin: Ben Bâb-ı Âli’den zerre menfaat beklemedim, ama Bâb-ı Âli’nin bana teveccüh ve itibarı, hattâ iltifatı vardır. Ben Mehmet Âkif’im. Padişahın bana teveccüh ve itibarı, hattâ iltifatı vardır. Ben Ankara’dan da zerre kadar menfaat beklemem. Ankara da bana bir şey vermez, aksine ben Ankara’ya çok şey verebilirim, nitekim verdim de. Bütün bunlara “doğru değil” diyecek bir ferd-i vâhit çıkarsa alınını karışlarım; ama bu böyle diye vnmyorum, övünmek için söyledimse Allah beni kahretsin; cehennemlik olayım. Size demek isterim ki, size ben, Mehmet Âkif, diyorum ki, Yunan yenilecektir,

vatanımız kurtulacaktır, bu da ancak ve ancak Ankara sayesinde olacaktır. Hem de sizler ve sizin gibiler inansalar da, inanmasalar da, destekleseler de, köstekleseler de olacaktır. Zira, Allah'a yüz bin kere hamd ederim ki, evlâd-ı vatanın ve ümmet-i Muhammed'in ekseriyeti, hiç değilse kâfi miktarı hakikatı görmekte, hakikat için çalışmaktadır. Haydi şimdi. Aklı yatan, inanan, yemesin, içmesin, bu hakikatı yaymak için yollara düşsün, kapı kapı dolaşsın."

Birdenbire kalktı. Duvar dibindeki mindere oturan iki kişinin arasında pencerenin önünde, sırtı odaya dönük olarak, dimdik durdu. Dışarının bütün şekilleri ve renkleri yuttan zifiri karanlığında imân ettiği kurtulmuş Türkiye'yi seyreder gibiydi. Başka bir şey konuşmayacağı ve konuşulamayacağı da belliydi. Bunu anladılar ve hayırlı geceler dileyen, iyi günler için Tanrı'ya sığınan mırılularla çıkıp gittiler. Ev sahibi onları uğurladıktan sonra döndü. Ama oturmaya cesaret edemedi, kapının yanında, ellerini göğsünde kavuşturmuş olarak, başı eğik bekledi.

. Neden sonra Âkif onu fark etti:

"Ne vardı?"

Sanki kimsenin malı olmayan bir yerde idiler ve birbirleri ile hiçbir alışverişleri, hiçbir ilişkileri olmamıştı, sanki ilk defa karşılaşıyorlardı. Adam:

"İstirahat buyursanız artık," dedi.

"Peki."

İki oda hazırlanmıştı. Âkif ile Hüseyin Avni birine, Aziz ve Sâlim de ötekine çekildiler. Mehmet Şakir bir komşuda misafir edilecekti. Aslında Hüseyin Avni onun hemen yola çıkmasını ve Zile'de Hasan Basri'ye kavuşmasını uygun bulmuştu. Bunu Âkif de bilmiyordu.

Her biri için üst üste iki yatak serilmişti. Bunlar da tertemiz ve iyice kabartılmış idiler. Ama ne Âkif'in, ne de Hüseyin Avni'nin yatmaya niyeti vardı. Sedire oturdular.

İşte bu andı, Âkif'in Kırmızı Başlıklı Kız masalını hatırlayışı. Hüseyin Avnî'ye bakarak سوالini tekrarladı:

“Kurt niçin kızcağızı gideceği kulübede beklemedi veya niçin görür görmez yemedi?”

Cevap beklemediği belliydi. Düşünmesini ve aklına gelen ihtimal üzerinde düşünmesini istiyordu:

“Masala öyle uygun düşüyor. Sonunda avcının gelip kurdu vurması, anneanne ile çocuğu karnından çıkarması var. Kurt bunu hesap edemedi, daha doğrusu avcuyu ormanda olur sandı. Belki de, çocuk; anneannem hasta, kulübesinde yatıyor dediği için, onu da yerim diye düşündü. İyi ama, hazır ayağına gelmişken önce kızcağızı haklasa, kulübeye daha sonra gitse idi daha uygun olmaz mıydı? Velhasıl şu çocuk masalları çoğu zaman saçma sapan şeyler oluyor. Değil mi?”

“Lâkin gene de hatırlamadan yapamıyorsunuz. Hakkınız da var; Ali Yusuf neden geldi yanımıza? Ninemizin kulübesini öğrenmek için mi dersiniz?”

“Kuzu değilse, muhakkak bunun için. Ne gibi bir tedbir aldığımızı ve Zile'de güvendiğimiz kimseler olup olmadığını o kadar ustaca sordu ki, farkına bile varmadık. Öyle bir şey olmadığı için de cevap vermedik. Son anda geleceğini öğrendikten sonra, Hasan Basri Bey'i gönderişimiz iyi oldu.”

Kapı tıklıyordu. Gelen ev sahibi idi. Yanında da odadakilerden birisi vardı:

“Tanıdınız, dedi; Koyunculardan Bekir. Diyecekleri var size.”

Buyurun dediler. Adam bir iki yutkunmadan sonra konuştu:

“O Zile'den gelen beyin asıl adı Fuat Zahir'dir. Aramızda onunla tanışanlar var. Ben de bilirim; fakat bize belli etmeyin dedi. Sizlerden kuşkulanırmış. Bunun için, önce ne olup bittiğini anlayacak, sonra da bize ne yapıp ne edeceği-

mizi söyleyecekmiş. Ne var ki, konuşmasına da, davranışına da aklım pek yatmadı. Sizin dediklerinizi düşününce de bûsbütün huylandım, varıp anlatayım dedim.”

Âkif kalktı, ağır ağır adama doğru yürüdü. Sağ elini, kucaklayıp kendine çekecekmiş gibi, omuzuna koydu:

“Allah senden razı olsun.”

Ev sahibi dehşete kapılmış gibiydi. Ne yalvarış, ne pişmanlık, ne de hattâ tasdik bekleyiş veya iddia:

“Biz kötü adamlar değiliz, bey.”

Ömrü boyunca mağarasında yaşamış bir münzevi sayıklıyordu. Âkif’in de, Hüseyin Avni’nin de içi burkuldu:

“Elbette... Elbette...”

Hüseyin Avni toparlandı:

“Kötü adam olmamak yetmez. Yapılacak şeyler var şimdi. Dinleyin beni. Güvendiklerinizden Zile’de tanıdıkları, az buçuk da olsa itibarı bulunanları hemen şimdi gidip uyardıracağınız. Olup bitenleri anlatın. Sabah namazında Zile’de olun, orada da tanıdıklarınıza söyleyin bütün bunları. Biz akşam üzeri geleceğiz oraya. Doğru camie gideriz. Siz de orada bulunursunuz. Gerisini bize bırakın. Her şey iyi olacak. Haydi şimdi selâmetle.”

Çabucak yazdığı kısa bir pusulayı da ellerine tutuşturdu:

“Bunu da Hasan Basri Bey’e verirsiniz.”

Adamlar, “Başüstüne!” diyerek gittiler.

İkisi de susuyordu. İkisi de, daha evvelki isyanlarda bu adamlar gibi şanslı olmayan ve bu adamlar gibi “kötü olmayan” insanlar görmüşlerdi. Onlar da aldatılmışlar, ama onlar katı gerçeği ve aldatanların ihanetlerini anlayacak fırsata kavuşmamışlardı. Bu yüzden de önce katil olmuş, vatan için, din için, millet için silâha sarılan yiğitleri öldürmüşler, sonra da –asla “kötü” olmadıkları halde– birer it gibi, kötülerin en kötülerini gibi gebertilip gitmişlerdi. İdamdan veya kurşundan kurtulanlar, muhakkak ki, çok daha acınacak,

azap dolu, utanç dolu iğrenç bir hayatı sürüklemeye mahkûm olmuşlardı. Belki günahlarını, hattâ büyük kahramanlıklarla ödeyenler vardı ve olacaktı. Ama neye yarardı bu? En aziz ve kutsal yolda ayak bağı olduktan sonra?

İkisi de insanın mahkûm düştüğü bu yeryüzü cehennemi ni ürpererek ve içleri merhametten eriyerek düşünüyorlardı. Kapı hafifçe vurulduktan sonra içeriye Hüseyin Sâlim girdi.

Belden yukarısından yakası çapraz kavuşturulmuş içli-ğinden başka bir şey yoktu. Buna karşılık yarım körüklü kilet ve dolakları ayağındaydı. Tabancası da belinde. Yüzü karmakarışık. Eli tabancasına gitmek üzere olan Hüseyin Avni bu yüzü görünce bir sigara çıkardı.

“Hayrola, Sâlim?”

“Uyku tutmadı.”

Gülümsemeye çalışıyordu.

“Ne kadar da yorgunum...”

“Gel, otur.”

“Siz de uyumamışsınız.”

“Olmadı. Yak bir sigara.”

“İçeyim. Bende kalmadı.”

Kâh sigaranın ateşine dalıp gidiyor, kâh gözlerini onlardan kaçırarak köşe bucakta dolaştırıyordu. Birdenbire soru verdi:

“Ali Yusuf için ne diyorsunuz?”

Hüseyin Avni anlamamış gibiydi:

“Nasıl yâni?”

“Hiç... Lâf olsun diye sordum galiba.”

“Onu tanıyan bir sen varsın içimizde.”

“Tanımak denir mi buna? Söyledim işte. Paşa’nın gözünde ve çevresinde itibarı var. Bunu biliyorum yalnız.”

“Öyleyse iyi bir adam. Güvenebiliriz demek.”

Sâlim elinde olmadan Hüseyin Avni’ye baktı, ama gözlerini hemen kaçırdı. Ne var ki, onun samimiyetine inanmış

olmalıydı. Sigarasını daha bir zevkle içti. Sonra da umursamaz görünmeye çalışarak konuştu:

“Konuşuyordunuz galiba? Sesler işitir gibi oldum?”

Bu sefer Âkif cevap verdi:

“Evet. Ev sahibi geldi... Sürücüyle. Yolculuk için ayrıca bir şeyler isteyip istemediğimizi sordu. Biz, Avni Bey’le, birimizin gruptan önce Zile’ye varması uygun olacak diye konuşuyorduk. Ama karar veremedik. Sen ne dersin?”

Düşündü:

“Haklısınız galiba. Ne olur, ne olmaz... Havayı yoklamak lâzım.”

“Tamam. Bak, Avni; Sâlim de benim fikrimde.”

Hüseyin Avni omuzlarını kaldırdı:

“Fark etmez benim için; nasıl uygun görürseniz. Ben gideyim mi?”

Âkif kararsız göründü:

“Bilmem...”

Sâlim canlanmıştı.

“Konuşmama izin verirseniz, sizin gitmenizin doğru olmayacağını söylemek isterim. Bu gibi basit ve fakat oldukça tehlikeli vezaif bize düşer. Emir buyurursanız bendeniz gideyim.”

Hüseyin Avni, Âkif’e zaman bırakmadan kabul etti.

“Ne kadar hatırşinassınız. Ve vefakâr.”

Âkif canı sıkkın:

“Allah yardımcınız olsun,” dedi.

Sâlim’in canlılığına belli bir memnuniyet de katılmıştı:

“Ne yapmamı, nasıl hareket etmemi emir buyuruyorsunuz, üstâdım?”

Âkif, Hüseyin Avni’ye, sen konuş der gibi baktı.

“Hususi bir düşüncemiz yok, Sâlim. Demin sizin dediğiniz gibi, mesele havayı yoklamaktan ibaret. Ne olur, ne olmaz. Belki de hiç aklımıza gelmeyen bir ihtimal için karar

vermek zorunda kalacağız. Bunu ne kadar erken öğrenirsek o kadar iyidir. Zaten Hasan Basri ve Ali Yusuf Bey'ler Zile'de bulunuyorlar. Onlarla temas edip bize haber getirmeniz yeter.”

Sâlim birkaç nefes daha çektikten sonra, sigarasını söndürdü ve ayağa kalktı.

“Hayırlı geceler efendim. Sabahleyin belki de görüşemeyiz, size şimdiden vedâ edeyim.”

Ona hayırlı yolculuklar dilediler. Hüseyin Avni kendini tutamadı ve Sâlim çıkar çıkmaz öfkeyle mırıldandı:

“Kuşkulandı, budala.”

“Eğer tahmin ettiğimiz gibi ise, eğer Ali Yusuf ile irtibatı varsa, kimbilir şimdi kendisini ne kadar akıllı, bizi de ne kadar budala buluyordur. Halbuki sen ona budala diyorsun.”

Sustu. Dudaklarını kemiriyordu.

“Kelimeleri iyi kullanmıyoruz.. veya bazı hallerin ve vaziyetlerin kelimelerini bilmiyoruz. Mühim olan hareket tarzımız, verdiğimiz karar, kabul ettiğimiz kıymet hükmü. Bunu atladık mı yanlış kelimeler kullanmaya mahkûmuz. Sâlim kim oluyor? Ali Yusuf'u düşün, Avni. Hükmünü kararını vermiş o. Türkiye batacak demiş. Tufandan ne farkı var bunun? Şimdi o tufandan, hem de çok büyük kazançlarla kurtulacak bir adam olarak görüyor kendini. Bu da bir dehâ işidir. Kimbilir dehâsıyla ne kadar övünüyor Ali Yusuf? Belki de mes'ud. Ve elbette bizleri budala bulmaktadır; oyuncak yerine koyduğuna inanmaktadır. Nasıl budala diyebiliriz ona? Yazık değil mi, kelimeye? Yazık elbette. Çok yazık; zira dahası da var: Farzet ki, bizim bu oyunu bildiğimizi sonuna kadar fark etmeyecek. Ne kaybeder? Kuvvetli olan o. Son anda bile yumruğunu kafamıza indirebilir. Ben ona, ancak en kötü ihtimali düşünmezse ve buna göre tertibat almazsa budala derim.. ki, bunu da rüyada görsem hayra yormam; daha çok endişelenirim. Bununla beraber şimdilik

yapabileceğimiz en iyi ve en akıllıca iş bir güzel uyku çekmektir sanıyorum. Avni; ne dersin?”

“Haklısınız derim. Hem de duraklamadan. Biz yapabileceğimiz her şeyi yaptık. Bundan sonrasını Mevlâ bilir. Kısacası İbrahim Hakkı’nın tam zamanıdır zannederim...”

Ve beyti okudu:

*“Görelim Mevlâ neyle,
Neylese güzel eyler.”*

Lâmbayı söndürdü. Sağlıkları iyi, sağlam ve tok iki bebek gibi uykuya kayıverdiler.

* * *

Hasan Basri Bey, Zile’de olup bitenlerin aslını öğrenmekte güçlük çekmedi.

İsyancı diye tanınan eşkıya, Çini İzzet adında bir asker kaçağı idi. Tanıyanlar onu kendisine, sarı tüylü, gök gözlü, ufak tefek, çelimsiz, yirmi, yirmi bir yaşlarında biri diye anlattılar. Şöyle bir bakarsan, “Bir sıkımlık canı var,” dermişsin. Kuvvetli değilmiş zaten. Ama çocukluğundan beri akranlarını da, üç, beş yaş büyüklerini de adamakıllı yıldırırmış; çünkü kalleşmiş, gaddarmış, gözünü budaktan sakınmaz, dayak yemekten korkmazmış.

Bunları anlatan adam uyanık biriydi:

“Daha geçen aya kadar yanında sekiz, on haydut ya vardı, ya yoktu. Sonra birdenbire kalabalıklaşıverdi çetesi. Fuat Zahir denilen hainin gelişine denk gelir bu artış. Şimdi gayrı bir köyü bastı mı, Moskof ordusu girdi sanırlarmış.”

Fuat Zahir’in –Ali Yusuf’un– Çini İzzet ile temas ettiğini gösteren en ufak bir bilgi edinemedi. Hattâ onun Çini İzzet’e ve benzerlerine her fırsatta atıp tuttuğunu söylediler. Ama, eli silâh tutan birçok insanı dağa çıkardığını da öğrendi. Bu adamcağızları Kuva-yı Milliye’nin ilk günlerinden

beri yürütülen malûm taktikle kandırıyormuş; Ankara, padişaha ve halifeye başkaldırmış; hükümet etme hırsı yüzünden memleketi batırıyormuş. Ankara için silâha sarılmak cehennemlik olmak demek imiş.

Hasan Basri Bey, oyunun aslını anladığını sanıyordu. Ali Yusuf bu dille, büyükleri de kazanarak kandırdığı adamları önce küçük gruplar halinde âsi durumuna düşürüyor, ondan sonra da Çini İzzet'e devrediyor olmalıydı.

Öğreneceklerini öğrendikten sonra posta müdürüyle gizlice konuşmanın yolunu buldu. Bu yaşlı ve umulmayacak kadar efendi, olabileceği kadar vatansever bir zattı. Kolayca anlaşılar.

* * *

Ali Yusuf onları kasabanın dışında karşıladı. Yanında on kadar atlı vardı. Hepsi de genç. Tüfeksiz, ama tabancaları olduğu belli.

Atını arabanın yanına sürdü.

"Rahatsızlığınız nasıl oldu, beyefendi?"

Sesi alaycıydı. Hasan Basri:

"Demir gibiyim," dedi.

"Bizi çok beklettiniz ve meraka düşürdünüz."

Âkif'e bakıyordu ve hesap sorar gibiydi. Âkif de güldü:

"Aldırmayınız siz ona, beyefendi; hangi demir gibi. Onun yüzünden geciktik."

İlleride bir kalabalık göründü. Otuz kişi kadar varlardı, aralarında nahiyeden de birkaç kişi bulunuyordu. Ali Yusuf onlara tuhaf tuhaf baktı. Atının başını kasabaya doğru çevirdi, arabacıya:

"Sür," dedikten sonra Âkif'e döndü: "Sizleri misafir edecek zatı saatlardır bekletiyoruz. Çok ayıp oldu sanırım. Bir an önce gidelim. Bazı tehlikelerin bulunduğunu da ayrıca hatırlatmaya lüzum yoktur."

Atını hafifçe mahmuzlayarak arabayı hızlandırmak istedi. Hüseyin Avni, ona seslendi:

“Beyefendi, beyefendi; görüyorsunuz, karşılayıcılar gelmiş. Onları umursamadan çekip gitmek, bana kalırsa, o muhterem zatı bir parça daha bekletmekten çok daha ayıp olacak (Arabacının omuzuna vurdu). Dur oğlum.”

Arabacı dizginleri kastı. Ali Yusuf ile atlıları da ister istemez durdular. Adamlar onlara yaklaşıırken kasabanın minarelerinden de akşam ezanı okunmaya başladı.

Bulundukları daracık sokağa alaca karanlık çökmüştü. Bu acayip kalabalık bambaşka hesaplarla girdikleri bir şehri boşaltılmış, halkı tarafından terk edilmiş bulmuşlar gibiydi. Kendilerinden başka herhangi bir canlı yoktu. Sıva kaplı duvarlarla tek tük görülen küçücük pencereler kapkara idi. Ezan sesleri bu kimsesizliği büsbütün koyulaştırıyor, onların içinden geliyormuşçasına, havaya korkulu maşalları hatırlatan, bir büyük sürprizler bekleyişi katıyordu.

Adamlar geldi. Selâmlar alınıp verildi. Hâl hatır soruldu. Yaşlı bir adam:

“Lokmayı bizde yiyelim,” dedi.

Âkif:

“Sağ ol, baba, dedi; bir başka sefer inşallah. Sözümüz var. Şimdi namazı kılıp duamızı edelim ve derhal oraya gidelim. Yatsıdan sonra beyefendiyle kararlaştıracağınız bir yerde buluşur; sohbet eder; ahvâl-i âlemden konuşuruz.”

Şimdi de namaz hikâyesi çıkıyordu ortaya. Ali Yusuf buna da itiraz edemedi. Yola koyuldular.

Çarşıya vardıkları zaman, kasabanın o terk edilmiş hali tam tersine dönmüştü. Caminin önünde büyük bir kalabalık vardı. Ali Yusuf iyice tedirgin olmuştu, bunu da saklayamıyordu. Apçest aldılar, camie girdiler. Namazı Âkif kıldıracaktı, hocanın yaptığı teklifi kabul etmişti. Ali Yusuf, ar-

kadaki saflardan birinde yer almıştı. Sâlim, onun yanında idi. Ali Yusuf, selâma dururken, ona sordu:

“Nedir bu hal?”

Sâlim de hiçbir şey anlamıyor ve bilmiyordu. Ali Yusuf bir karar vermeye çalıştı. Bir şeyler karıştırdıkları ve bir şeyler hazırladıkları belliydi. Fakat ne? Bunu bilemiyor, kestiremiyor, bir oyuna gelmek ihtimali ile paniğe kapılacak gibi oluyordu. Bir ara, namazdan sonra hepsini de tevkif ettirmeyi düşündü. Hem kuvvet kendisinde idi, hem de karakol sözünden çıkmazdı. Sonra bu işi son âna bırakmayı uygun buldu. Sâlim’in heyette bulunuşu işine yarıyordu. Evdeki konuşmada istemediği şeyler olur veya olacak gibi görünürse, son kozunu oynar, heyeti dilediği gibi suçlar, iddialarına da Hüseyin Sâlim’i şahit gösterirdi. Suçladıklarından birinin “itiraf”ı meseleyi halle elbette yetecekti.

Mısır Tarlasında Domuzları Ürkütmek

Derken dışarıdan davul sesleri gelmeye başladı. Bir adam var kuvvetiyle bağırarak bir şeyler söylüyor, fakat henüz yeteri kadar yakında olmadığı için ne dediği anlaşılmıyordu. Cemaatin çoğu namazını bozarak kulak kabarttı.

Şimdi davul sesi daha yakından geliyor, etrafında da bir hayli kalabalık olduğu anlaşıyordu. Nihayet tellâlin dediklerini duydular:

“Ey ümmet-i Muhammed, ey ümmet-i Muhammed müjdeler olsun, şükürler olsun: Ankara’dan tel geldi. Yunan Sakarya’da bozguna uğradı. Kumandanları, paşaları dahil çoğunu esir aldık. Kaçanlar da er geç kılıçtan geçirilecek.”

Aynı sözlerin üçüncü ve dördüncü tekrarları sanki caminin içinde borularla söyleniyormuş gibi güm güm etti. Ve Âkif cemaate döndü, ellerini kaldırarak yüksek sesle duaya başladı. Kalabalık heyecanla dalgalanıyordu. Âmin sesleri, hamd olsun, şükürler olsun, sesleri gürliyordu. Sonunda da Âkif vakûr sükûneti ve hâkim sesiyle ortalığı yatıştırdı.

Bu büyük zafer artık bütün tereddütleri gidermeli, Ankara’nın ne kadar doğru yolda bulunduğunu en âciz iz’anlara

bile anlatmalıydı. Şimdi beklenecek ve bir an önce gerçekleşmesi için dua edilecek şey payitahtımızın, yâni padişahımız, halifemiz efendimiz hazretlerinin kurtarılması idi. Artık bütün efrâd-ı millet bu gaye için Ankara'nın emrinde Yunan'ın peşine düşmeli, zaferimizin önlenemez sonucunu daha da çabuklaştırmaya çalışmalıydı.

Çoğu ağlıyor, evlerine kadar gidip gelmekte güçlük çekenlerin bile içi Sakarya'ya doğru koşmak isteği ile kabarıyordu. Fersiz kandillerin yarı aydınlattığı yüzler, belirsizliklerinden, tarihin ve efsanelerin beslediği büyük mânalara kolayca kayıyor, yığıleliyorlardı. Gönülleri nurla yıkanmakta, eşyayı kaybeden gözlerde bin bir güneşin birden aydınlattığı masmavi denizler ve sarışın ufuklar açılıyordu. Gene türküler söylenecek, gene marşlar çalınacak, gene düğünler, dernekler yapılacak, sabanlara, oraklara gene genç bilekler yapışacaktı. Çubuklar gene tüttürülecek, gene şakalaşacak, gene sıra gezmeler, bayram ziyaretleri, hac seferleri başlayacak, gene tarih, Türkçe, ulûm-ı dîniyye dersleri verilecekti. Artık tütün hasreti, kahve, çay, şeker ve ekmek hasreti yoktu; bıyıkları yeni terlemiş delikanlılara ana, baba, eş ve çocuk hasreti yoktu. Kapkaranlık evlere şerefler, gururlar, neşeler yağacaktı.

Hasan Basri, yanına, yenlerinden, eteklerinden çekip kattığı beş on kişiyle safları yararak dışarı çıktı ve doğru postahaneye gitti. Müdür oradaydı. Yanında da Kurtcalı Aziz ve Mehmet Şakir ile birlikte genç irisi beş kişi vardı.

“Ne haber?”

Cevabı Aziz verdi:

“Fuat Zahir geldi ve Ankara için şu teli bıraktıktan sonra alelacele çekip gitti.”

Kâğıdı herkesin işiteceği kadar yüksek sesle okudu:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi, Riyâset-i Aliyyesine; Zile'deki isyan kemâl-i muvaffakiyetle bertaraf edilmiştir. Te-

ferruat şifahan arz olunacaktır. İhtiramat-ı dâimemin ve merbutiyet-i bî nihayemin kabulünü istirham eylerim. Ali Yusuf.”

Hasan Basri'nin seçerek getirdiği adamlardan biri:

“Ali Yusuf mu?” dedi. Şaşırmıştı.

“Ali Yusuf. Fuat Zahir bildiğiniz adam.”

Müdüre Ankara'dan gelen telgrafı okuttuktan sonra adamları:

“Haydi siz Mehmet Âkif Beyefendi'nin yanına gidiniz. Nerede misafir edeceğini bize bildirirsiniz, geliriz,” diye yolladı. Sonra birdenbire donuklaşarak müdüre sordu:

“Ankara'yla irtibat gerçekten imkânsız mı?”

Posta müdürü başını ümitsizlikle salladı:

“Maalesef Hasan Basri Bey; günlerdir hatlar kesik.”

* * *

Camideki hava misafir edildikleri evde de devam etti. Bir farkla. Şimdi, Fuat Zahir diye bildikleri Ali Yusuf'a beddu-alar da yağıdırıyorlardı. Baş başa kaldıkları zaman yatsı çoktan geçmişti.

Adamlar çekilir çekilmez Hüseyin Avni ile Hasan Basri aynı anda Hüseyin Sâlim'e baktılar. Sâlim diken üstünde gibiydi zaten. Avni Bey daha: “Eee, Sâlim Bey, anlatın bakalım,” der demez boşalıverdi:

“Nasıl tahmin edebilirdim efendim? Bana sizi tevkif etmeyi düşündüğünü söyler söylemez uyandım, ama iş işten geçmişti. Başıma bir nöbetçi diktikten sonra bırakıp gitti. Hasan Basri Bey'e bir pusula göndermeye çalıştım. Fakat ne yerinizi biliyordum, ne de güvenebileceğim birisi vardı. Zaten kimseyle konuşturmadılar ki...”

Âkif, yüzüne bakmadan:

“Buyurunuz siz Sâlim Bey, istirahat ediniz. Hem çok heyecanlısınız, hem de çok yorgun,” dedi.

Sâlim itiraz etmeye yeltendi.

“Hayır, hayır... Buyurunuz.”

Bu bir emirdi. Başı önünde çıktı. Yatmaları için ayrılan odaya gitti. Âkif, Mehmet Şakir’i de onun ardından yolladı:

“Göz kulak olunuz ona.”

Sustular. Neden sonra göz göze geldiler. Âkif, Hüseyin Avni’ye sordu:

“Buraya kadar fevkalâde, Avni. Mükemmel bir oyun ter-tip ettiniz, Sakarya ne vaziyette, Allah bilir. Ama siz burada bir zafer kazandınız. Şimdi ne yapmayı düşünüyorsunuz?”

Avni Bey dalgın ve mahzundu:

“Hangi zafer, Âkif’im, hangi zafer? Ama bir şeyler yapabili-
liz ümidindeyim. Bana daha önce söylediğiniz gibi, bütün mesele dağdaki o bini aşkın silâhlıda... Haydutları asker ya-
pabilmekte.”

Hasan Basri tatlı tatlı gülümsedi:

“O da olur be Avni. Bana sorarsanız işin en güç tarafını atlattık.”

Dördü de buna inanmak istiyor, hattâ için için inanıyor-lardı. Düşünceleri birdenbire yüzlerce kilometre batıya, Sa-karya’ya kayıverdi ve hepsinin de söylemek istediğini Âkif yavaş bir sesle ortaya koyuverdi:

“Sakarya’da neler oluyor acaba? Ahh bir bilsek.”

Yataklarına çekildiler ve çok daha iyi durumda bulun-dukları halde, uyumaları bir önceki gece kadar kolay olma-dı. Birbirleriyle artık konuşmadılar; ama, bir buçuk belki de iki saat sağlarına döndüler, sollarına döndüler, oflayıp puf-ladılar. Âkif önleyemediği cümlelerin dış kenetleyen hırsını yastığının altında boğdu:

“Bozacak, geldiği yere süreceğiz, Yunan itlerini.”

Sanki bu sarsılmaz imânı arkadaşlarının kulaklarına fısııl-damış, gönüllerine aşlamıştı. Uykuya daldılar.

* * *

Aynı saatlarda Sakarya en çetin, en kanlı ve en korkunç sabahına hazırlanıyordu. Düşüm çözülmek üzereydi, ama daha çözülmemişti, asıl müthişi nasıl çözüleceği, ezelî bah-tın kime gülüp, hangi tarafa vuracağı zerre kadar belli de-gildi. Kestirilemezdi de.

Cephenin iki tarafında da yorgunluk vardı, bitkinlik var-dı, korku ve korkunun anası sıkıntılar Yunan'ın içine de düşmüştü. Artık iki taraf da son kozlarını oynamak, sonla-rının üzerine yürümek zorunda idiler. Son imkânlar ve son tâkatlar bunun için, ölümleri veya dirimleri uğruna harca-nacaktı. Yeni bir canlanış için tek imkân artık bu idi, ölüm ihtimalini göze almak idi.

Ve Sakarya onlardan ne kadar uzaktı; adını duymadıkları, bölgesini bilmedikleri bir yer kadar uzaktı. Ama Sakarya, aynı zamanda, dşeklerinin altından akıyor, damarlarında akıyordu, o kadar yakındı onlara ve bütün Türkiye'ye. Ha-yat gibi içlerinde, ölüm kadar uzak, ama hayat gibi her an bitebilecek, ölüm gibi her an gelebilecek bir şeydi Sakarya. Bilhassa bu gece onlar için ve bütün Türkiye için böyleydi. Hangisiydi veya hangisi olacaktı? İşte bunu bilmemek bü-tün Türkiye gibi onları da deli ediyordu.

* * *

Korkunç bilinemezin ağısı içlerinde, üç uzun, üç çok uzun gün daha geçirdiler, Zile ve civarında. Mesele çorap sökölür gibiydi. Her şey kolay ve umulmayacak kadar iyi geçti.

Avni Bey'in hazırladığı oyun, yâni "Yunan bozuldu" habe-ri dağ dağ yankılanmış, rüzgârların yönünü değiştirmişti. Sayıları bin beş yüze yaklaşan kimi piyade, çoğu atlı âsî ge-lip heyete teslim oldu. Bulabildikleri atları da onlara verdi-

ler ve başlarında Avni ile Aziz olmak üzere derhal Ankara'ya gönderildiler. Onlar artık Yunan'la çarpışan kardeşlerine katılmış sayılırlardı.

* * *

Âkif ile Hasan Basri, Mehmet Şakir ve Hüseyin Sâlim onlardan iki gün sonra yola çıktılar ve çok geçmeden Sakarya zaferi haberini aldılar. Küçük bir nahiyede idiler. Âkif ile Hasan Basri beraber kaldıkları odada, sabaha kadar Kur'an okudular.

Hüseyin Avni, ihanetlerin kum gibi kaynadığı günlerden birinde anlatmıştı. Nefis bir hikâye idi bu:

“Allah bütün akılları, sergilemiş ve yeniden dağıtmak istemiş de, bu tasavvuru güç sergide, uzun uzun uğraştıktan sonra bütün insanlar gene eski akıllarını bulup almışlar.

“Hengâmeyi gözünüzde şöyle bir canlandırırerin; ne müthiş –veya ne gülünç ve zavallı– manzara. En büyük şehirlerden de en büyük bir pazar yeri. Bir telâş, bir kıyamet, karınca gibi kaynaşan milyonlarca ve milyonlarca insan, zevklerine uygun çorabı veya mendili arar gibi kendilerine uygun akli arıyor:

“İşte Sezar... Kartal pençesinden kuvvetli elini bir beyne atıyor ve bir an için seviniyor; ‘buldum’. Fakat bir de bakıyor ki, bu beyin Brütüs’ünkidir, hemen bırakıyor.

“Brütüs’e gelince, o da başka işportaları kan ter içinde eşleyip durmakta, meselâ İsa’yı ele veren havarinin beyni karşısında epey tereddüt geçirmekle beraber, biraz önce Sezar’ın bıraktığı kendi beynini aramaktadır. Eninde sonunda kendi beynini bulacak tabî. Bu ikinci akıl dağıtımında, bu

ikinci hayat şansında da hiçbir şey değişmeyecek. Sezar, Brütüs'ü seven, ona güvenen, neticede de kalbini onun hançerine hedef yapan beynini seçecektir. Brütüs ise aldandığını, kendisi için de, Roma için de hatâ yaptığını, iyi niyetlerinin ihanetten, ihtiraslara âlet olmaktan ve kalleslikten başka bir işe yaramadığını öğrenmiş olmasına rağmen, gene kendi beynine, Sezar'ın sıcak, dost ellerini sıkın elini, aynı Sezar'ın kalbine gömülecek hançerin kabzasını kavrayacak beyne mahkûmdur.

“Beride engizisyon kurbanlarından, Rönesans filozoflarının ilki ve en ateşlisi Bruno da ötekilerden farklı değildir. O da, kendisini ateşe attırmak için vahşi bir çaba gösteren meşhur Calvin'in beynine rastlamış; fakat o da tıpkı Sezar gibi, bunu hemen atmıştır. O da, ateşte yakılacak kendi beynini bulacak, kendini ateşte yakıtın Calvin'inkini Calvin'e bırakacaktır.

“Durum bütün büyük fikir ve inanç mücadelelerinin –haklı, haksız– kurbanları ile cellâtları için de aynı olacak, meselâ, Volter ile Don Kalme, Timur ile Yıldırım, Kurretül-Ayn ile Nasreddin Şah, Hazret-i Ali ile Yezid, Damad Ferid ile Nâzım Paşa için de değişmeyecekti. Yâni onlar da ikinci yaşama şanslarında o mahşeri pazarı, kendi beyinlerini bulana kadar, kan ter içinde dört döneceklerdi.”

Avni Bey ilâve etmişti:

“Akıldan üstün, akla hükmeden bir şey var. Mizaç. Değişmeyen, insanın bırakamadığı, insanın kendisi olan budur. Bu, Allah'ın bastığı damgadır. Bir müddet için gizleniyor, hattâ düzeltilmiş, tahsil ve terbiye ile değiştirilmiş zannediliyor. Ama ânı gelince derhal ve noksansız olarak ortaya çıkıyor.”

Masaldı, hikâye idi, yakıştırma idi nihayet bu. Böyle bir akıl pazarı kurulmuş mudur, kurulmamış mıdır veya kurulacak mı, kurulmayacak mıdır? Bilinmezdi. Fakat öyle dö-

nemler vardır ki, insanlara ikinci bir “beyin” seçme şansı getiriyordu da, onlar gene işporta işporta dolaşüyor, kan ter içinde kalıyor, uykusuz geceler geçiriyor, günlerce diken üstünde kıvranıyor, eninde sonunda da gene kendi eski akıllarını bulup kapıyorlardı.

Âkif mırıldandı:

“Bütün mesele mizaçları anlayabilmekte. Bunu yaptınız mı, umulmadık davranış kalmaz, üç aşağı, beş yukarı bütün neticeleri kestirebilirsiniz; ihanet ihanet olmaktan çıkar, aldanış diye bir şey kalmaz ve ancak seçilen işbirliklerinden söz edilebilir.”

Ve mizaç kimi iyi, kimi kötü, iyilerin çoğu bozulup yenilmeye elverişli, kötülerin ise pek azı terbiyeye ve dizgine gelebilir. Geri kalanları, vahşî, barbar, boyuna “ben” diyen, “ille ben” diyen, “benden sonra tufan” diyen içgüdülerin hesaplanması zor ortalaması idi.

Âkif o ancak işitilebilen ses tonuyla, kendi kendine gibi, konuştu:

“Ali Yusuf, ikinci defa, üçüncü defa.. bininci defa gene Ali Yusuf olmaya mahkûmdur. Fırsatları elverişli gördüğü, yâni “aklı” kestirdiği müddetçe bu böylece sürüp gidecek. Her seferinde zeytinyağı gibi üste çıkar mı? Orasını Allah bilir. Ama çıkacaksa, vebâli de, utancı da bize düşmez.”

En ummadığı zamanda, zerre kadar suçu yokken, bir yanlış anlayış yüzünden canı kadar sevdiği babasından azar yemiş bir çocuğun gizli ağlayışlarından sonra önleyemediği o insan kalbini burkan iç çekişiyle ilâve etti:

“Ve.. Avni, iyi dinle beni; hakkı, hakikati, vatan ve milleti tehlikede gördüğü müddetçe de; Hüseyin Avni’ler, kendilerini karşılıksız fedakârlık ve feragatlara, hattâ nâmertliklere, nâmertçe darbelere sürükleyen akıllarını seçecekler.”

Sustular. Kimi çaresiz eli kolu bağlı bir isyan hırsıyla dişlerini sıktı, kimi gururu da, şükrü de geçen bir hüzünlü te-

vekkülle gülümsedi. Mizaçları, Tanrı'nın onlara bastığı damga yüzlerini kızartmıyordu. Hele pişmanlık? Kırıntısı yoktu bunun içlerinde.

* * *

Yunan can havline düşmüş kaçıyor, bir an önce inine dönmek istiyordu. Ama gereken hızla kaçmaya gücü yetmiyordu. Ne çâre ki, kovalama gücü de ona göreymiş. Zaferin ve son darbeyi vurmanın hesaba kitaba sığmaz şevki kamçılama, zabıtinden sakasına, namlularından katırlarına kadar bütün Türk ordusu, Sakarya'dan sonra oldukları yere kıvrılıverip, on gün uyanmamacasına uyumak isterdi.

Bir taraftan askerdeki o şevk, bir taraftan da kumanda heyetindeki, Yunan'ın derlenip toparlanma ve yeniden cephe kurma ihtimali, akıl almaz kovalamayı yürütüyordu.

Fakat büyük ve kesin sonucu önleyen yalnız kovalayanın bu durumu değildi. Bir de, Meclis'i ile, Meclis dışı ile Ankara'da büsbütün alevleniveren ikilikler, çeşitli kışkırtmalar yüzünden vahşileşen politik çekişmeler vardı. Bunlar cephe de, cephe gerilerinde de büyük firelerin verilmesine sebep oluyorlar. Meselâ, düşman gerilerindeki çetelerin ve çeşitli kuvvetlerin teşkilâtlandırılıp vurucu hale getirilmesi için gereken çalışmalar fırsat bırakmıyor, hattâ bu işleri unutturuyorlardı.

Sakarya'da alınan sonuç büyüktü, kaderin yön değiştirmesine eşitti. Fakat, maalesef, bunu şer cephesi ve tek tek çıkarıcılar çok daha iyi anlamış ve bütün güçleri ile harekete geçmişlerdi. Bir taraftan Bolşevik Rusya'nın ve artık iyice dost görünmeye başlayan Fransa'nın propaganda faaliyetlerini en kesif ve şiddetli noktaya çıkarması, bir taraftan da "akıllı"ların, yâni her çeşitten çıkar düşkünlerinin sahneyi bin bir taktik ve yöntemle sarıvermeleri asıl hedefi de, eldeki imkânları da perdeliyor, hattâ unutturuyor, mebuslardan

çoğunu şaşırtıyor, geri kalanlarını da sinirlendiriyor, öfkelendiriyor, ümitsizleştiriyordu.

Böylece kolaylıkla alınacak sonuçlar bile, yoktan yere, sırf bu gergin hava yüzünden sertleşen çıkışlarla alınamaz olmakta, dostlar düşman, iyi niyetler kötü kasıtlar gibi görünmekte idi. Bu ümit kırıcı tabloda Ali Yusuf sadece bir tek motiften ibaretti. Oysa, ne Ali Yusuf'lar sarmıştı ortalığı. Avni Bey'le arkadaşlarının onun üzerinde bilhassa duruşları bu adamı da, bu adamın macerasını da en küçük kırıntılarına kadar öğrenmiş olmalarındandı.

Ali Yusuf, Zile'den uçar gibi kaçmış ve soluğu Ankara'da almış, zehirini Meclis çevrelerine akıttıktan sonra da cepheye koşmuştu. Artık herkes –veya gerekenler, söz sahipleri– Zile başarısının sahibi olarak onu tanıyorlardı. Heyet işi zorlaştırmaktan başka bir şeye yaramamıştı. Şahidi de vardı: Hüseyin Sâlim.

Hüseyin Avni, meseleyi bir türlü kürsüye getiremedi. Bütün teşebbüs ve çabaları aslını anlayamadıkları bir şekilde engellendi. Hüseyin Avni, heyet adına açıklamalar yapmak istiyordu. Kabul edilmedi. Hükümet sözcüsü Zile isyanının “kemâl-i muvaffakiyetle bastırıldığını tebşir” etti. Ali Yusuf adındaki zatın vatanperverane gayretlerini ve faaliyetlerini şükranla andı, heyetin sadece iyi niyetlerinden söz etmekle yetindi, bunu da apaçık bir soğuklukla yaptı.

En karanlık günlerde, “Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak” diye yürek narası atan, aynı inancı bütün Türkiye üzerinde estiren adama da acı acı gülümsemek kalıyordu. Ali Yusuf ise kâh gazeteci olarak başkumandanlık karargâhında kâh bir maliye sihirbazı olarak Ankara'da idi. Eskiden de olduğu gibi, onu pek az insan görebiliyordu. Fakat Meclis'e gireceği günler de gelecekti.

Zehir gibi soğuk bir Ankara gecesiydi. Günlerdir yağan kar dinmiş, hava dona çevirmişti. Gökyüzünün mavisi de cam gibiydi, turuncuya çalan yıldızlarıyla, ardında fersiz lâmbalar yanan yekpâre bir buz tutmuş gölü andırıyordu, insanın içini havanın soğüğundan bir başka türlü ürperti-yordu.

Ne yapılırsa yapilsın hiçbir zaman yeteri kadar ısıtılmaya-cak olan odaya, Hasan Basri Bey, dışarıdaki geceyi, bıçak gi-bi rüzgârı, buz tutmuş sokakları ve gökyüzüyle sanki bıyık-larına, kaşlarına ve gözlerine yükleyip getirmişti. Daha çok üşür gibi oldular. Hasan Basri:

“Ohh, sıcacık yahu burası,” diye diye paltosunu, atkısını, kalpagını, on düğmeli ceketini ve yün hırkasını çıkarıyor-du. Ellerini ocağa tuttu. Bir süre de öylece durdu ve birden-bire, onların çoktan tahmin ettikleri cümleyi söyledi:

“Kabul etmedi. Çok meşgulmüş.”

“Bu kadar çok meşgaleden hiçbir şeyle meşgul olamaz hale gelecek diye korkarım.”

Bunu söyleyen Vehbi Hoca idi. Nükte heveslisi de değil-di, durum gerçekten böyle görünüyordu. Bir dev enerjisi ile bütün meseleleri ele alan, Meclis ve hükümet çalışmalarına da cepheye olduğu kadar ilgi gösteren Mustafa Kemal Pa-şa’nın, birgün asıl bilmesi gerekenlere vakit ayırmayacak hâle gelmesinden korkulabilirdi.

Odanın havasına alışan Hasan Basri artık onu pek o ka-dar sıcak bulmuyordu; önce hırkasını, sonra da ceketini giydi ve bir köşeye oturdu.

“Dönüşte görüşürüz, diye haber gönderdi. Şafakla yola çıkacakmış. Yanında Rauf, Adnan, Hasan Bey’lerle Fevzi Pa-şa ve Halide Hanım varmış. Konuşmaların çok hareketli ol-duğu belliydi. Bir damla uyumayacak gene.”

Hepsine tek tek baktı ve asıl haberini verdi:

“Yemeği bizimkilerle yemiş.”

İstedığı tesiri yapmıştı. Bizimkiler dediği üç kişilik Rus heyeti idi. Kendisini Paşa'ya onların yüzünden göndermişlerdi.

On gündür Ankara'da bulunan bu Ruslara Ali Yusuf'un bir adamı tercümanlık yapıyor ve onları bazı mebuslarla görüştürüyor. Mevzu daimi aynı şeylerdi.

Türkiye tek başına imkânı yok kurtulamazdı. Ona yardım edebilecek ve edecek sadece Rusya idi. Bunun için de Rusya ile normal diplomatik münasebetlerin çok üstünde bir birlik kurulmalıydı. Konuşmaların ikinci konusu da sosyalizmin başarısı idi. Adamlar bunu yalnız söylemekle ve iddia etmekle kalmıyor, bir yığın rakamlar verdikten başka fotoğraflar da gösteriyorlardı.

Meselenin buraya kadar alışılmamış şeyler değildi. İş bundan sonra çetrefilleşiyordu. Bir gün önce Ahmet Sâdi ile Kurtcalı Aziz'den dinlediklerini bir araya getirince olup bitenleri Paşa'ya bildirmeyi uygun gördüler. Ahmet Sâdi, Âkif'e anlatmıştı.

“Biz dört mebustuk. Onlar anlattılar; Reşit Bey tercüme etti. Söylenenler bana doğru görünüyordu. Ortaya serdikleri fotoğraflara da bakınca aklım büsbütün yattı. Resimlerde birtakım sokakların, meydanların, hastane ve mekteplerin Çarlık zamanındaki halleri ile şimdiki vaziyetleri vardı ki, aradaki fark kıyas kabul etmezdi. Sanki bir sihirbaz gitmiş ve viraneleri âbad etmiş! Sonra daha başka resimler gösterdiler. Bunlarda da bitirilmek üzere bulunan veya yapımlarına yeni başlanan koca koca binalar vardı. Bunlar fabrika, hastane ve mektep misillü âmme tesisleri olacaktı. Asker, talebe ve işçi resimleri de gösterdiler. Hepsine de imrenmeden bakamadım ve bu kadar büyük bir keşmekeş içerisinde bütün bunları nasıl yapabildiler diye şaşırdım. Ve kendimi tutamadım, yanımda oturan Mamuretülaziz mebusu Hâmid Bey'e bu takdir ve şaşkınlığımı yüksek sesle açıkladım.

Olurmuş zâhir dedi. Ben de; bu heriflerin hakkı var galiba, mesele tarz-ı idarede olmalı, dedim. Konuşmalar bitmişti. Vedâ edip ayrılacaktık. Kapıda, birbirimizi buyur ederken ben geri kalmışım. Biri koluma hafifçe dokundu. Lûtfen biraz kalır mısınız, dedi. Zaten kalakalmıştım. Beni baş köşeye çekip oturtular ve başladılar iltifat üstüne iltifat yağdırmaya. Biri bırakıp biri alıyordu ve üçü de benden güzel Türkçe konuşuyordu.”

Adamların söyledikleri, belli bir tahsili bile olmayan Ahmet Sâdi'nin kolay kolay anlayacağı şeyler değildi. Tarihin seyrinden, insanların insanları, milletlerin milletleri sömürdüğünden söz etmişler, ama bunun sürüp gitmeyeceğini söylemişler. Sömürülenler ergeç sömürenleri ezeceklermiş. Yalnız onları değil, onları tutanları da ezeceklermiş. Nitekim bu kutsal ayaklanma Rusya'da mutlu sonucunu vermiş. Yakında da bütün dünya işçileri ve sömürülen milletler el ele verecek, aynı kutsal kavgayı sona erdireceklermiş. Bu kavga Alınanya'da, Polonya'da, hattâ İngiltere ile Fransa'da bile başlamış da bitmek üzere imiş. Bunu anlayanlar ve bu kavgaya katılanlar veya arka çıkanlar çok şey kazanacak, anlamayanlar, yâni bilerek veya bilmeyerek zaferi zorlaştıranlar ise, her şeylerini, hattâ canlarını kaybedeceklerini. Onlar, Ahmet Sâdi'nin ne kadar vatansever, ne kadar uyanık ve aydın bir insan olduğunu zaten haber almışlarmış. Onun için kendisiyle de görüşmeyi ve yeni kurulacak dünyada hakkı olan yeri ve imkânları şimdiden sağlamak istemişler. Sonunda da: “Dünyanın ve gelecek nesillerin kaderlerini çizecek olan bu büyük kavgada sizin gibi üstün insanlara çok ağır, ama o kadar da şerefli ve faydalı vazifeler düşmektedir,” demişler. Bu şerefli ve faydalı vazifelerin neler olduğunu zamanı gelince bir bir konuşmak üzere hararetle el sıkışarak ayrılmışlar. Ahmet Sâdi de kendisini, sıra dayığından geçmiş gibi, beyni allak bullak bir halde Âkîf'in yanında bulmuş.

Aynı hikâyeyi, bir başka şekilde Kurtcalı Aziz de Hüseyin Avni'ye anlatmıştı. O, Ahmed Sâdi gibi, hususî bir konuşma yapmamıştı ve adamların Türkçeyi bildiklerini bilmiyordu. Ama o da söylenenlerin ve gösterilen resimlerin tesiri altında kalmıştı. Avni Bey'e:

"Bizler yanılıyoruz galiba. Avni beğim; bak şu resimlere Alla'sen."

Kocaman cüzdanından çıkardığı dört kartpostal uzatıyordu ona. Dalıp gitti resimlere. Ne diyeceğini bilemiyordu. Aziz yanlış anladı.

"Nasıl? Sen de şaştın, değil mi? Millet aynı millet, memleket aynı memleket. Demek ki mesele tarz-ı idarede."

Hüseyin Avni öfkelenemiyordu. Acımak elinden gelmez, hele suçlamaya içi kat'iyen razı olmazdı; çünkü Aziz'in kim olduğunu çok iyi biliyor ve onu kardeşi gibi seviyordu. Aziz'in hayatta tek isteği, memleketinin kurtuluşundan ibaret kalmıştı. Bunun için yaşıyordu o. Bu uğurda başını, gözünü kırpmadan, vermeye hazırdı. Ve işte önüne Türkiye'nin yalnız kurtuluş imkânını değil, kalkınıp refaha kavuşmasının yolunu da seriyorlardı. Ne yapsındı Aziz, gönül kaptırmayıp da?

Türkiye'nin halini ikisi de bilirlerdi. Ve Ankara'da, bu pis, bu yıkık, dökük, yolsuz, ışıksız, susuz şehirde bulunuşları Allah'ın emri ile Türkiye'nin yürekler acısı halini bir an bile unutmamaları, gün gün, saat saat, dakika dakika hatırlamaları içindi.

Her şeye, bütün güzelliklere ve ileriliklere lâyık olduğu halde bu durumda bulunan Türkiye ve bütün Türkiyeliler, din kardeşleri, kan kardeşleri kurtulacak, yamru yumru mekteplerin, pis hastanelerin, izbe gibi evlerin yerini pırıl pırılları alacaktı. Çorak dağlar ve ovalar yeşeriverecek, birbirinden kopup gitmiş köyler ve kasabalar kaymak gibi şoselerle, telefon, telgraf, elektrik telleriyle birbirlerine bağla-

nacak, birbirleriyle güçbirliği için buluşacaklardı. Fabrika bacaları ikinci ormanları yaratacak, açlık gidecek, cehalet gidecek, benizler kanlanacak, tabiat yenilecek emir altına alınacaktı.

Sosyalizm bu mucizeyi mademki Türkiye’den de beter bir memlekette gerçekleştirebilmişti. Aziz neden sosyalizme razı olmasındı? Aziz tekrar sordu:

“Nasıl, sen de şaştın, değil mi?”

Hüseyin Avni, birdenbire Aziz’in bileğine yapıştı:

“Gel,” dedi.

Aziz bir şey anlayamadan yürüdü. Dışarıya çıktılar.

Karlar vıcık vıcıktı. Daracık ve bozuk kaldırımlardan çamurlu sular akıyordu. Ama gökyüzü muhteşemdi. Sarışın bir kış güneşi maviyi billurlaştırıyor, bulutları pamuk yığınlarına çeviriyordu. İnsan onu bir gördü mü evlerin, sokakların sefaletini unuttur giderdi. Hüseyin Avni:

“Ne güzel,” dedi.

Güzeldi elbette. Ama Aziz bir şey anlamıyordu. Başka bir şey konuşmadan yürüdüler. Hacettepe’ye vardılar, bata çıkartırdılar.

“Bak şimdi.”

“Nereye?”

Hüseyin Avni ona, bakacağı ve bakış açısını gösterdi:

“Gözünü sağa sola kaydırma, hep öyle bak.”

Onun istediği gibi bakınca, üst yanından kocaman bir ağaç yükselen bir kaya kütlesi görünüyordu. Ardında yapımlarına başlanan birkaç binadan biri yükselmekte idi. Çok daha gerilerde ise Ankara Kalesi ve masmavi gökyüzünde kayıp giden pamuk kümeleri vardı.

“Nasıl?”

Aziz hâlâ anlamıyordu.

“Resim çekmesini.. veya yapmasını bilir misin?”

“Hayır.”

“Keşke bilseydin.”

Göz göze idiler. Hüseyin Avni, onu bağrına basmak istiyordu.

“Dinle Aziz; ben biraz resim yaparım. Öyle manzaralar yaptım ki, gösterdiklerim bayılıyor ve “Neresi bu yahu?” diye soruyorlardı. Çoğu bilirlerdi halbuki. Ama benim bakışım yerden bakmamış ve benim resme aktardığım kısmı etraftan ayıramamışlardı. Ben, yalnız bir ırmağı, uygun düşen birkaç ağacı, gökyüzünü ve bulutları çiziyor, ırmağın etrafındaki pis kokulu bataklıkları, izbeyi andıran evleri bırakıyordum. Anladın mı? Hayır mı? Burayı düşün, şuradan resim çektiğimizi farzet. Basalım bu resmi, sonra da alıp götürelim İstanbul’a... Veya Konya’ya, Ankara’yı hiç bilmeyenlere gösterelim ve diyelim ki; Ankara çok değişti, yeni yeni mektepler, hastaneler, fabrikalar yapılıyor. Bakın şu resme. Bir de aynı binanın veya daha başka inşaatın bir şu tarafından, bir bu tarafından, bir içinden, bir dışından resimlerini çektiğimizi kabul et. Ne tesir yapar gösterdiklerimize?”

Aziz anlamıştı, ama kabul etmek istemiyordu. Sanki kabul ederse kurmak üzere bulunduğu bir dünya, bir ümit ve hayâl dünyası göçüp gidecekti.

Hüseyin Avni heyecanla, hattâ ikna edemem telâşıyla devam etti:

“Haklısın tereddütte. Çünkü sen, Ankara’yı iyi biliyor, Ankara’nın bu resimlerden ibaret olmadığını iyi biliyorsun. Ama insaf et Aziz. 80 kûsur milyonluk ve Avrupa’dan büyük Rusya sana gösterilen sekiz, on kartpostala sığar mı?”

Sıgmadı elbette, Aziz çöker gibi oldu:

“Ama ne de olsa...”

Devam edemedi. Dokunsa ağlardı belki de.

“Haydi gidelim.”

Eve yaklaştıkları zaman, Aziz:

“Anlatma bunu arkadaşlara,” dedi. Bu bir yalvarıştı. Ama, az sonra, hiçbir zaman zedelenmeyen mertliği ile ilâve etti:

“Nasıl münasipse öyle yap.”

Bu işlere aklının ermediğini, kolayca aldanabileceğini derin bir üzüntüyle düşünüyordu. Bu maceranın bilinmesi belki de iyi olacaktı.

Hüseyin Avni, onun koluna girdi:

“Üzülme. Aynı tereddüdü ben geçirmedim mi sanıyorsun? Hangimiz uykusuz kalmadık: “Acaba kurtuluş yolu bu mudur?” diye. Ne var ki, Rusya’dan başka haberler ve resimler de geliyor. Belki onlar da hakikatın hepsi değil. Ancak, insanın kapılıvermemesine yarıyorlar. İzin verirsen ben bu bahsi arkadaşlara açayım. O kadar basit değil bu iş. Başka şeyler de söyleniyor aynı adamlar için. Bir karara varmak iyi olur.”

Aziz başını eğdi:

“Söyledim işte; nasıl münasipse öyle yap.”

Fakat Hüseyin Avni gene de düşündü, meseleyi ortaya getirmek kararını kolayca veremedi.

Sonunda Ahmed Sâdi’nin geçirdiği bir kaza işin zannettiğinden çok daha mühim olduğunu gösterdi. Böylece de bu üç Rus’un durumunu konuşmak üzere toplanmalarını istedi. Orada Aziz’in hikâyesini anlattı. Paşa’ya gidilmesine böylece karar verildi. Bu arada dikkati çeken bir nokta da vardı. Ruslar –elbette yerli yardımcıları vasıtasıyla– konuşup anlaşmak ümidiyle bilhassa okumasını veya okuma yazmayı ancak bilen mebusları, bunların arasında da tertemiz, vatansever olanları seçiyorlardı. Meclis dışında aradıkları ise bunun tam tersi idi, buldukları hemen hemen hepsi de ne idüğü belirsiz mâceracılar, ihtiras ve menfaat düşkünleri idi.

“Sebebi fazla meşgale veya değil... Belki de bizden birinin yüzünü bile görmek istemiyor Paşa hazretleri. Kimbilir hakkımızda neler söylendi ki, bu hâle geldi. Fakat bence mühim değil. Sohbet veya yârenlik için aramıyoruz kendi-

sini. Bildiklerimizi söylemek zorundayız da onun için konuşmak istedik. Madem ki reddedildi, şimdi ne yapabileceğimizi düşünelim. Bana kalırsa sayılacak olanları yazılı olarak gönderelim. Biz yapabileceğimizi yapmalı, mesuliyetimizi karşılamalıyız.”

Bu sözleri Hüseyin Avni söylüyordu. Hepsini birbirine baktı, birbirlerinin fikirlerini öğrenmek istiyorlardı. Yalnız, Hasan Basri'nin bir tuhaf hâli vardı. Suçlu gibiydi. Hattâ yüzü hafifçe kızarmış, dudaklarını kemiriyor ve gözlerini, dizlerinin üzerine koyduğu ellerinden ayırmıyordu. Bunu fark edip meraklandılar. Şimdi bütün başlar ona çevrilmişti. Hasan Basri, nihayet, bu bakışlara dayanamamış gibi çözüldü:

“Özür dilerim, belki de bir halt ettim; ama bu işi ben, izniniz almadan yaptım. Paşa şafakla cepheye gidecekti; ne zaman döneceğini Allah bilir. Döndükten sonra bizi dinleyip dinlemeyeceği de bilinmez. Oturdum oracığa ve söyleyeceklerimin bir hülâsasını yazıp yâver beyile gönderdim.”

“Bence isabet etmişsin.”

Ötekiler de Âkif'e katılınca Hasan Basri ferahladı.

* * *

Türkiye'nin geçirmek zorunda bulunduğı yokluk ve acı yüklü, felâket yüklü bir sürü ay olabilirdi, ama bu iş bitmişti: Yunan, Afyon'da modern savaş dünyasının en sağlam, en mükemmel savaşma hattını kurmuş olabilirdi, ama yenilecekti, ezilecekti, topyekün mahvolmasa bile, def olup gidecekti. Zaman artık Türkiye için çalışıyordu.

Üst perdeden konuşmalarına rağmen, bunun böyle olduğunu ve savaş talihinin Sakarya'da karara bağlandığını İngiliz politikacı ve askerleri de biliyor, Ruslar onlardan çok daha iyi biliyordu. Şimdi artık bütün dünya başkentlerinin defterlerinde Türkiye en önemli yeri tutuyordu. Önlenebilir zaferden en çok yararlanmanın ve ona en az prim ödeme-

nin yolları, önlenemez zaferin sahibine sokulmanın, hattâ zafere ortak çıkmanın taktikleri araştırılmakta idi.

Ve artık Rusya'nın tek meselesi bu olmuştu. Moskova, tesbitlerinin aksine, Ankara'ya durumu karanlık, hem de çok karanlık ve tehlikelerle yüklü göstermek, böylece de kucağına düşürmek için bütün gücüyle çalışmaya başlamıştı:

Yarı resmî temsilcileri ve bin bir kılıkta, bin bir maskeli propagandacıları ile ajanları aynı temi işlemek için her fırsattan yararlanmakta, fırsatlar yaratmaktaydı. Onlara göre, yalnız Yunanistan değil, bütün emperyalist dünya, savaş müzminleştirmek, imkânları kıt ve fakir Türkiye ile Türk milletini savaş masrafları ile çökertmek, hiç değilse bıktırmak, usandırmak, illallah dedirtmek için ellerinden gelen her şeyi yapacaklardı. Hesaplarının içinde, halkın: "Yetiver-sin artık!" demesi, yâni bıçağın kemiğe dayanması, düşmanın yapacağı barış propagandası ile Ankara'ya karşı cephe alması da vardı. O zaman İstanbul yeniden itibar ve kuvvet kazanacak, Ankara söz ve temsil hakkını kaybedecekti. Bu da Türkiye'nin Batı emperyalizmine satılışı demek, Meclis'in ayağına kadar gelen hakiki zaferin ebediyen kaçırılması demek olurdu.

Halbuki, işte, yeni ve güçlü Rusya, yeni ve güçlü bir Türkiye için varıyla, yoğunla, tıpkı kendi kurtuluşu uğruna imiş gibi yardıma hazırды.

Bu kadar büyük bir iyi niyet ve dostluğa kim omuz silkebilirdi? Nitekim kimse silkemiyordu. Ancak, bu işin pratiğe aktarılması için masaya oturan sorumluların karşısına bir "fakat" dikiliyor ve Rusya'nın yarı resmî, belki de hiç yetkisiz temsilcileri:

"Fakat, diyorlardı; bu dostluk isteği diplomasi işi değildir. Doğrudan doğruya Rus halkından gelmektedir. Bu halk, benimsediği prensipler ve idealler uğruna bir ölüm-kalım savaşı, büyük bir ihtilâl yapmıştır. Artık o, dostlarını

da, düşmanlarını da bu prensiplerle, bu ideallere göre seçecek ve dostluklarında da, düşmanlıklarında da ihtilâldeki ihtirası duyacaktır. Başka türlü düşünmek veya başka türlü olabileceğini zannetmek, dünyanın kaderini değiştirecek ve değiştirmesi mukadder olan bu büyük devrimi de, tarihin tek hakikatını da anlamamak olur. Bunun için, Ankara eğer bu tarihî dönemeçte şerefli bir rol oynamak ve halkını Batı sömürgecilerinden kurtarmak istiyorsa, bunun tek çıkar yolu, tek desteği olan Rus halkının dostluğunu elde etmek niyetinde ise, sosyalizmi benimsemeli, en azından sosyalist akıma şans tanımalı, müsamaha göstermeli, Türkiye sosyalistleri ile Rus halkının temas ve işbirliğini hiçbir şekilde engellememelidir.”

Ankara’nın sorumluları bu oltanın yabancısı değillerdi. Bolşevik Rusya, Çarlık Rusya’sının en kuvvetli devirlerinde silâh zoruyla elde edemediğini bir tefeci taktiğiyle pişmiş armut gibi gövdeye indirmeyi umuyordu. İlgililer de bu taktiğe karşı “oyalama”yı uygun buluyor, ancak bunu mümkün görüyorlardı.

Fakat –acaba– “oyalama”nın faturası ne olacaktı? Bu diplomatik gülümseyiş ve müsamaha, küçük çapta da olsa tohumların serpilmesine, ihanet temayüllerinin yüz bulmasına, asıl acısı da, pırlanta gibi vatan çocuklarının ağa düşmesine sebep olmayacak mıydı? İşte Rusya ile sanat ve fikir temasları başlamıştı bile. Tarihin en ağır buhranını ve tehlikesini yaşayan milletin, bir kurtuluş yolu bulmak için sabırsızlanan bir sürü çocuğu, merakın, ümidin ve öz imkânlarla mücadele çetinliğinin itişiyile şimdiden propagandaya kapılıyor, Moskova’nın yolunu tutuyorlardı.

Onları alıkoyan, hattâ uyaran bile yoktu. Tartışmalar, münazaralar tek tek insanlar arasında yapılıyor, kararlar da öylece veriliyordu. Bir de bakıyordunuz ki, üç beş delikanlı daha Rusya’ya gitmiş.

Beri yandan, “İslâmî Sosyalizm” masalı da alıp yürümekte idi ve Rusya’nın –orduya üç mü vereceğim diyor?– bu fikrin propagandası için beş harcadığı kolayca anlaşılmayacak şey değildi. Şimdilik anlaşılmayan ve bilinmeyen, sadece, Rusya’ya gidenlerin ne oldukları, ne olacakları ve nelerle karşılaşmakta bulunuşlarından ibaretti. Fakat bunu öğrenmek için de fazla beklenilmeyecekti.

Durumu böylece görenler, hükümet tarafından alınmış herhangi bir tedbir bulunmadığı için büsbütün dertleniyor, telâşa kapılıyorlardı. Ermenistan, Azerbaycan, Kuzey Kafkasya ve Türkistan, Rus İhtilâlinde sonra bağımsızlıklarına kavuşmuşlardı. Zaten onları ihtilâle arka çıkartan da bu ümit idi.

Çiçerin –ihtilâlin hariciye vekili– tam bir barbar kurnazlığı ile bu ümidi beslemeye devam ediyor, bilhassa Ermenileri, Türkiye’nin sırtından verdiği ganimetlerle kendi imparatorluğunu garanti altına alacak uykuya yatırıyordu. Rusya, Türk ve Müslüman katliâmına göz yummakla ve teşvikçi davranmakla kalmıyor, büyük Şark Yolu ile Şahtahu Yolu’nu da Ermenistan’ın kontroluna bırakıyordu.

Bunlar aslında Ankara’yı düşürmek için girişilmiş oyunlardı. Nitekim, Meclis çevresinde artık iyice yoğunlaşan propagandanın dayanak noktalarından biri de şu idi: Türkiye, Rusya ile anlaştığı takdirde, Ermenilerin zulmü durdurulacak, yollar ve Şark vilâyetleri Türkiye’ye geri verilecekti. Bu propaganda –bir parça düşünebilenler için– Bolşevik planının itirafından başka bir mâna taşıyamazdı. Türkiye razı olduğu gün Ermenistan’ın bir Rus sömürgesi olduğu ortaya çıkacak, sonra da sıra haliyle Türkiye’ye gelecekti.

Nitekim, bunun böyle olduğunu kısa bir zaman sonra gördüler. Ancak bütün bunları böylece tahmin edenlerin yanıldıkları bir nokta vardı. Hakikati Paşa ve hükümet çevreleri de bilmekte idiler; harıl harıl çıkar yol arıyorlardı.

Ali Yusuf, Paşa'ya her gün bir haber taşımıştı. Bunların hepsi de şaşırtıcı şeylerdi. İçlerinde en sudan olanı, belki de Âkif'leri, Hüseyn Avni'leri, telâşa düşürüveren o "Üç Rus" hâdisesi idi. Ali Yusuf, Paşa'ya Zile İsyanını hazırlayan İngiliz-Rus uzlaşmasından, ileride kurulması için çalışılan sosyalist iktidarın kadrosuna varıncaya kadar bütün Rus niyet ve çalışmalarını bir bir anlattı, vesikalarını gösterdi.

Böylece ortaya çok faydalı bir eleman, büyük bir vatanperver olarak çıkıyor, bundan da derin bir zevk duyuyordu.

Budala ne kelime, en küçük ayrıntıları bile yakalayan ve değerlendiren bir zekâsı vardı. Durumu kavlıyor, gelecek için doğru hesaplar yapabiliyordu. Çok az yanılmış, onları da zararsız hale getirmesini becermişti. En büyük tehlikeyi Zile'de atlatmıştı. Artık kendisine büsbütün güveniyordu. Aslında ise onu bütün hayatı boyunca kurtaran ve kurtaracak olan nitelikleri arasında "sahne şöhreti"ne, "siyasî iktidar"a metelik vermeyişini başa almak gerekirdi.

Ali Yusuf önce bunların boşluğunu, geçiciliğini sezmiş, sonra da görmüştü. Siyasî tarih, hattâ tarih bilgisi yok denemek kadar azdı. Fakat o kadarcığı bile, meşrutiyetten sonra gördüğü ve içinde yaşadığı siyaset maceraları ile birleşince, sezişten yargıya geçmesine yetmişti:

Dürüst olmak veya olmamak, kendini zerre kadar düşünmemek ve daima memleket menfaatlarına göre davranmak veya bunun tamamen aksini iş edinmek sonucu değiştirmiyor, koltuklar boyuna devriliyor; yeni isimler, daha parmaklarını bile oynatmadıkları halde, eski şöhretleri unutturuyor, silip süpürüyordu. Üstelik kelle vermeler, düşüşü bir sürgünle mal mülk kaybıyla atlatınca Allah'a şükretmeler de vardı. Ali Yusuf birçok kabineyi avucunun içi gibi tanımıştı. Kim namuslu, kim dalavereci, kimin yapacak, yara-

tacak akli, bilgisi ve iradesi var, kim şarlatan, lâf ebesi ve dalkavuk? biliyordu. Onlar da gidiyor, berikiler de tepetaklak oluyordu.

Adam planlar yapmış, taktikler düzenlemiş, kimini ihanete sürükleyerek, kimini satın alarak, satın alınmayacaklara el uğuştura uğuştura, yürekten bağlıymış, iktidara gelirse bir dediğini iki etmeyecekmiş gibi görünerek çevresini yapmış, rakibini tepetaklak devirmişti. Adam birdenbire değişti, zalimleşti, ilk önce o karşılarında el uğuşturduğu şahsiyetleri sildi süpürdü. Bâb-ı Âli'de, gelmiş geçmiş hükümet adamlarının en kuvvetlisi gibi göründü. Ama bir gün o da gitti. Hem de ne gidiş!..

Ali Yusuf, bu düşünüş haberini aldığı zaman, Hayyam'ın bir rübâisini hatırlamıştı: "Ku, ku; ku; ku, ku!" diye mırıldandı.

Rejans'da orta yaşlı, fakat çarpıcı bir güzelliği olan bir Fransız kadınıyla akşam yemeğini yiyordu. Kadının, kendisini büsbütün çekici bir hale getiren bir ilgilenişi vardı. Sormuştu:

"Nasıl?"

Cevap vermemişti. Ali Yusuf: İlk defa hüzne kayıyordu. Kadın gene sormuştu:

"Sana ne haber getirdi o kötü adam?"

"O adam kötü değil. İyi de değil. Adam değil; habercilerimden birisi."

"O halde getirdiği haber..."

"Yoo. Benimle ilgisi bile yok."

Kadın, gönül kırgınlığını ne kadar güzel belirtti:

"Demek benden saklı. 'Ku, ku' dedin, ne güzel sestir o, ama mânasını söylemiyorsun. Halbuki ben Türkçe öğrenmek istiyorum."

"Türkçe değil o, Farsça... Nerede demek."

Ve rübâiyi okumuş, pek de kuvvetli olmayan Fransızcası ile kadına anlatmıştı:

“Büyük Hayyam’ın bir rübâisidir bu. Bak ne diyor. Muhteşem bir şato varmış vaktiyle. Kuleleri ve duvarları gökyüzüne yükselirmiş. Ülkenin büyük adamları bile oraya, bu şato sahibinin eteğini öpmek için giderlermiş. Ama şimdi, bir kumru, aynı şatonun, dünyaya tepeden bakan saçaklarında, ku ku.. ku ku.. ku ku diye ötüyor. Nerede, nerede? O ihtişam, o kudret nerede?”

Kadın, Fransız zekâsıyla gerçeğe yaklaşmıştı:

“Bir tanıdık mı öldü?”:

Ali Yusuf, bir “evet” ile bu konuşmayı kapatmıştı. Ama ölüyor, bir bir ve birbirlerinin peşi sıra ölüyordu “sahne şöhretleri” ve “siyasî kudretler”. Hepsi de bir “kasr” kuruyor ve hepsi de bu kasrı bırakıp gidiyorlardı. Ebedî olan kumrular: Ku, ku, ku, ku? İtibarlar, şaşaalar, el pençe divan etraf ve sözün, arzunun mutlak geçerlikleri için “ku, ku, ku, ku” diye dem çeken kumrular.

Çünkü onların, yâni “sahne şöhretleri” ile “siyasî kudretleri”nin kaderi tek irâdeye, tek kişiliğin kafa ve mizaç güçlerine bağlı değildi. Sırası geliyor, hiçbir hiçi sayılan, belki de gerçekten hiçbir hiçi olan unsurlar bu kaderi altüst edebiliyordu. Kırk yıldır kapıdan beslenen veya varlığını sana borçlu olan birisi, hattâ kırk yıllık dostun bir ihanetle, umulmayacak bir kalleslikle seni uçuruma iteleyiveriyordu. İşbirliklerine ancak suç birliği olduğu ölçüde güvenilebilirdi. O zaman da kapılar şantaja ve ölçüsü olmayan pazarlıklara ardına kadar açılıyor, kayıp kazançları önemsizleştiriyor, hattâ silip süpürüyor, sırasına göre faiz bile alıyordu.

Ali Yusuf’u özellikle bu nokta ilgilendirmişti. Bu dikkate bir keşif denebilirdi. Siyasî kudreti elinde toplayanlar eninde sonunda başkalarının çıkarları ve oyunları için çalışmaya başlıyor, kuklalaşıyorlardı. Ali Yusuf işte bunu tesbit etmişti, cümlesini de buldu: Diktatörler kukladır.

Birtakım çıkar grupları, şuurlu veya şuursuz, teşkilatlan-

miş olarak veya değil, iktidar düşkünlerinin arasından en uygununu buluyor, ona omuz veriyor ve koltuğa oturtuyorlardı. Belki onların desteğine ihtiyaç duymadan yükselenler de vardı; ama eninde sonunda onlar da bu büyük çıkar gruplarının desteğine muhtaç düşüyorlardı. Değişmeyen şey, siyasi iktidarın, her zaman, asıl hedeflerine ve yapısına yabancı işlere âlet oluşu idi.

Ali Yusuf hayatını bu görüşe bağlamıştı. “Sahne şöhretleri” ile “siyasî iktidar” için mücadele edenleri kendi çıkarlarına âlet edecekti. Prensibini İstanbul’da, gençliğine ve tecrübeksizliğine rağmen pekâlâ yürütebilmişti. Ankara’da, bunca tecrübeden sonra neden başarılı olmasını?

Hakların içinde yalnız “zekânın hakkı”nı mutlak sayıyordu. Zekâsının sağladığı veya sağlayacağı hakların peşine, av kovalayan bir aç kurt samimiyetiyle düşerdi. Şimdi de, Sakarya’dan sonra, Türkiye’nin kurtulacağını değil, kurtulduğunu anlamış bulunuyordu. Bu tahminin meyvelerini –zekâsının hakkını– ele geçirme hazırlığında idi. Hem de hiç vakit kaybetmeden.

Zile’de oynanan oyunu Ankara’ya gelmeden öğrenmişti. Ama artık yapabileceği hiçbir şey yoktu. Kuvvetleri çökmüştü. Şehre durumu efendilerine anlatmak için girdi. Fakat Zile’de Âkif’ler tarafından yapılan o nefis blöfün gerçeği ile karşılaştı. Sakarya muharebesi kazanılmıştı. Bu sefer öteki efendilerine döndü:

Suçlu kaçış ile kovalama hakkı burun buruna gelivermiş oluyordu. Bu hakkı derhal pençeledi. Bu çarpışmada yenilseydi, Ankara’ya değil, mümkün olduğu kadar Ankara’dan uzağa, daha doğrusu Ankara’nın karşısına kaçacaktı. Gerçekleşen blöf onu, Ankara’ya galiplerinden önce kavuşturuyordu. Bu da Ali Yusuf’un kaçıracağı fırsat değildi. Hikâyesini heyet üyelerini kötülememeye de, beceriksiz ve anlayışsız göstermeye de aynı derecede dikkat ederek anlattı.

Aldıkları emirle sosyalist grup onu destekliyor, böylece de bir taşla iki kuş vurduklarını sanıyorlardı. Hem bir ajanları daha çok göze girecek, hem de Hüseyn Avni gibi, Âkif gibi en kuvvetli hasımları yıpranacaktı.

Ne var ki, Ali Yusuf, durumunu sağlamlaştırmak söz konusu olunca yapılabilecek her şeyi yapmaya alışmıştı; sosyalistlerden Rusya ile bağ kuranları ve çalışma konuları ile yöntemlerini Paşa'ya anlattı. Bildiklerini ortaya serivermiyor, bunları parça parça öğrenmiş gibi davranıyordu. Bir gün, emrederlerse Bolşevik ajanlarıyla çok daha sıkı temas kurabileceğini söyledi ve kendileri ile olan münasebetlerinin gizli tutulmasını rica etti. Böylece de daha yararlı olabildi. Teklifi kabul edildi.

Artık Ali Yusuf iki taraflı çalışmıyordu. Oynayacağı atı kesinlikle seçmişti. Bu da kendisine samimi bir zevk ve gurur veriyordu; hâdiseler –veya tarihî kader– onu memleketine ihanetten kurtarmıştı. Ali Yusuf'u asıl memnun eden şey, bu zorun zoru günlerde hükûmete yardımcı oluşu idi.

* * *

Olup bitenler ve başka kaynaklardan alınan haberler Ali Yusuf'u daima doğruluyordu. Bolşevik Rusya, Türkiye'yi müstakbel "Cumhuriyet"lerinden biri olarak görmekte ve düşünmekte idi. Ağlarını buna göre örüyordu. O günlerde haberler birdenbire büsbütün ciddileşti:

Türkiye daha fazla tereddüt ettiği takdirde Ermeniler, silâh, para ve asker yardımı ile saldırtılacaktı. Hasan Basri'nin Paşa'yı görmek için gittiği gece, Ziraat Mektebi'nde bu mesele konuşulmakta idi: Rusya'ya karşı tavır takınmak ve Ermeni saldırısını Kâzım Karabekir Paşa kuvvetleri vasıtasıyla önlemek, hattâ tepelemek belki mümkündü; ama Türkiye'ye yayılış ve teşkilâtlanış derecesi açık olarak bilinmeyen, buna karşılık sadece Ankara'daki durumu bile en-

dişe vermeye yeten aldanmış veya satılmışlara karşı ne yapılılabildi? Moskova'nın bir kışkırtması veya düpedüz emri bunları ayaklandıracak, Türkiye'nin başına Anzavur'lara, Çerkez Ethem'lere rahmet okutturan gâileler açmayacak mıydı?

Uzun uzun düşünmelerine rağmen gideremedikleri bu endişe tek karara zorluyordu. Oyuna gelmiş görünmek, böylece zaman kazanmak, hattâ Moskova'nın yardımını sağlamak.

Bu noktada birleşilince, Mustafa Kemal Paşa, İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey'i çağırımlarını söyledi. Bu arada Hali-de Hanım ile Ali Yusuf'a ve Meclis'ten olmayan daha birkaç kişiye izin verdi. Böylece, Vekiller Heyeti toplantısı gibi bir şey olacaktı:

Paşa içeride kalanlara, Yusuf Kemal Bey'in samimi bir Marksizm ve Lenin hayranı olduğunu söyledi. Moskova'ya onu göndermek iyi tesir bırakır ve netice sağlardı. Yanına Bekir Sami ile Rize mebusu Osman katılacaktı. Osman, Rusça biliyordu. Bekir Sami olup bitenleri, kendilerine olduğu gibi anlatacak bir arkadaştı ve Yusuf Kemal'in bildiği Fransızca'yı da çok iyi bilirdi. Yusuf Kemal bilgili, dürüst, gençliğine rağmen üstün yetenekleri olan bir vatanseverdi. Hükümet çalışmalarında kendisinden çok yararlanılmıştı. Fakat, Paşa'nın dediği gibi, kurtuluş için Rusya'nın yardım ve dostluğuna, kalkınma için de sosyalizme samimî olarak bel bağlıyordu. Bunun için tedbire lüzum vardı.

Onunla birlikte Nafia Vekili İsmail Fazıl Paşa'ya da haber gönderilmişti. İkisi de aşağı yukarı aynı zamanda geldiler. Konuşma derhal başladı. Konu, daha iyi ve sağlam bir duruma geçmek için neler yapılabileceği idi. Mustafa Kemal Paşa, Yusuf Kemal'i konuşmaya çeken bir üslup kullanmıştı. O da fikrini açıkladı.

“Müttefiklerin ve Avrupa’nın bize karşı nasıl davrandığını ve davranacağını görüyoruz. Fakat, acaba, Rusya bizim hakkımızda ne düşünüyor? Ruslarla temasta bulundunuz mu?”

Paşa cevap verdi:

“Kara Vasıfı Kafkasya’ya göndermiştim. Oradan getirdiği haberlerden Bolşeviklerin bize karşı iyi hisler beslemekte olduklarını öğrenmiş bulunuyoruz. Bununla beraber, şu âna kadar kendileri ile hiçbir resmî temasa girilmiş değildir.”

Yusuf Kemal, kanaatini bir soru ile açıkladı:

“Garb ile mücadele ederken bunlarla bir görüşsek iyi olmaz mı, Paşa hazretleri?”

Paşa:

“İyi olur,” dedi ve ekledi: “Zaten Hariciye Vekili Bekir Sami Bey o tarafa gitmek istiyor. Gitsin. Sen de git.”

Yusuf Kemal heyecanlanmıştı. Bunu tereddüt sanıp ısrar ettiler. Karar verildi. Paşa:

“Rize’den geçerken Osman’ı da alırsınız. Merttir, yiğittir, yüreği de, bileği de pektir, ayrıca Rusça bilir. Size her hâl ve vaziyette faydası dokunur,” dedi. “Ancak Rusça bildiği gizlenmelidir.”

Karar verilmişti.

* * *

Bu üç kişilik heyetin Moskova’dan getirdiği haberler duyulan endişelerin ne kadar yerinde olduğunu göstermiş, fakat aynı zamanda Paşa ile arkadaşlarının iyi verimli bir taktik seçtiklerini de ispata yaramıştı:

İlk günlerde onlarla yalnız Çiçerin konuşmuş. Lenin yoldaş çok meşguldür, demişler. Zaten onunla çözümlenecek önemli bir mesele de yokmuş ortada. Rusya, Ermenistan ile bir anlaşma yapmış, buna göre de Rusya ile Türkiye arasındaki yol ve Şahtatı Yolu onlara bırakılmış, ayrıca Van ve Bitlis üzerindeki istekleri de haklı bulunmuş.

Şimdi Rize mebusu Osman anlatıyordu:

“Çiçerin bir sabah bizi erkenden yanına çağırdı. Elinde bir gazete tutuyordu. Girer girmez sordu: Okudunuz mu? Gazete Rusça idi. Bekir Samî Beyefendi, Rusça bilmediğimizi söyledi. O da öyleyse ben çevireyim, dedi ve Fransızca olarak müzakere başlayınca, yazının Ermenistan ile yaptıkları anlaşmayı açıkladığını öğrendim. Buna şiddetle itiraz etmeye karar verdik. Bekir Samî ve Yusuf Kemal Bey’ler dönüp Çiçerin ile konuşmaya başladılar. Heyecanlı ve sert idiler. Herif oralı bile olmuyordu. Kalktı, pencereye gitti. Sırtı bize dönük durdu. Söylenenlere birkaç kelime ile cevap veriyordu. Bu arada ben, fırsat bu fırsat deyip gazeteyi aldım, okudum. Bir de ne göreyim, muahedededen bahseden tek bir satır bile yok. Hayret ettim, aptallaştım. Herifler bizi tongaya bastırıyorlardı. Ama söyleyecek bir şey de bulamadım. Çıktık. Konuşmayı bana anlattılar. ‘Bu işi nasıl yaparsınız?’ diye sormuşlar. Çiçerin de, Kafkasya’daki mümessilimiz bunu faydalı görmüş demiş. Bekir Sami Beyefendi değiştirin demiş. Yapamayız diye cevap vermiş o zaman. Bekir Samî Beyefendi. ‘Bırakın, siz karışmayın, yolu biz açalım,’ demiş. Çiçerin bunu da kabul etmemiş: ‘Kat’iyyen olmaz, müsaade etmeyiz,’ diye karşılık vermiş. Yalnız bir ricalarını kabul ile Lenin’i görmelerine elinden geldiği kadar çalışacağını vaat etmiş. Bizimkiler ‘mersi’ dediler. Süklüm püklüm ayrıldık.

“Ben artık oyunu biliyorum. Gazete hikâyesini Bekir Samî Beyefendi’ye anlattım. Onun da ağzı açık kaldı. ‘Vay namussuzlar!’ dedi. Ne ise, sonunda Lenin yoldaş bizi kabul buyurdu. Sarayda değil. Kremlin’de oturmazmış o. Mahkeme-i Aliyye’de kabul etti. Alelâde biri gibi giyimliydi. Bize pek mültefit davrandı. Bilhassa Yusuf Kemal Bey’e dostu gibi muamele etti; yanına oturttu onu ve hep yalnız ona hitap eder gibi konuştu. Baktım. Yusuf Kemal Bey zevkten bayılı-

yor, koltuk kabartıyor. Neticede Ermenistan ile yapılan o anlaşmanın büyük bir hatâ olduğunu söylemiş, bunu bizzat düzeltereklerini, olmazsa bizim yolları silâhla almamıza izin vereceklerini ilâve etmiş.”

Yusuf Kemal Bey’e gelince, o tam bir çocuk saflığı ile büyülenmiş gibiydi. Moskova’ya giderken Lenin’i beğeniyordu. Moskova’dan bir Lenin hayranı olarak döndü:

Düşüncelerle, istek ve dileklerle, hattâ iddialarla hayat arasındaki ilişkileri araştırarak kadar tecrübe geçirmemişti. Düşünce kafada, iddia dilde ne ise pratikte de öyle kalacaktır sanıyordu. Veya bu aldanışının hiç değilse Lenin ve sosyalizm konularında böyle olduğu açıkça görülüyordu. Taktiklere yabancı idi. Lenin’i ideolojinin imbikten geçmiş ve insan olarak şekillenmiş hali olarak görüyordu. Sevinci heyecan derecesinde idi:

“Tıpkı Talât Paşa,” diyordu.

Talât Paşa’nın yanına kavga etmek için gidenler elini öperek ayrılırlarmış ya? Yusuf Kemal, Lenin’i de öyle buluyordu. O kadar tatlı, samimi ve iyi.

Gazete hikâyesini bilenler; “ah çocuk!” diye düşünüyor, ama o, aynı heyecanla anlatmaya devam ediyordu. Şimdi gerçekte ve Bolşeviklerin asıl maksatları ile zerre kadar ilgili olmayan yorumlar, daha doğrusu yakıştırmalar yapmaktaydı. Özellikle de Lenin’in Tatarlığı üzerinde duruyordu. Lenin Tatar’dı, yâni Türk’tü. Bunun için kendilerine o yakınlığı göstermiş, imzaladıkları anlaşmayı bozmaya razı olmuş.

Paşa bunları doğru bulmuş gibi gülümseyerek dinliyor, fakat içinden de acı acı geçiriyordu:

“Peki, a çocuk; o anlaşmayı imzaladıkları sırada Lenin mi Türk olduğunu unutmuştu, yoksa biz mi o zaman Türk değildik veya Türk olduğumuzu bilmiyorduk?”

Dahası da vardı. Yusuf Kemal iyi niyetinin coşkunluğu içinde yorumlarını çok daha ötelere götürüyordu:

“Çarlık Rusya’sı, büyük harpte Refahiye’ye kadar gelmişti. Bolşevik Rusya, orduyu oradan geri çekti.”

Dinleyenler hep aynı şekilde düşünüyorlardı:

“Peki, a çocuk, niçin çekti? Kara gözlerimiz için mi, yoksa içeride sıkışan paçasını kurtarmak için mi?”

En sonunda Yusuf Kemal Bey şaheserini söyledi:

“Rusya’da öteden beri bizim iki can düşmanımız Çarlıkla Ortodoks kilisesi idi. Ayasofya’da hilâli indirip yerine haç koymak en büyük emelleri idi. Lenin bu iki müesseseyi, yani iki düşmanımızı yıkmıştı.”

Bunun için de Lenin’i dost değil, kardeş, Rusya’yı da artık düşman değil, tabii müttefik saymalı ve buna göre davranmalıydık. Odadakilerin çoğu aynı şeyi düşünüyorlardı:

“Peki, a çocuk öyle de bu kardeş neden bizi o büyük dostluğa şantaj yoluyla düşürmek ister? Karşımıza neden Ermenistan umacısını diker ve Çiçerin’e o oyunu neden oynatır? Sonra, Ayasofya’da haç dikmek emeli ile orak-çekiç dikmek niyetinin arasında, bizim hesabımıza da, onların hesabına da ne fark vardır?”

Fakat Paşa bu düşüncelerin açıklanmasına meydan vermedi ve düpedüz Yusuf Kemal’i haklı bulduğunu açıkladı. Ötekiler de buna göre davrandılar; Moskova, Yusuf Kemal’in samimiyetini iyi biliyordu. Onun uyarılmaması, samimiyetinin sürmesi Ankara için de çok yararlı olabilirdi. Olacaktı da. Paşa, buna inandığı için, Rusya ile ilgili her durumda Yusuf Kemal Bey’le konuştu. Moskova’nın bilmesinde yarar gördüğü cümlelerini ona söyledi. Adnan ve Rauf Bey’lerle birlikte hazırladıkları bu taktiğin ne kadar verimli olduğu çok geçmeden anlaşılacaktı. Paşa bu arada, Meclis dışındaki sosyalist çalışmalara hoşgörü, hattâ sempati ile davranıyordu.

Ali Yusuf’un bu konudaki yardımları büyüktü. Büyük çapta bu sayededir ki, Bolşevik faaliyetler en gizli tarafları-

na varıncaya kadar bilinmekteydi. Paşa ve hükümetin iyice güvenilen üyeleri de, böylece ciddi durumlar yaratabilecek şahısları ve hazırlıkları kontrol altında tutabiliyor, bunları zararsızlaştırma imkânı bulabiliyorlardı. Bolşeviklerin ve düpedüz Moskova ajanlarının en hızlıları ile dostluklar kurulmuştu. Bunlar, endişe verici bir hale geçtiler mi, “mühim” ve “ancak güvenilir kimselere emanet edilebilecek vazife”lerle Ankara’dan uzaklaştırılmakta idiler. Aralarında, gerekince, “müessif kaza”lara “kurban” gidenler oluyordu.

Böylece, Moskova –ve tabii Lenin– Ankara’nın “ikna edildiği”ne tamamen güvendi. Ankara Elçisi Medivani’nin Gümrü’ye gidip Kâzım Karabekir ile görüşmesi için talimat verildi. Elçi, Lenin ile Stalin’in imzalarını taşıyan bir telgraf-la Gümrü’ye gitti. Telgraf ikinci bir heyetin beklendiğini bildiriyor ve yapılacak dostluk anlaşmasının esaslarını soruyordu. Karabekir Paşa durumu Ankara’ya bildirdi. Paşa da bunu, hazırladığı bir buluşmada Yusuf Kemal Bey’e açtı. İşin önemini bilmiyor gibiydi. Bu da berikini büsbütün heyecanlandırdı.

“Isıtmakta olduğumuz demirin tavı geldi, döveceğiz, Paşam.”

“Nasıl?”

“Derhal bir heyet göndereceğiz.”

“Kimi?..”

“Müsaade ederseniz ben gideceğim.”

“Gel, yaklaş.”

Artık Paşa da heyecanlanmış görünüyordu. Bir parça şaşırılmış olarak yanına gelen Yusuf Kemal’i kucakladı, öptü:

“Haydi, göreyim seni. Her şeyi sana bırakıyorum. Ne istersen yap... Bir heyet halinde veya yalnız... Ne istersen, nasıl istersen yap.”

Fakat heyet tespit edilmişti bile. Bu Yusuf Kemal Bey’e telkin edildi ve Miralay Seyfi, Rize mebusu Osman, Sinop

mebusu Doktor Rıza Nur, İzmit mebusu Fuat Bey'ler ile Yusuf Kemal Bey'den kurulu heyet Moskova'ya doğru derhal yola çıktı. Geçtikleri bütün Rus şehir ve kasabalarında parlak bir şekilde karşılanıp uğurlandılar. Anlaşma da aynı şekilde, aynı gösterişli hava içerisinde imzalandı ve Moskova tarafından bütün dünyaya ilân edildi. Haber bültenlerinde kimi esir, kimi zor durumda bulunan milletleri coşturacak, Batılı aydınların kalplerini sevgiyle estirecek cümleler vardı:

Bunlara bakılırsa Rusya'nın insan ve insanlık için göze alamayacağı feragat ve fedakârlık yoktu. Nitekim, işte, Türkiye'nin bağımsızlığı uğruna ve barışı bir an önce gerçekleştirmek isteği ile halkının ve ülkesinin hakkını ortaya koymaktan çekinmiyordu. Fakat bu dâva yalnız Rusya ve Türkiye ile sınırlandırılmazdı. Asıl sorumluluk emperyalist ve kapitalist memleketlerin emekçileri ile aydınlarına düşmekte idi. Onlar artık uyanmalı, yalnız başka ülkelerin değil, kendilerinin de ezilme ve sömürülmelerine son vermek için el ele vermeli, Rusya'nın büyük fedakârlıklarla yolunu açtığı büyük ve son zafer için; insanlığın zaferi için savaşmalıydılar. Başlarındaki iktidarlar onların iktidarları değil, kendi öz iktidarlarını kurmak için savaşmalıydılar.

Bütün bu sözler ne kadar dokunaklı ise, imzalanan anlaşma da o kadar gönül alıcı idi, söylenenleri destekliyor, onlara dayanak oluyordu. Meselâ, Sovyet hükümeti, hiçbir kuvvet zorlamadığı ve zorlayamayacağı halde, Azerbaycan'ın, Gürcistan'ın ve Ermenistan ile daha başka Çarlık sömürgelelerinin bağımsızlığını ilân ediyordu. Onlar artık –Rusya'nın ve sosyalizmin sayesinde– ebediyen özgür ve bağımsız yaşayacaklar, kendi kaderlerini çizeceklerdi. Rusya'nın onlarla –ve bütün sömürülmüş uluslarla– ilgisi ancak ve ancak bir an önce kalkınmaları için olacaktı. Uluslararası kardeşlik ve eşitlik ilân ediliyor, hakikî barışın yolu ve gereği gösteriliyordu. Rusya, bütün dünyaya kucak açmıştı.

Anlaşma ve anlaşmanın açıklanışı büyük yankılar uyandırdı, müttefik devletlerin halkları arasında bile Rusya ile Türkiye lehine sempati dalgalarının kabarmasına sebep oldu. Hattâ yer yer ayaklanmalar, karışıklıklar çıkardı.

Bu arada etkisi bilhassa Türkiye için hesaplanan ve gerçekten de sansasyon yaratan bir jest yapıldı ve anlaşma Mart'ın 23'ünde imzalanmış bulunduğu halde, İstanbul'un işgal yıldıönümü olan 16 Mart tarihi ile tescil edildi.

Kısacası, her şey iki taraf için de mükemmeldi. Lenin ve Stalin ekibi gelecek yılları kendi gönüllerince düzene soktuklarına inanıyor, Ankara ise, en önemlisi, "Dördüncü Mektup" ile durumu kurtardığını ve geleceğini kendine göre kurmak şansını kazandığını görüyordu. Sovyet Rusya adına Hariciye Komiseri Çiçerin'in imzaladığı bu "Dördüncü Mektup"ta "Sovyet Rusya Hükümeti'nin Türkiye'ye yılda 10 milyon altın rublelik yardımda bulunmayı taahhüd" ettiği bildirilmekte idi.

Nitekim Lenin, heyete derhal 500 bin altın verilmesini emretti. Bu emir de yerine getirildi.

Rusya'nın silâh ve cephane yardımı yapacak durumu yoktu; paranın dörtte birden biraz fazlası Almanya'ya gönderildi ve uçak dahil en yeni, en üstün savaş malzemesi ısmarlandı. Geri kalan altınlar da heyeti getiren trenle Kars'a, oradan da Ankara'ya geldi. 400 bine yakın altının seyrine doyum olmuyordu. Paşa dahil hepsi de büyülenmiş gibiydiler. Bu cambazlığa benzeyen tehlikeli oyun iyi yürütüldüğü takdirde, arkası da gelecekti bunun. Ve altın demek tek keleme ile zafer demektir. O zamana kadar, tüyü bitmedik mülâzimlere kadar, hepsi de sık sık Napolyon'u hatırlamış ve işlerini hırsla çekerek: "Para.. para.. para!.." diye mırıldanmışlardı. Para, işte, önlerinde dağ gibi duruyordu. Para demek, bir kelime ile zafer demektir.

Artık yığıtsız evlere abanmayacaklar, para diye dulların,

yetimlerin, cepheye oğul vermiş kocaların çuvalını çekip almayacaklardı. Artık Mehmetçik yalınayak dövüşmeyecek, mermi diye kıvranmayacaktı. Artık kumandanlar karşılarındaki tepeye veya karşılarında it sürüsü gibi gelen Yunan'a bakıp bakıp da: "Ah, bir top.. ah, bir gülle!.." diye dudaklarını kanatmayacaklardı. Çünkü para demek, altın demek bütün bunlar demekti; bir kelime ile zafer demekti. Ve altın, işte karşılarında dağ gibi duruyor, yenice doğan güneş gibi pırıl pırıl yanıyordu.

Paşa ellerini uğuşturdu. Yusuf Kemal'i, bu sefer, can ve yürekten kucaklamak istiyordu. Lenin ile Stalin'i de öyle. Tatlı tatlı gülümsedi, kendini tutamadı ve: "Ava giden avlanır," diye mırıldandı. En az onun kadar heyecanlanan Rauf Bey, sordu:

"Bir şey mi dedin, Paşa?"

Paşa, onun elini, kimse görmesin istermiş gibi, kaputunun eteğine bastırarak, sıktı ve gözlerini çevirmeden, basık bir sesle cevap verdi:

"Zafer kazanılmıştır."

Ve, depodan kolkola uzaklaşırken, yanlarında kimse olmadığı halde kulağına fısıldadı:

"Galiba asıl dert de zaferden sonra başlayacak."

Taktiğin hazırlayıcısı olan Rauf Bey, onun ne demek istediğini anlamıştı.

"Allah'tan ki, Kâzım Karabekir gibi bir paşamız var," dedi.

Böylece kararların en mühimi alınmış oluyordu. Kâzım Karabekir Paşa'nın kuvvetlerine, Garb Cephesi lehine, dokunmak şöyle dursun, takviye göndermenin yolları aranacaktı.

* * *

Rusya'dan gelen altınlar, Ankara'da anlaşmayı unutturup giden bir hava estirdi. Sosyalistler olsun, doğrudan doğruya Moskova'ya bağlanmış bulunanlar olsun, artık sokaklarda

daha bir çalılımlı yürüyor, Meclis içindeki veya dışındaki toplantılarda en üst perdelerden konuşuyorlardı.

O kadar ki, Ali Yusuf, durumunu bir kere daha gözden geçirmeyi bile uygun görecektir hale gelmişti. Acaba Paşa'dan ve çevresinden birkaç sır da Ruslara mı götürmeliydi?

Onlarla ilişkisini kesmiş değildi. Bu ilişki eskisi gibi en üst kademelerde sürüyordu. Fakat artık Türkiye adına bir ihanet kırıntısı bile yoktu. Aksine, Ruslara götürdüğü haberler tamamen Paşa grubunun istediği şeylerdi ve nasıl istenirse öyle konuşuyordu. Alınan neticelerde onun payını ve rolünü kimse küçümseyemezdi. Moskova'daki güven geniş çapta onun bu çalışmalarından doğmaktaydı. Moskova, Ali Yusuf'a inanıyor, Ankara'ya karşı ondan aldığı haberlere göre davranıyordu. Ali Yusuf yaptığı işin önemini de, henüz tehlikeli noktaya gelmediğini de biliyordu. Daha vakit vardı ve o, pekâlâ, Paşa'nın hakikî niyetlerini, yeni öğrenmiş gibi, haber verebilir, sonra da tası tarağı toplayıp ortadan kaybolabilirdi. İlle Moskova'ya kaçması şart değildi. İsviçre veya Belçika da ona açıktı.

Böylece bir şey yapmalı mı idi? Ankara'daki büyük değişikliğe bakınca, buna evet demek geliyordu içinden. Zira, işte, Paşa'nın planları ne olursa olsun, Moskova'yı tutanların, sosyalizme bağlananların kuvveti ortada idi. Bu kuvveti Meclis içinde de, dışında da yabana atmak akıllıca bir iş olmazdı.

Rusya'nın önlenemez sürprizle karşılaşınca, ordusunu öne sürecektir durumda olmadığını biliyor – veya seziyordu. Fakat Rusya, Türkiye'ye karşı Türklerden kurulu bir ordu kurmuş sayılmaz mıydı?

Ali Yusuf, Karabekir Paşa'nın ordusu için alınan kararı da öğrenmişti. Karabekir Paşa'nın yenilmek şöyle dursun, herhangi bir Rus saldırısını kolayca ezebileceğine de inanıyordu. Fakat beklenmedik bir zamanda, ummadık kimselerin,

onun arkasında açiverecekleri bir cepheye karşı ne yapılabildi?

Üstelik, belki bir başkasının ve meselâ bizzat Paşa'nın değil, ama Ali Yusuf'un ne olduklarını ve kimlerden, nasıl direktif aldıklarını çok iyi bildiği bazı kimseler Meclis'te de, basında da seslerini birdenbire yükseltivermişlerdi. Bunlara göre, koskoca bir ordunun doğu'da öyle çakılı bırakılması ve Yunan'a karşı kullanılmaması gaflet ve dalâletin ta kendisi idi. Zira, doğu'da, elhamdülillâh, en ufak bir tehlike kalmamıştı. Ermeniler mi? Ermenilerle işte bir dostluk anlaşması imzalanmış bulunuyordu ve farz-ı muhal, bir tehlike olsa bile, kardeş Rusya vilâyet-i şarkiyenin emniyetini korumaya en az Kâzım Karabekir Paşa kadar hazır ve azimli idi. Bunun için o bölgedeki asker tamamen veya hiç değilse kısm-ı küllisi Garb Cephesi'ne intikal ettirilmeli, bu suretle de kurtuluşumuz bir an önce gerçekleştirilmeli idi.

Ali Yusuf, şiddetini gittikçe artıran bu propagandanın asıl maksadını herkesten, belki de onu yapanların çoğundan iyi biliyordu. Maksat, herhangi bir sürprize karşı yolu Kızıl Ordu'ya açık bulundurmaktı. Bu olursa Ali Yusuf'un bugünkü tutumunda direnişi düpedüz intihar sayılacaktı. Fakat –araları belli bir şekilde açılmaya başlamış olmasına rağmen– Paşa grubu ile Hüseyin Avni taraftarlarının yaptıkları çok sıkı bir işbirliği ve iyi yürütülen kulis bu propagandayı dağıttı. Ali Yusuf şimdi sadece zafer sonrasının hesabını yapıyordu.

O, Paşa'nın en sert tutkulara eşit azmini tanımıştı. Üstelik Ankara'da, Paşa'dan başka azim ve irade göremiyordu. Belki –meselâ, bir Rauf Bey, Cavit Bey, hattâ Adnan Bey düşünülürse– devlet adamlığı vasıfları Paşa'dan üstün kimseler bulunabilirdi; fakat kavgacılık isteyen, taktikçi ve sırasına göre ortaya kelle koyup kelle isteyecek mizaçlar bekleyen bir dönem gelecekti; hattâ öyle günler yaşanıyordu.

Durum bu olunca Ali Yusuf, Paşa'dan başka bir kimse göremiyordu ortalıkta.

Fakat –bunun da bir fakat'ı vardı– Paşa, eninde sonunda bir askerdi ve ona cephe zaferinin her şeyden daha çekici gelmesi pek muhtemeldi. Böylece Yunan'a büyük kôteğin atıldığı gün, Paşa'nın Ankara'yı mankarayı unutup İzmir'e doğru at koşturması, muzaffer başkumandan psikolojisini benimsemesi beklenmeyecek şey değildi.

O zaman Ankara boş kalacak, siyasî iktidar sahip bekleyecek demekti. Nitekim siyasî tarihin çeşitli bölge ve dönemlerinde muzaffer kumandanların madalyalar, alkışlar alıp taçlar giydirdikleri çok görülmüştü. Hele ortada Rusya gibi bir üçüncü faktör de bulununca böyle bir durumun terkerrür etmemesi için hangi engel bulunabilirdi? Ve bizzat ordunun içinde, kumandanlar arasında Paşa'nın Ankara'ya bir devlet başkanı, hattâ sadece bir devlet adamı olarak dönmesini istemeyeceklerin bulunmadığını veya bazı kumandanların bu rol için şimdiden hazırlanmamış olduğunu kim iddia edebilirdi?

Ali Yusuf bu noktada hiçbir şey bilmiyordu. Rusya'nın ordu içindeki çalışmaları tamamen meçhulü idi. Kendisine bu konu ile ilgili en ufak bir iş bile verilmemişti. Bildiği –veya ihtilâlden öğrendiği– Bolşeviklerin asıl çalışmalarını emekçilerin arasında değil, orduda yapmayı sevdikleri idi. Açıkltı: Bolşevikler darbeyi önce Çarlık zabitleri vasıtasıyla vurmuş, sonra da onları emekçilere, erlere veya müjiklere öldürtmüşlerdi. İnsanı kalbinden yakalayan sözler vardı ve bunlar Bolşeviklerde –bütün komünistlerde veya sosyalistlerde– bütün din ve inançlarda olduğundan az değildi. Kısacası, aldatılacak kumandan ve zabıt pekâlâ bulunabilirdi, belki de bulunmuştu bile.

Ali Yusuf düşünüyordu. Bugünkü durumuna angaje olmuş, Paşa'nın kaybı kendi kaybı demekti. Üstelik Paşa, ma-

dalyalarla çekilirdi; ama kendisi varını yoğunu, hattâ hayatını kaybetmeye mahkûm düşerdi. Buna da hiç mi hiç, niyeti yoktu.

Ne var ki, aradan çok geçmedi ve Ankara'da yayılan halkalar başka merkezlerde açılan halkalarla çarpıştılar ve gölün yüzü yeniden karıştı. Artık bütün Türkiye'de başka propagandalar da yayılım ateşine girmiş bulunuyordu:

Her şeyden önce, komünizmin ne olduğu ve ne olamayacağı halka ve halkın benimsemeyeceği şekilde ve iyi anlatılmıştı: Bir otoriteye itaat ile, ona mutlak surette bağlanmanın arasındaki korkunç farkı bilen millet, araya bir de vicdan hürriyetini ve aile kudsiyetini kaybetme ihtimali girince derhal en kesin tavrını takınıyordu. Artık en büyük refah vaadleri bile onu ilgilendirmez oluyordu. Bolşeviklik lâfının halk arasında dünyanın yıkılışından başka bir mânası vardır denilemezdi.

İşte şimdi bundan ustaca yararlanılıyor, şehir ve kasabalarda Rus taraftarı propagandalar tutunmadan boğuluyordu. Alınan sonuç bu kadar da değildi. Aynı propagandaya karşı Yunan'a duyulan hınca eşit bir kin de uyandırılmıştı. Kayseri, Sinop ve Trabzon dolaylarında birtakım hâdiseler oldu. Rusya ve komünizm lehine konuşan birtakım insanlar fena halde dövüldü. İki kişi de onlar kadar şanslı çıkmadı, linç edildi.

Ali Yusuf bu kinin zamanla Ankara'ya doğru yöneltileceğini seziyordu. Artık Rusya'ya satılmış olanlardan da bahsedilmekte idi. Asıl üzerinde durduğu noktaya gelince; hakikî savaşçılarla vatanseverler zafer imanını milletin kalbinde iyice kökleştirmiş bulunuyorlardı. Buna, beş yüz küsur yıllık Osmanlı gurur, güven ve kişiliğinin tazelenmesi de denebilirdi: Asker ve askeri daima nabzında duyan halk –hem de nimetlerini umursamadan, akla bile getirmeden, sırf kendisini sakınarak– zafere ortak edinmek istemiyordu:

En zor ve aşılamaz sanılan geçitleri kendi başına atlayıp geçmişti. Geriye kalan son yumruğu indirmekten ibaretti, onu da, evel Allah indirecekti. Böyle olunca, neden minnet yükü altına girilsindi? Neden bin bir yokluğun ve seller gibi kanın, kendi akıtıldığı kanların hakkına hem de kırk yıllık düşmanı, elin Moskof'unu ortak etsindi?

Para veriyormuş... Çalsın başına parasını. İsteddiği faiz ne? Durulacaksa işte bunun üzerinde durulmalıydı. Türkiye'nin hakikî sözcüleri de bunun üzerinde mükemmel bir şekilde duruyorlardı. Köşe, bucak halkı bile Rusya'nın oynamaya hazırlandığı oyunu Ankara'daki zoraki politikacıların çoğundan iyi öğrenmişti.

Ali Yusuf bütün bunları ince eleyip sık dokuduktan ve geceler boyu düşündükten sonra kararını verdi. Kaderini Paşa'nın ve çevresinin kaderine bağlamıştı. Yüzde yüz kendini düşünerek hareket ettiği halde, vardığı bu karardan bir gurur ve şeref payı da çıkardı. Üstelik buna bütün samimiyeti ile inanıyordu. O artık Allah'la baş başa olduğu anlarda bile kendisini bir vatansever, hattâ bir kahraman sayıyordu. Böylece son ve en büyük oyununu oynadı. Bu oyun, belki de, tarihin akışını değiştiriyordu.

Bir Gelir İnsan Cihâne

Pencere aralarından, kapının altından sızan buz gibi esintiler, elma iriliğindeki, sarı Elfet mum yumağından çıkan ürkek alevi ürpertiyor, taş duvarlarda gölgeler oynatıyordu. Dışarıda karanlık ve tipili gece sarsılır gibi uğulduyordu. Üşüten belki de soğuk değil, bu uğultulardı.

Hasan Basri uykusunu ısıtmak, tedirginlikten kurtarmak ve bir türlü yamalayamadığı rüyasına hoş göründürmek için yorganına biraz daha sıkıca sarınırken sağından soluna döndü. Yorganın üstüne attığı kaputu kaydı ve o, dışarıdaki uğultudan başka bir sesi fark ederek gözlerini araladı:

Sedef saplı avcı bıçağı duvarda, taşın üstünde cızırdıyor, sanki, bir mağara devri adamı, kendisini asla bilmeyecek olan torunlarına o yürek paralayıcı dramından, yüzyıllarca yıl sonra gelecek torunları için yaşadığı dramından şifreler, semboller bırakmak için didiniyordu. Yüzyıllar ve yüzyıllar belki de binlerce yıl geçecek, insan dalgaları ölmek ve öldürmek için gelecek, bambaşka yaşayışlar kurulacak, çok güzel, ama kendisinin hayal bile edemeyeceği kadar güzel günler görülecekti. Belki de “insan” artık üşümeye-

cekti, acıkmayacaktı, açlıktan ölmeyecekti, hastalanmayacaktı.

Belki de artık sular donmayacaktı. Güneş çarpmayacaktı, bu uçan, sürünen, rüzgâr gibi koşan dişlere, pençelere, şehirlere bir çâre bulunacaktı. Fakat bunlar –elbette– kendisi olduğu için, kendisi mağara kovuklarında, böyle yaşadığı için olacak, ancak bu yüzden olacaktır.

Sedef saplı avcı bıçağı taşları, zamanı ve ölümleri yenmek için didinip duruyordu. Kılılı, erkek bileğinin adaleleri kabar kabardı, parmaklar artık kuvvetin değil, deli eden arzunun gücünü biçimlendiriyordu. Âkif, öbür duvar dibindeki yatağında yarı doğrulmuş, gecelerden beri yaptığı gibi, taş duvara bir mısra daha kazıyordu. Hasan Basri'yi ve Hasan Basri'leri rüyaları soğuktan kaçırmamak endişesi ile bir yanlarından öbür yanlarına döndürür, Âkif'i ise mısra'lar uyandırırđı. Hasan Basri'nin ve Hasan Basri'lerin kaçırmak istemedikleri rüyalar da belki aynı şeylerdi. Belki değil, ınuhakkak aynı şeylerdi ve Âkif işte o rüyaları mısralaştırırdı, mısralaştırmak için uyanırdı:

Bir gün, herkesin allak bullak olduğu, Tanrı'dan bile ümit kestiğı bir gün, bir peygamber vecdi taşan bir sesle haykırmıştı: “Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak!”

Ve sonra bu iman uykularını da sarmış, onu çekip kendine almıştı. Taş duvarda her sabah bir veya birkaç mısra okurlardı artık: “Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl!” veya “Hangi çılgın bana zincir vuracakmış, şaşarım!” veya “Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar/Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var!”

Artık her sabah, yalnız oda arkadaşı Hasan Basri'ye değil, yalnız tekke sâkinlerine, hattâ yalnız köhne Ankara'ya değil, bütün Türkiye'ye diriltlen, dinçleştiren, yumruklaştıran ve kadere de, her çeşit alın yazısına da pençe salan Türk ve Müslüman nâralarla doğuyordu. Bu mısralar ağızdan ağıza,

kulaktan kulağa bütûn Tûrkiye'ye; yaralı aslanlar ûlkesine yayılırdı. Tûrkiye bin bir yankılar dağı olmuştu.

Ama Âkif, sabahları bu mısraları silmek, kimseye göstermemek ister gibi görünürdü. Utanırdı sanki bunları yazdığı için. O, belki de bunları yazmak istemez, bunları aynı anda milyonlarca Tûrk'ün hep birlikte –aynı anda, evet– haykırmış olmasını, bütûn dünyaya, kâinata ve gökyüzüne karşı, dev gibi ses büyütücülerinden haykırmış olmasını isterdi.

Sedef saplı avcı bıçağı taşları, zamanı ve ölümleri yenmek için didiniyordu. Hasan Basri gözlerini yumdu, nefesini büsbütün tuttu. Bu bıçak ile, bu ilâhî vecdin arasına girmek, büyüyü bozmak istemezdi. Fakat Âkif büyük ve yorğun nefeslerle uykusuna daldıktan sonra da o uyuyamadı.

Düşünüyordu: Hüseyin Avni'nin, Ali Yusuf yüzünden söylediklerini hatırlıyordu. Avni Bey, aşağı yukarı şöyle konuşmuştu:

“Hay Allah kahretsin; bu kadar şaşırdığım hiç olmamıştı. İkisi birden 'Vermiyor!' diye yanık yanık bağıryorlardı. İşitseniz ateşe düştüler sanırdınız. Elimdeki kitabı bırakıp bulundukları odaya geçtim. Ben içeri girer girmez kız daha bir yanıklaştı. Ağası bebeğini almış, vermiyormuş. Masmavi pırlantalara benzeyen gözlerinden şıpır şıpır yaş dökülüyordu. Yeğenlerimdi bunlar. Belki de aşağı yukarı aynı yaşta idi, ama erkekti o işte. Gözlerindeki yaşlardan utanmıştı. Asık bir suratla homurdandı.

“Ne o? Paylaşamadıkları şey kızın bebeği değil de kendi tabancası imiş. İşin şakaya gelir tarafı yoktu; anlaşmazlık önemliydi. Durun hele siz, ben bir bakayım, dedim. Çekiştikleri şey işlemeli bir kitap açacağı. Meseleyi anladım. Açacağın bir eşi daha olacaktı. Demek birisi onu kaybetmiş, gördüğünü kendisinininki sanıyor.

“Durun hele, diye yatıştırdım köftehorları ve öteki açacağı aramaya başladım. Tamam. Sedinin altında idi. 'Bak şu

utanmaza sen, dedim; işte bebeğin.’ Ama önce bir azarladım bebeği, kulağını çektim, bir daha yapma diye, bizim açacağı, onun bebeğini yâni, hafifçe de patakladım. Bizim yumurcaklar ağızları gibi açık, o güzel gözleri yuvarlacık yuvarlacık, verdiğim derse bakıyorlardı. Sonunda; al bakalım şu yaramaz bebeğini; ama göz kulak ol da, aklına esince başını alıp gitmesin.

“Bir temiz de o patakladı ve benim söylediklerimi, şeker yer gibi tekrarladı, sonra geçti sedire, dizine yatırıp –açacağı, yâni bebeğini– ninni söylemeye başladı. Bu sırada oğlan, bebeğin ikiz kardeşi ile grav grav diye ateş ediyor, canavarlar, haydutlar ve düşmanlar seriyordu yere.”

Hikâyeyi o kadar tatlı anlatmıştı ki, büyük can sıkıntılılarına rağmen hepsi de gülümsüyorlardı. Fakat Avni Bey daha bir dalmış ve mahzunlaşmıştı. İçini çekerek devam etmişti.

“Bir genç kız tanımışım bir vakitler. Çok iyi bir ailedendi, iyi yetiştirilmişti, çalışkandı, akıllıydı, bu demek ki, dü-rüsttü. Ve üstelik, yakışıklı, yapıcı bir kafası olan bir delikanlı ile nişanlanmıştı. Delikanlı onu bir erkek, bir kadını ne kadar ve nasıl sevebilirse öylece seviyordu. Kısacası genç kız hayatı yenmek için gereken her şeye sahipti.

“Hayatı; yâni şu benim işlemeli kitap açacağına benzeyen şeyi... Tabanca mı, bebek mi olduğunu bilemediğimiz şeyi.

“Genç kız; insan bir defa yaşar diyordu. Delikanlı da insanın bir defa yaşadığını biliyordu. Fakat bu ‘bir defalık yaşayış’ bebek miydi? Yoksa tabanca mı? İşte bunun üzerinde anlaşıyorlardı. Bu yüzden de ateşe düşmüş gibi yanık yanık bağırдықları, şıpır şıpır ağladıkları oldu. Halbuki aralarında ‘Bir gelir insan cihâne, durma çak,’ diyen de yoktu. Analarının ak sütü gibi hakları olan saadeti onlara zehir eden şey çarşı pazar, eş dost ve gezip tozma hevesleri ile ‘ev’in sınırları arasındaki dengeyi aynı şekilde anlamayıslarından ibaretti.

“Daha başkalarını da tanıdım. Bunların hepsi de: ‘Bir defa yaşanır,’ diye başlıyor ve yola bu sözle çıkıyor, ama şaşılacak kadar ayrı ayrı şeyler yapıyorlardı. Bizim kitap açacağı kimine göre bebek, kimine göre de tabanca idi:

“Biri, bir defa yaşanır diye içiyor, her fırsatta çiftleşiyor, çalışıyor, çırpıyor, aldatıyor, düşene rastladı mı, hiçbir sebep olmasa bile sırf keyf için bir tekme de o atıyordu. Aynı sözü benimseyen, öteki gibi, bir defa yaşadığına inanan bir başkası ise, bir defa, bir tek defa yaşayacağı için verdiği sözü tutuyor, düşenin elinden tutuyor, hakkı tutuyor, adaleti tutuyordu.

“Bir defa yaşanacağını bilmek –bu herkesin gözüne batan hakikati bilmek– kimini deli ediyor, yordakçı, yüzsüz, yüze gülücü veya ikiyüzlü ediyor, kinci ediyor, zalimleştiriyor, köpekleştiriyor; kimini de aynı hakikat, ama sırf bu hakikat hoşgörür yapıyor, dürüst yapıyor, şefkatli, yardımsever, ve fakâr ve yiğit yapıyordu, kahraman yapıyordu.

“Özellikle bu ve bunun benzeri bunalım dönemlerinde en çok okumuşundan elifbeyi sökemeyenine, askerinden mülkiyecisine, bakkalına, çakkalına kadar pek çoğunun elinde bizim kitap açacağı ve hepsi de bizim bacaksız yeğenlere benziyor. Bu koca bebekler de tıpkı onlar gibi kavgaya tutuşmuşlar, çekiştirip duruyorlar. Kimi tabanca diye, kimi bebek diye; ama açacaklardan biri ortada yok ya, hepsi de ‘benim ol!’ diye bağırıyor.

“Eskiden de böyle miydi dersin? Ben hiç sanmıyorum. Nitekim şimdi de dünyanın hiçbir yerinde böyle değil. Dünyanın her yerinde öyle koca bebeklere; hey, kendine gel. O elindeki ne bebektir, ne tabanca; kitap açacağıdır o, deyiveriyorlar. Hem de hükümet reisinden pabuç tamircisine kadar herkese ve her konuda.”

Bir gelir insan cihâne!.. Kitap açacağı bebek midir, yoksa tabanca mı?.. Heey koca bebek, ne tabanca, ne de bebek; kitap açacağıdır o...

Hasan Basri, Hüseyin Avni Bey'i düşünüyor. Ali Yusuf'u düşünüyor ve kimi dost, kimi düşman, kimi içinde sevgi, saygı ve hayranlık rüzgârları estiren, kimi acındıran, kimi tiksindiren bir sürü insan yüzü hatırlıyor ve Âkif'i düşünüyordu:

Âkif'in itibarı sarayda da, Bâb-ı Âli'de de büyüktü. Âkif, ayrıca, başta Almanya olmak üzere doğu'da veya batı'da hangi memlekete gitse baştacı edilir, bir şeref misafiri gibi ağırlanırdı. Ama Âkif, bütün bunları bir kerecik olsun aklının kıyısından bile geçirmede ve çoluk çocuğunu, evini barkını bıraktı; cebinde yedi buçuk kuruşla Anadolu'nun emrine koştu; bu uğurda yokluğun da, zorluğun da her çeşidini hiçe saydı, daha ilk adımında hayatını gözden çıkarmıştı; çünkü bir defa yaşanacağına inanıyordu o. Bir daha tekrarlanmayacak olan bu büyük ve kavranamayacak kadar dramatik oyunda erdemlerden başka neyin değeri olabilirdi, kazanç denebilecek şey, şeref ve haysiyet değil de ne idi? Erdemlerin en üstününe gelince, bu da, elbette, vatanseverlikti.

Âkif vatanını ırkından, ırkını da imanından ayrı tutmazdı. Zaten onu benimseyişleri, etrafında, belki küçük, ama kimsenin önemsiz, hattâ güçsüz sayamayacağı bir grubun toplanışları bu yüzdendi. Tutku denen şey mi? Onlardan daha tutkulu kim vardı? Ama onların tutkusu tekti ve Türkiye'nin, Türklüğün, Müslümanlığın kurtuluşundan ibaretti. Hasan Basri, işte, gecenin mutlak yalnızlığı içinde Allah'ı ile karşı karşıya iken, kendisi hesabına yapacağı yemini arkadaşları adına da tekrarlayabilir ve aksi çıkarsa başını verebilirdi ki, Âkif'in de, öteki arkadaşlarının da bekledikleri en ufak bir çıkar yoktu. Şöhretmiş, ikbalmiş, para pulmuş... Bir defacık olsun akıllarından bile geçmemişti. Hesap def-

terlerini Türkiye'nin ve Türklüğün kurtuluşu için açmışlardı. Bu defter Türkiye kurtulduğu gün kapanacaktı. Ondan sonrası olsa olsa, aynı ölçüler ve kıymetler manzumesi içinde olacak, kader nasıl istemişse, nasıl yazmışsa öyle gelişecekti. Kişisel çıkarların ateşi gönüllerine asla düşmeyecekti.

Hasan Basri bu noktada kendisinden belki kuşkulanır, ama Âkif ve Avni için zerre kadar tereddüde düşmeden aynı yemini tekrarlayabilirdi. Hazırdı buna.

Ve daha başka insanlar da vardı. Meselâ, bir Ali Yusuf vardı. Zile mâcerasından sonra Ali Yusuf'u artık biliyorlardı. Hem de bütün geçmişi ile birlikte. O çirkin geçmişi belki de bizzat Ali Yusuf'un duyabileceği endişeye eşit bir duyguyla unutmak isterlerdi. Ankara bütün hesapların silinip defterlerin yeniden açıldığı bir yeniden doğuştu. Öyle olmalıydı. Ve, bu millet için ne kadar böyle ise, insanlar için de aynı idi. "Kabul edilen ve kabul edilecek olan tövbeler" devri yaşanıyordu. Ali Yusuf'un bin beterleri için de açıktı bu tövbe yolu.

Ama Ali Yusuf tövbe etmiyor, eski mizacına ve tutumuna yeni ve daha parlak şanslar arıyordu. Yalnız da değildi, sürüyle Ali Yusuf'lar vardı Ankara'da.

Ve Sakarya galibiyeti, o güne kadar pek farkına varılmayan korkunç bir düğümün çözülmesine, sinmiş, pusuya yatmış kuvvetlerin meydana çıkmasına yol açmıştı. Bu kuvvetler üstelik yaman dövüşüyor, kavgada hiçbir kural tanımıyor, bütün faulleri biliyor ve sadece faullerle, kallesliğin, gaddarlığın, hilenin bin bir çeşidi ile dövüşüyorlardı.

Hasan Basri daha bir üşüdü ve kayan kaputunu yorganın üzerine çekti, yatağında tortop oldu. Korkuyor muydu? Belki de. Çünkü bu kavganın başlangıçta olduğunu, hızını -müyesserse- büyük zaferden sonra bulacağını ve kurtulmuş Türkiye'de her şeyin, milletin aslını hiçbir zaman bilemeyeceği bu ikbal, çıkar kavgasından ibaret kalabileceğini

düşünmüştü. Bu ihtimal kutupta çırılçıplak ve yapayalnız kalmış gibi üşütüyordu onu.

Ali Yusuf, işte derinliklerine gömdüğü bataklığı öğrenen Âkif'e, Hüseyin Avni'ye ve onların arkadaşlarına savaş açmıştı. Savaşın bu çeşidini de o ve onun gibiler pek iyi biliyorlardı. Beride kimbilir ne Ali Yusuf'lar ve bunun benzeri ne durumlar vardı? Kimbilir bunun gibi kaç cephe daha şimdiden açılmıştı? Bu kalleş savaşlar bugün, büyük gailenin atılmadığı bu dönemde belki kesin sonuçlar veremeyecek, hattâ kesin sonuçlara yönelmeyeceklerdi. Ama her şeyin bu savaştan ibaret kalacağı günlerin gelmeyeceği nasıl söylenebilirdi? Hasan Basri bu noktada Allah'a sığınmaktan başka bir şey yapamıyor, dua ediyordu:

"Allahım, doğruların, haklıların, vatanını, milletini sevenlerin sen yardımcısı ol."

Bir gün gelecek, işlerin aslını, perde arkasını bilenler ve bu kalleş savaşın ortasına düşenler, 1919 sonlarını özleyecekler miydi? Felek bu tertemiz, bu yiğit millete ve bu vatana bu oyunu oynayacak mıydı? Öyleyse zafer neye yarar, katlanılan acılar, dökülen kanlar ve gözyaşları neye yarardı? Mesele 1910'lara dönmekse, ancak bu ise, bunlara ne gerek vardı?

Bir gelir insan cihâne!

Büyük Âkif: "Bir hilâl uğruna yâ Rab, ne güneşler batıyor" diye yanmıştı alev alev. Çanakkale'de düşen, Dumlupınar önlerinde ve İnönü'de, Sakarya'da, asıl güzeli, hiçbir tarihin ve coğrafyanın isim koymadığı, koymayacak olduğu bir dağ başında veya bir sel çukurunda düşen ihtiyat zabitler, zabitler ve canım Mehmet'ler bunu bilmiyorlar mıydı, insanın cihana bir geldiğini bilmiyorlar mıydı? Ve onları uğurlayanlar, o gencecik analar, babalar, yavuklular, eşler bilmiyorlar mıydı bunu? Onlar bilmiyor da yalnız Ali Yusuf'lar mı biliyordu? Ve bunu bilmek yalnız Ali Yusuf'lardan biri olmaya mı yarardı?

Hasan Basri birdenbire zaferi önlenemez gördü; olmuş gibi, kavuşulmuş saydı. Bir olabilecekler hesabına girişmek isteginde değildi. Bu, daha çok rüyaya benziyordu. Sanki rüyasında zaferi kazanılmış da getireceği günleri görüyordu. Bunun rüyadan bir tek farkı vardı, o da şekiller görme-yişi, şekillerin yerini düşüncenin alışı idi.

Zafer sahibi kim veya kimlerdi? Bunu bilemiyordu –kestiremiyordu-; ama her zaferin sahibi veya sahipleri olurdu. Bu kesindi. Mirasçıları, komisyoncuları başka tabii. Hattâ türedi ortaklar da çıkacak, veraset ilâmları bile düzülecek, soy, sop iddialarına girişilecekti. Yeni yeni madalyalar çıkarılacak; bu da onları paylaşmak için yapılacaktı. Bütün bunlar başka. Ama meselenin en önemli yanı da bunlardı: Bunların liderle veya liderler grubuyla ilişkileri! Evet, zafer sonrasında elbette lider veya liderler olacaktı ve tarih onlardan, şöyle idi, böyle idi, şunu bunu yaptı, şunu bunu yapmadı veya yapamadı diye söz eder, halk da bunu böyle bilirdi.

Gerçekte ise liderler de, lider grupları da tarihten aldıkları bu hükümlere itilirlendi. Bu işi de çevreleri yapardı. Bütün mesele, çevrede idi. Liderlerin seçiş başarısında –bazen de şanslarında idi. Kimi çevresini seçiyor veya seçebiliyor, bunu da doğru veya yanlış yapıyordu. Kimi ise ellerinde olmadan bir çevrenin içine –şanslarına göre– düşüyorlardı. Mesele elbette bu çevrede idi ve bu en haşin diktatörlerle en şuurlu hükümdarlar veya başkanlar için de böyleydi.

Çevre onların mizaçlarına ve yapma, uygulama iradelerine ya körü körüne bağlanıyor, yahut da bir gözetleyici, düzeltici gibi davranıyordu. Mesele bu kadarla bitmezdi; milletlerin ve ülkelerin kaderini bir yandan liderlerin bu çevreye karşı tutumları, bir yandan da bu çevrede yerleşmek için girişilen, adına da politika denilen mücadele çiziyordu.

Zafer sonrası Türkiye'yi bekleyen kader neydi? Hasan Basri'nin rüyası –düşünceleri ve tahmin gücü– işte burada

sisleniyor, akşamın alacakaranlığı basmış mesafeler gibi eriyip gidiyordu. Bugün ortada bir yığın isim vardı, hem de en azından üç, dört grupta toplanabilecek isimler vardı. Mehmet Âkif'ler, Hüseyin Avni'ler, Ali Şükrü'ler, Vehbi Hoca'lar, Rauf'lar, Adnan'lar ve işte Ali Yusuf'lar...

Kurtulmuş İstanbul'da iktidarın çevresini bunların hangi grubu kuracaktı? Yoksa mutlu bir şansla bir uzlaşma olacak, bu da yumuşak bir tasfiyeye imkân bırakacak mıydı? Hasan Basri, gecenin ikinci duasını bu ihtimal için yaptı.

Vahdeddin gibi bir padişah, Damad Ferid gibi bir sadr-ı âzam görmüş, bunların birbirleriyle ve çevreleriyle ilişkilerini görmüştü o. Nasıl titremesindi içi zafer sonrası için? Bu çemberin kırılabilceği elde kesin deliller yok iken nasıl umulabilirdi? Damad Ferid'in çevresi ne hakikatler, millet ve memleket yararına ne imkânlar ve pırlantadan değerli ne kafalar kurban etmişti. Ve aynı çevre hâlâ direnmiyor muydu bu akla da, insanlığa da aykırı yolda? İşte şimdi, Ankara'da o çevrenin kaçakları; –veya en iyi koku alanları; Ali Yusuf'lar– yok muydu?

Bir yanda çok uzak yarınların, yüzyıllar ötesinin Türkiye'sinde kurtuluşu, yeniden doğuşu sağlayan imandan, kuvvetten, erdemlerden ışık bırakmak için gece yarıları uyanıp mağaralarının duvarlarını Çin Sedleri, Estergon Kaleleri, Boğaz Hisarları değerine ulaştıranlar; bir yandan da Damad Ferid çevresinin yerini almak için uykuları bölünen veya uykularından vazgeçen taktikçiler. Gün gelecek, bunların Sakarya'ları da yaşanacaktı. Ve bunların Sakarya'larında da Türkiye'nin kaderi için dövüşülecekti. Bunu ne önleyebilirdi?

Hasan Basri kutuplarda çırılçıplak ve yapayalnız kalmış gibi üşüyor... Ve korkuyordu. Allah'tan başka sığınacak hiçbir şeyi yoktu.

O da –bilinmez artık kaçınıcı defa– Allah'ına sığındı ve o

kutup soğuşundan, korkusundan, yalnızlığından kaçır gibi uykuya daldı.

Karanlık ve –tıpkı Hasan Basri ile daha pek çokları gibi– üşüyen, korkan, ümit eden, bir sinip, bir öfkeyle dikleşen, bir bakıma onlardan da yalnız olan Ankara, ustura gibi bir kuzey rüzgârıyla sarsılıyor, inliyor, yalvarıyor, haykırıyor, zaman zaman da –yokmuş ve artık asla olmayacakmış gibi– susuyordu.

Ve içeride, taş duvarlardaki –belki uzun zamanların, bu dramı umursamayacak çağların tozla, küherçile ile örteceği; belki de insanlığın sonuna kadar bilinecek mısralar– mumun zayıf ve oynak ışığında milletleşmek, ordulaşmak, devletleşmek ister gibi çırpınıyor, hızlaşmak için kasılıyor zincirler kırmak için geriliyorlardı. Sanki bomboş kâinata ilk tohum, Tanrı’nın bağışladığı enerji ile çatlamaya çalışıyor, ilk canlı “olmak” ve doğmak için didişiyordu. Sanki yalnız bu hücre, yalnız Ankara değil, bütûn dünya uyuyor, kader uyuyordu da, onların yerine, Âkif’in bu mısraları yaşıyordu... Ve yaşayacak sanılırdı.

* * *

Aynı saatlarda Ankara’nın daracık sokaklarından bir başkasındaki, kaykılmış bir evin bir odasında bir başka adam üşüyor, korkuyor, ümit ediyor, kendisini yapayalnız hissediyor ve uyuyamıyordu.

Hüseyin Sâdi bir bakıma Ali Yusuf’un benzeri, bir bakıma da onun tam zıddı idi. Aşağı yukarı aynı macerayı yaşamışlardı; fakat Sâdi’nin hayatı daha hareketli ve daha tehlikeli –Ali Yusuf’a göre– daha değil, büsbütûn budalaca geçmişti. Ne var ki, o bundan tad alıyor, tehlike ve budalalığını ne kadar fark etse de başka türlü hareket etmek elinden gelmiyordu. İçinde tutku sürekli olarak alev alevdi; ama o, bunun hedefini bilemiyordu. Ne ister, neyi kovalardı? Bileme-

den yaşadı. En büyük zaafı da, kendisine çıkar sağlayacak, büyük vurgunlar hazırlayacak insanlara karşı bile yoktan yere parlayıverişleri idi. En iğrenç uzlaşmalara girişen bu adam, bir de bakardınız şövalyeleşivermiş ve bütün köprü-leri gözünü kırpmadan atıp çıkmış.

Ali Yusuf onu iyi tanırdı ve; “budala deli fişek” derdi. Öğütler verdi, giderilemez kayıplardan korudu. Fakat neye yaradı: Herkes mizacını yaşayacaktı. Sâdi, işgalin daha ilk günlerinde İngiliz’lerle anlaşmış, büyük paralar almıştı. Istihbarat kumandanı, onun huyunu suyunu kısa zamanda öğrendi. Kuva-yı Millîye’ye karşı kullanmaya karar verdi. Anadolu’ya –bir yığın altınla– gönderdi.

Sâdi artık kâh bir hoca, kâh bir çeteci kılığında idi. İhanetini bir çocuk heyecanı ile oynar gibi, hattâ neşe ile yapıyordu. İhanet mi, değil mi, düşündüğü bile yoktu. Tam bir aktör gibiydi. Gün oluyor Jül Sezar’ı, gün oluyor Brutüs’ü oynuyordu. İlk işini tebrik için kendisini yemeğe davet eden İngiliz kumandanını üç kurşunla yere serdi, çıktı.

Kaçmayı düşünmemişti bile; çünkü, böyle bir niyeti yoktu. Hattâ tabancaya sarılmadan bir iki dakika önce, birisi çıkıp da böyle bir şeyden söz açsa güler geçerdi. Ama –buna artık alın yazısı demek gerekirdi– kılına zarar gelmeden kaçtı.

Ali Yusuf, hâdiseyi öğrenmiş; fakat Sâdi’yi görememişti. Bir ay kadar önce Ankara’ya çıkageldi ve anlattı:

Bir takayla İnebolu’ya geçmiş. Niyeti doğrudan doğruya Ankara’ya geçmek imiş. Ama o gece, bir handa yedi sekiz delikanlı ile karşılaşmış. Bunlar, Rusya’ya gideceklermiş:

“Hepsi de ateş gibi şeylerdi. Uyumak nedir bilmiyor habire konuşuyorlardı. Önce kavga ettik. Kısın çenenizi artık, diye üzerlerine yürüdüm. Sonra, bir de baktım ki, ben de lâfa dalmışım ve sabahı etmişiz,” diye gülerek anlatmıştı hikâyeyi.

Maddiyunculuk –materyalizm-, Marksizm.. yok Engels'di, hayır Lenin'di.. ya Troçki? İçtimai müsavat.. derken sabahı etmişler ve birbirlerini sevmişlerdi.

Sâdi, Ali Yusuf'a anlatıyordu:

“Aklım başıma geldiği zaman ne göreyim dersin? Bir salapuryada, hâlâ bağıra çağıra konuşarak, Rusya yolundayım. Bir iki sene sonra dönecek ve Türkiye'yi kurtaracağız.”

Sâdi, Moskova'dan da, Rusya'da olup bitenlerden de pek bir şey anlamadı. Delikanlılarla konuşurken duyduğu tadın zerresini bile bulamamıştı oralarda. Çok geçmeden kafasını kaşımaya başladı. Uzun zaman vazgeçemeyeceği “kendi” mırıldanmaya başlamıştı:

“Eee, biz ne olacağız?”

Türkiye'yi kurtarmak güzel şeydi, ama önce kendisini kurtarmak gerekti. Beraber geldiklerine ve orada tanıdığı öbür Türk'lere şöyle bir baktı. Aradan üç beş ay geçmişti ve bazıları hâlâ aynı türküyü söylüyorlardı; ama pek çoğu çakık kaşlı, susagan ve kırıksık alınlı olup çıkmışlardı. Biraz daha yokladıktan, kokladıktan sonra açılacaklarını mimledi ve fırsat buldukça onları konuşturmaya başladı; hep aynı dertti. Sonunda:

“Bu iş yaş,” dedi.

Heriflerin Marks'ı, Engels'i filân düşündükleri yoktu. Sıra yabancılara geldi mi iş birdenbire değişiyor, dünyada Marksizm'den başka bir şeycikler kalmıyordu. Onları, sözde darülfünuna (üniversiteye) yazdırmışlardı. Kimi ilm-i iktisat (ekonomi), kimi içtimâiyat (sosyoloji), kimi de hikemiyat (felsefe) okuyacaktı. Sâdi bir de baktı ki, adamların kendilerini birer hafiye, birer bozguncu ve baltalayıcı gibi yetiştirmekten başka dertleri yok, bu işi de bir içtimâî mezhep haline getirmişler, üstelik hepsinin yanında da Türkçe bilmez görünen bir Rus, gece gündüz ayrılmamak üzere buluyor.

“Tamam, dedi; hâpı yuttuk.”

Zaman biraz daha ilerleyince, aralarından:

“Biz vatanımıza dönmek istiyoruz,” diyenler çıkmaya başladı. Artık bunları hapishanede ziyaret etmek, bu işi de –vazifelendirilmiş olarak– bu zavallı sapıtmışlara nasihat vermek üzere yapmak gerekiyordu. Sâdi birkaçını kurtarabildi: Onlara oynamaları şart olan oyunu öğretiyordu. Başka çare yoktu; zira heriflerde insaf denen şeyin zırnığı yoktu. Nitekim bir “pişmanlık” duyanlar bile ancak Rusya’nın ötesine berisine sürülmek suretiyle kurtulabilmişlerdi. Ötekiler öldürüldü veya açlıktan, bakımsızlıktan ölüp gittiler.

Sonunda Sâdi, güvenilmeyen yabancıların katlanılması pek de kolay olmayan yaşayışından yirmi kadar arkadaşıyla birlikte, “Dostluk Anlaşması”nı imzalayan heyet sayesinde kurtulabildi. Heyet ile konuşmanın yolunu bulmuş ve kendilerine dönüş izni alınmasını sağlamışlardı. Soluğu Ankara’da aldılar. Kurtuluşun tek şartı Rus aleyhtarlığı yapmamak olmuştu. Bu şartı ortaya atan da Türkiye temsilcisi idi. Sâdi bütün bunları anlatırken, Ali Yusuf’a:

“Bolşevik aleyhtarlığı yapmamak kolay da, olmamak zor be Yusuf,” demişti.

Ama, şimdi pişmandı dediğine ve o kadar açıldığına; çünkü Ali Yusuf’u tanıdığını sanıyordu. Bu mesele ciddi idi:

İleri sürülen ve Ruslar tarafından kesin olarak istendiği kolayca kestirilebilen şartı hiçe saymış bir arkadaşları, daha geçen hafta odasında beynine bir kurşun sıkılmış olarak bulundu. İntihar demişlerdi, ama Sâdi bunun bal gibi cinayet olduğunu anlamıştı; zira, ne adamın intihara niyeti vardı, ne de intihar eden birisi kurşunu kafasının arkasına sıkabilirdi. Temizlemişlerdi onu. Hem de ötekilere ibret olsun diye.

Nitekim olayın arkasından koyu Bolşevikler dokundurmalı konuşmaktan çekinmediler ve bu işi belli bir üslupla

yaptılar. Ali Yusuf'a gelince, Sâdi onun Ruslarla olan ilişkilerini öğrenmişti artık. Bir kurşun beklemektense bir kurşun sıkmak daha iyi olur diye düşünüyor, ama bu düşünce de onu, işte, sık sık uykusuz bırakıyordu.

Ali Yusuf'u öldürebilirdi. Bunu yapmak için fırsat bulması zor değildi. Ve aynı fırsatlar, hattâ çok daha fazlasıyla Ali Yusuf'un veya adamlarının elinde de bulunuyordu. Mesele daha çabuk davranmaya kalıyordu. Sâdi daha çabuk davranmak isterdi, ama içinde bir tutukluk vardı. Ne yapmalıydı?

Uykusunun kaçıışı ile değildi, ama ilk defa soruyordu kendi kendine:

"Nerelerden geldim bu noktaya?"

Hayatını didik didik etmek, son beş altı yıllık çizgisini net olarak ortaya çıkarmak istiyordu. Hem de hırsla. Fakat hâtıralar kopuk kopuktu ve hafıza belli birkaç olaya saplanıp kalıyordu. Onların da aydınlatıcı bir değerleri yoktu. Hattâ sembol bile olamazlardı. Veya bu ona öyle geliyordu.

Meselâ, İngiliz kumandanını vuruşu! Ne mânası vardı bunun, kaderini veya karakterini anlatmak bakımından? Hiç. Hiç diyordu o. Sonra Bursa'daki olay:

Bin bir derde, yokluğa ve tehlikeye rağmen, gönül avlayan bir Bursa baharı idi. Nisan, dünyanın hiçbir yerinde bu kadar tatlı, bu kadar huzur verici olamazdı. Bursa tarihiyle, tabiatıyla savaşa da, yenilişlerin en acısı ve acı verenine de meydan okuyordu. Sâdi o gece oynayacağı oyunun dehşetini unutup gitmiş, Çekirge'de nargile tokurdattıyordu (Nereden gelmişti aklına nargile içmek? İçmezdi ki hiç). Ovada toprak yeşil, dallar griydi. Gökyüzü ise masmavi. Ilık dememek gerekirdi havaya; bambaşka bir şeydi o. Güneş okşuyor, ninni söylüyordu sanki. Gerçekten de bir sesi var gibiydi ışıkların... Anne sesi gibi, yeni yeni konuşmaya başlamışken toprağa verilen çocuğun sesi gibi ve.. ilk defa el ele

iken, rüyanın bitiverişi gibi, kaybedilen sevgilinin “Evet” diyen sesi gibi.

Sâdi hayatında hiç, ama hiç mutlu olmadığını ilk defa o gün düşünmüş, beş duygusunu birden uyuşturan bir hü-zünle düşünmüştü. Ama bu hü-zünde –hava, güneş, toprak kokusu, ova, alışılmamış nargileden gelen baş dönmesi sar-maş dolaş– dünyanın bütün mutluluklarını bir bir tadar gi-bi olmuş veya tattığına inanmıştı.

Sonra, güneş büyük dağın ardına kaydı, ova perde perde karardı, hava diken diken ürperdi ve Sâdi Sâdiligini buldu. O artık sarığı ile, cübbesi ve lapçinleri ile tam bir hoca efendi idi, sahneye çıkmaya hazırdı:

Gece belediye binasının büyük salonunda yetmişten fazla hoca toplandı. Aralarında bir kendisi sahte idi. Buna karşılık civarın bilgin hocaları salonda bulunuyordu. Toplantıyı vali, kumandan ve Kuva’dan Ali Fuat Paşa ile Miralay Bekir Sami Bey’ler hazırlamıştı. Meseleyi İngilizler haber almış, kendisini de işi bozmak üzere göndermişlerdi.

Sâdi toplantı salonuna gitmeden bir saat önce Ali Fuat Paşa’yı gördü ve kendisiyle on dakika kadar, baş başa konuştu. Allah bilir ya, bunu niçin yaptığını sorsalar bugün dahi doğru dürüst bir cevap veremezdi.

Vatanseverlik mi? Yoo. Nitekim o olaydan sonra da İngilizlerin emrinde çalışmaya devam etmişti. Korku mu? Geriyi güven altına almak endişesi mi? İşte buna belki denilebilir; ama o kadar da insafsızlık edilmiş olurdu. Asıl sebebi kendisi de hakikaten bilmiyor, hiç değilse cümlesini bulamıyordu.

Gece toplantıyı vali bey açtı ve sözü Ali Fuat Paşa’ya bıraktı. Paşa da çok güzel konuştu:

“İstanbul düşman elinde idi. Esir padişahla, hükümetinin Kuva-yı Millîye ve onun ileri gelenleri aleyhinde çıkartmış oldukları fetvâların geçerli olup olmayacaklarına dair bir

hüküm vermek gerekirdi. Burada toplanan Bursa ulemâsı bütûn memleketçe tanınır ve sevilirdi. Gerçekten de onlar bu hükmü vermeye yetkili idiler. Kendilerinden din-î mübîn ve evlâdı vatan için bu hükmü vermeleri isteniyordu. En ufak bir tesir de söz konusu değildi. Vicdanları ile baş başa düşünüp, sonra da aralarında müşâvere ederek reylerini bildireceklerdi.”

Bu konuşmadan sonra tartışmalar başladı ve iki saat kadar sürdü. Sonunda da çoğunlukla verilen karar Şeyh Sünusî hazretleri tarafından bildirildi. Buna göre İstanbul'un fetva ve fermanları mutâ olamazdı. Bunun üzerine ayağa kalkan Ali Fuat Paşa, tam;

“Bursa ulemâsından biz esasen bunu bekliyorduk, fakat, malûmunuz üzere, hükmün muteber olması için ittifakla alınması elzemdir. Bunun için yeniden müzakeresini istirham ederim,” derken Sâdi ayağa fırladı ve salona doğru bağırdı:

“Hakikat sizin bildiğiniz ve size söylenen gibi değildir.”

Zabitler ve mülkiye memurları ile yüzü aşkın insanın doldurduğu salon bir anda sarsıldı, şaşkın bir sessizliğe gömüldü. Sâdi de bundan faydalanarak, kendisine çevrilen başlara karşı konuştu:

“İstanbul'dan bugün geldim. Bir gün evvel de huzur-ı şâhâneye kabul edildim. Zât-ı şâhânedan sizlere ve millete selâm getirdim. Ne padişahımız efendimiz, ne de hükümetleri esir bir vaziyette değildir. Bizzat bu hakikatı efendimizin ağzından işittim. Sizi aldatıyorlar.”

Salon birdenbire karıştı, ulemâdan bazılarının kararsızlığa düştüğü açıkça belli oluyordu. Çoğunluk dönmese bile işe yaramayacaktı, zira kararın oybirliği ile alınması gerekiyordu. Her şeyin biter gibi görüldüğü bu anda Ali Fuat Paşa fırlamış ve Sâdi'ye doğru bağırmişti. Eli de tabancasındaydı.

“Sakin yerinden kıpırdayım deme, karışmam!!”

Sonra da kapiya yakın duran iki polise seslendi:

“Bu adamın üstünü başını arayınız!”

Sâdi kaçmaya davranır gibi yapmış ve birkaç zabıt tarafından kısıkvrak yakalanmıştı. Polisler yaklaşırken paşa, onlara:

“Siz lütfen müdahale etmeyiniz,” dedi ve salona döndü. “Dinleyiniz; bugünlerde hoca kıyafetine giren birtakım hanlar Bursa’ya gelmişlerdir.

“Bunların, Allah’ın inâyetiyle tepelediğimiz Anzavur ile onu kışkırtan İngilizlerle irtibatta oldukları anlaşılmıştır. Bazılarını yakaladık. Umarım ki, bu bedbaht genç de onlardan birisidir.”

Polisler bu arada, kurtulmak için çırpınan ve debelenen Sâdi’nin ceplerini arıyorlardı. Ortaya birçok mektup, belge, İngiliz altın ve parası döküldü. Bunların arasında İngiliz istihbaratının meşhur yüzbaşısı Benetti’nin müttefik komutanlarına yazdığı bir güven tavsiye mektubu ile gene İngiliz polisi tarafından düzenlenmiş bir kimlik ve görev kartı da bulunuyordu. Ali Fuat Paşa:

“Siz, yüzbaşım, onu yakalayınız ve Divan-ı Harb’e sevkediniz,” dedikten sonra salondakilere döndü: “İşte muhterem ulemâ, sizin haklı kararlarınızı geri aldirtmak isteyen ve onlara muhalefet eden bu adam, vatanımızı parçalamak isteyen İngilizlerin bir memurudur. Artık tereddüde yer yoktur. Kararınızı bekliyorum.”

Hocaların en yaşlısı, Şeyh Sünusî ile birkaç kelime konuşuktan sonra ayağa kalktı:

“Hakkı var paşa hazretlerinin. Müsaade buyursanız, ben-deniz kararımızı tesbit edeyim,” dedi. Kabul ettiler. Bunun üzerine hoca yazdı ve okudu:

“Esarete bulunduğu muhakkak olan fetvâ emininin fetvâsıyla padişah iradesinin mutâ olamayacağı muhakkaktır. Cümlemiz bu kanaatteyiz.”

Hoca efendiler birer birer giderek kâğıdın altını imzaladılar, bu kâğıt da Ali Fuat Paşa'ya teslim edildi.

Bursa ulemâsının bu hükmü çok iş görecektir, Anadolu'daki tereddütlerin bir engel olmasını önleyecekti. Gecenin geç saatlarında Fırka karargâhına gidiyorlarken Bekir Sâmî Bey, Ali Fuat Paşa'ya sormuştu:

“O haini hemen kurşuna dizdirmeyecek misiniz?”

Paşa esrarlı bir gülümseyişle cevap vermişti.

“Bilâkis.. bunun yapıldığını yayacak, fakat kendisini derhal İstanbul'a salıvereceğim.” Ve kendi kendine söyler gibi fısıldamıştı. “O olmasaydı hükmün ittifakla çıkmasını sağlamak çok zor olacaktı. Hattâ belki de imkânsız.”

Paşa uzun uzun düşünmüştü; neden yapıp bunu diye. Zira Sâdi, verdiği sözü tutmamış, İstanbul'da iki taraflı çalışmamıştı. Haber göndermiyor, bilgi vermiyordu.

Aslına bakılırsa neden böyle yaptığını, sözünü neden tutmadığını Sâdi de hiçbir zaman bilememişti. İşte bu hatırlayıştan sonra da söyleyecek bir şey bulamıyordu. “Bu haber –veya İngilizlerin bu niyeti– Ankara'nın çok işine yarar,” diye düşündükleri az olmamış, ama gene de onları bildirmemişti.

Ankara'ya sığınışında Ali Fuat Paşa ile karşılaşmışlardı. Paşa, Moskova'ya tayin olunmuştu. Bu münasebetle oradan gelenlerin bazıları ile konuşup bilgi alıyordu. Toplantı bittikten sonra, Sâdi'ye kalmasını söylemiş. Sâdi de:

“Al sana bir belâ daha; tanıdın,” diye düşünmüştü.

Paşa gerçekten de, o şaşılacak hâfıza kuvveti ile tanımıştı Sâdi'yi. Baş başa kaldıkları zaman sordu:

“Neden bizimle irtibat kurmadın?”

Sâdi –yorganına biraz daha sarılır, yatağın içinde biraz daha kıvrılırken– düşünmüyor, mırıldanıyordu:

“Ali Yusuf olsaydı cevabı çoktan hazırıdı.”

Ama, kendisi Ali Yusuf olamayacaktı. Kendisi hâdiselerin

içinde yuvarlanıp giderdi işte. Taktikler, planlar ve geri çekilme, geriyi emniyete alma hazırlıkları ona göre değildi.

“Bağışlayın, paşa hazretleri; olmadı,” demişti.

Paşa’nın bakışları buz gibiydi.

“İngiliz kumandanını vurmamış olsaydın seni kat’iyen affetmezdim. Fakat haberin olsun; sana göz kulak olmaları için tembihatta bulunacağız. Tehlikeli adamsın sen. Ancak aklını başına toplarsan, oyun oynamaya kalkışmazsan yaşayabilirsin; bunu böylece bil. Hadi şimdi.”

Ve Sâdi hakaretin ne olduğunu ilk defa tatmıştı, o zamana kadar böyle bir şey olabileceğine inanmazdı. Kimse kendisine hakaret edemez veya hakaretin kendisine vız geleceğini sanırdı. Ama işte yüreği mıncık mıncık ezilip gidiyordu. Adamdan adama fark vardı demek ve Ankara’dakilerin pek çoğu İstanbul’dakilere hiç benzemiyordu. Meselâ, Hüseyin Avni Bey’in bir “peki, peki” deyişi vardı ki, adamı tokatlasalar, baş aşağı asıp tükürük yağmuruna tutsalar daha fazla bir şey yapmış sayılmazlardı.

Sâdi, yatağında dönüp duruyor ve aynı suali tekrarlıyordu.

“Nerelerden geldim bu noktaya?”

Hayatını didik didik etmek, son beş altı yıllık çizgisini net olarak ortaya çıkarmak istiyordu. Hem de hırsla. Ama hâtıralar kopuk kopuktu. Ve hafıza belli birkaç olaya saplanıp kalıyordu. Onların da –işte bu Bursa veya Moskova veya İngiliz kumandanını vuruşlarda olduğu gibi– aydınlatıcı, hattâ sembol değerleri yoktur zannediyordu. Oysa, aradığı bu olaylarda idi.

Bu kıvranış içinde –Ali Yusuf’u ve ölüm veya öldürme hesaplarını bir an bile kafasından silkip atmadan– bir dağ başı macerasını da hatırladı:

Mesele Damad Ferid için de, müttelikler için de pırlantadan bin kat daha değerli bir adamla ilgiliydi. Yaptığı işler ve etkisi düşünülürse şaşılacak kadar genç bir hoca idi bu. Po-

litikayı, molitikayı zerre kadar umursadığı yoktu; aklıyla, vicdanıyla, mantığı ve bilgisiyle padişahına bağlı, Kuva-yı Millîye'ye karşıydı; hareketi bir eşkıyalıktan farklı görünmüyordu. Ve Kuvacılar dahil koskoca Konya çevresi genç hocanın bilgisine olduğu kadar samimiyetine ve konuşma gücüne büyük bir saygı duyuyor, sevgi besliyordu. Ama onun bu kişiliği silâhların en korkuncu olmakta idi. Sırf bu yüzden, bütün çalışmalara rağmen, Kuva bölgede gelişmiyor, üstelik engelleniyordu. Ali Fuat Paşa'nın ricacıları, çeşitli tehditler ve gönül alıcı, hatır yükseltici araçları işe yaramıyordu. Hocanın yeni evlendiği ve bir çocuk –ilk çocuğunu– beklediği halde ölümü bile umursadığı yoktu. İnancının mücahitliğini yapıyordu.

Neticede Kuva “vur emrini” vermek zorunda kalmıştı. Hükümet gibi müttefik kuvvetlerin ajanları da olayları yakından gözetliyorlardı; asıl kaynak sezdirilmeden Hoca kaçmaya ve Sultan Dağları'nı haraca kesen bir haydudun yanına sığınmaya razı edildi. Sâdi işte oraya Hoca'yı İstanbul'a getirmek için gönderilmişti. Gittiği zaman karşısında filintalı, şişeklikli, kilolu ve kalpaklı aslan gibi bir genç adam bulmuştu.

Ama –asıl önemlisi– değişiklik yalnız kılık kıyafette değildi. Hoca bir iç sarsıntısı da geçiriyordu: Dudakları sımsıkı kapalı, bakışları dalgın ve hemen hemen hiç konuşmayan birisi olup çıkmıştı. İnancılarla, düşünce ve hükümlerle, kısacası bütün bir kişilikle ilgili olan böyle bir bunalım genç ve samimi birisinde çok korkutucu oluyordu. Hoca'yı misafir eden haydut durumu sezmişti. Ama herhangi bir şey yapmaktan, hattâ şöyle veya böyle bir tavır takınmaktan âcizdi. Sâdi gelip de kendisini tanıttınca:

“Beğ, demişti; bu delikanlı bildiğin gibi değil.”

Adamın aklına, “bana kalırsa” çekingenliğine rağmen “icabına bakıvermek”ten başka bir şey gelmiyordu. Sâdi, onu terslemişti:

“Aklın ermez senin.. Al şu altınları. Dahiliye Nazırı hazretlerinin mektubunu da öpüp başına koy ve sus, ötesine karışma,” demişti. Ama ötesinin ne olacağını kendisi de pek bilmiyordu.

* * *

Dışarıda ustura gibi bir kuzey rüzgârı vardı. Oluklardan kol gibi buzlar sarkıyordu. Yollar takır takırdı. Gökyüzü koyunun koyusu lâcivert rengi ile donmuş bir göl gibiydi. Ve Ankara üşüyor, korkuyor, ümit ediyor, sarsılıyor, inliyor, uzaklara, çok uzaklara sesleniyor, arada sırada da –yokmuş ve ebediyen olmayacakmış, hiçbir zaman olmamış gibi– susuyordu. Sâdi o dağ köyünde geçen birkaç olayı yeniden yaşarcasına, noktasına, virgülüne kadar hatırladı:

* * *

Kiler gibi bir yerde, İstanbul'dan gönderilen silâh sandıklarını açıyorlardı. Altı kişiydiler. Çakır (haydudun adı Çakır'dı), iki adamı, Sâdi, Hoca, bir de yorgunluktan perişan, açlıktan bitmiş zavallı bir Çolak. Bu Çolak –dediğine göre– Sarıcalı adındaki bir başka haydudun yanında kalır, atlara bakarmış, zulmüne dayanamayıp kaçmış. Çakır'ın arası Sarıcalı ile öldüresiye açık. Bu yüzden mallanıverdi Çolak'ı (Sâdi burada tuhaf bir şekilde gülümsedi ve; vay domuz vay! diye mırıldandı: O zavallı Çolak'ın ne yaman bir silâhşör ve nasıl bir oyunbaz olduğunu şimdi biliyordu).

Çakır pırl pırl İngiliz mavzerlerine ve tabancalarına ağzının suyunu akıtan bir hayranlıkla bakıyor, ikide bir “alâaa, len”ler çekiyordu: Ne de güzel öldürülürdü adamlar bunlarla!..

Derken avludan atlar geçmeye başladı. Hepsi besili ve bakımlı idi, seyisler onları sulamaya götürüyorlardı. Seyre başladılar.

Çakır'a atlar da gurur veriyordu, bakılması hoşuna gitti. Ne var ki, Çolak daha bir başka bakıyordu. Çakır bunu fark etti:

"Ne o len Çolak; pek baktın?"

Çolak, dalıp gitmişti. Çakır'a, uyanmadan (o zaman Sâdi'nin mânasını anlamadığı) bir sualle karşılık verdi.

"Hepsi de, senin değ mi?"

Çakır şaşaladı:

"N'olmuş yâni?"

"Heeç..."

Çolak'ın dalgınlığı Çakır'a tedirginlik veriyordu.

"Götürün len şunu.. açlık beynine vurmuş, sayıklar.. doyuruverin karnını. Hadi, sen de get A'met."

Adamlar Çolak'ı alıp çıktılar. Çakır yeniden silâhlara eğildi. Söyleniyordu bu arada:

"Eyi oldu bu Çolak'ın gelişi; unutup giderdim Sarıcalı itini. Pek dadlı olacak bu silâhlarla.. külünü savurmazsam çetesinin bana da Çakırsaraylı demesinler. Hele bir hayırlısıyla Bolvadin'i basayın da."

Birdenbire arkalarından Hoca'nın sesi geliverdi. Sâdi onu unutup gitmişti. Yarı şaşkın döndü ve şimşek çakan bir çift kapkara gözle karşılaştı. Hoca, öfkenin –belki de nefretin– basıklaştırdığı, ıslığa benzettiği bir sesle tekrarladı:

"Hayırlısıyla mı dedin?"

Çakır ilk söylenişinde anlamamış, daha doğrusu akıl almaz bulmuştu. İkincide çene kemikleri zonkladı, bir an donup kalmış gibi oldu, sonra ancak konuşabildi. Onun sesi de aynı şekilde basıktı:

"Bana bak Hocaefendi, sen..."

Hoca'nın kılı bile kıpırdamadı:

"Günlerdir hep sana bakıyorum."

Göz göze idiler. Çakır sâkinleşmiş, daha da korkunç olmuştu. Hoca onun bakışlarına meydan okudu. Çakır şöyle bir güldü. Kalleşliğin bin bir çeşidi apaçık görünüyordu bu

gölüşte (Sâdi, o zaman; ben olmasam çiğ çiğ yer diye düşünmüştü). Çakır aynı kallesliğin yumuşattığı bir sesle konuştu:

“Gene vâ’ze başlama Allasen... Dün ağşam da dedim sana; basacan Bolvadin’i.”

“Neden?”

“Darılma ya Hocaefendi, beğe de söyledim zâti, sen de Kuvacılar gibi konuşur oldun gaari. Biz senin öcünü alalım deriz, sen de kalkan ‘neden’ den. Nedeni, medeni var mı bunun? Kuvacıları dutar namusuz Bolvadinliler. Hem sen ye iç, yan gel, keyfine bak, karışma bu işlere. Değ mi beg?”

Hoca, gözlerini kısarak gülümsedi.

“Ermez bu işlere aklım, değil mi?”

“Esağfurullah.. onu demem; akıl işi değil bizimki.”

Çakır, dokunduracağı kadar dokundurduğunu sanıyor, sandıktan aldığı tabancaya ve –daha çok– bileğine bakıyordu; memnundu ve avuçlanamayacak kadar kalın bileğinden, gurur duyuyordu. Hoca’nın gözleri büsbütün kısıldı, çene kemikleri bir iki defa oynadı:

“Maşallah!”

Çakır başını çevirmeden sordu:

“Neye maşallah den?”

“Bileğin pek kuvvetli değil mi?”

Çakır döndü ve hiçbir övünmenin erişemeyeceği bir alçakgönüllülükle:

“Eh, işte,” dedi.

“Bir bakayım.”

Ve daha, ne oluyor demeden Çakır’ın bileğini kavradı, sıkmaya başladı. Çakır önce bir güleyim dedi sonra yüzü kıpkırmızı ile mor arası bir renk aldı, gözleri hayret ve dehşetle açıldı, dudakları aralandı, gevşeyen parmakları tabancayı bırakıverdi. Hoca da çevik bir hareketle, sol elini uzatıp düşen tabancayı yakaladı. Çakır’ın bileğini bıraktı ve

hiçbir şey olmamış, sanki Çakır, al bak diye vermiş gibi mırıldandı:

“Sağol; ben de pek merak eder, görmek isterdim bunu.. bakayım bir.”

Tabancayı evirip çevirip inceliyordu. Sâdi, ikisinin birden koluna girdi:

“Haydi gidelim.. tam bir er güreşi oldu bu. İkinize de maşallah. İki arkadaş. İkisi de birbirinden yiğit.”

Çakır yenilişi kabullenmiş görünüyordu. Ama dokunsalar ağlayacağı –veya kuduz köpek gibi sağa sola saldıracağı– belliydi.

* * *

Sâdi, bu olaydan sonra, önce Hoca ile konuştu. Artık yola çıkmaları lâzımdı. Geç bile kalınmıştı, ama –kendisi de bilmez, neden– iki gündür oyalanıyor. Hoca’yı tam olarak tanıması, bilmesi gerektiğini sanıyordu.

Baş başa kaldıkları ilk anda derhal konuya girdi:

“Çakır’a bakılırsa siz padişahımızı eskisi kadar sevmiyormuşsunuz.”

Hoca başını hafifçe salladı. Kabul etmiş mi, etmemiş miydi; Sâdi anlayamadı.

“Kuva’ya da eskisi kadar kızmıyormuşsunuz?”

Hoca fısıldadı:

“Doğru...”

Başını kaldırdı, simsiyah gözleri gözlerinin içindeydi ve beyninin bütün hücrelerini tartar gibiydi. Nefes alıp verişleri işitilir olmuştu. Birdenbire konuşmaya başladı ve Sâdi bambaşka birisiyle karşı karşıya olduğunu hissetti:

“Bana söyler misiniz lütfen beyefendi; bütün bu adamların ve burada olup bitenlerin padişahımız efendimiz hazretleri ile, Kuva-yı Millîye ile ne âlakası vardır?”

Sustu. Cevap bekliyordu. Sâdi yutkundu. Hoca bir parça

eğildi ve kulağına fısıldar gibi başka sual sordu:

“Ve, padişah.. Halife-yi Müslimin nerede beyefendi? Söyleyiniz, söyleyiniz; nerede?”

Gene ara verdi, bekledi ve ancak ondan sonra konuştu:

“İstanbul’da, değil mi efendim? Ya Yunan nerede, Yunan?..”

Sesi artık herkesi heyecanlandırabilirdi:

“Padişah İstanbul’da, Yunan İzmir’imizde. Yunan Balıkesir’imizde, Yunan Bursa’mız da.. Bursa’mızda. Ellerini tez tutsunlar, yoksa Yunan onlardan önce olacak Bolvadin’imizde, Akşehir’imizde. Ellerini tez tutsunlar, yoksa onlar değil, Yunan öldürecek din ve kan kardeşlerini, tez tutsunlar ellerini, yoksa Yunan yağma edecek onlardan önce ümmet-i Muhammed’in alın terini de, emeğini de. Tez tutsunlar ellerini, çünkü gâvur süngüsü canevimizde; onlara bir damlacık kan bile kalmayacak..”

Sanki Çakır’ın boğum boğum bileğini mengeneye alan genç adam bu değildi; o kadcarcık konuşmadan yorulmuş, nefesi daralmış, bitkin bir hale düşmüştü. Uzun bir susuştan sonra alabildiğine hüzün yüklü bir sesle, kırk yıllık dostuyla konuşur gibi devam etti:

“Canevimizde, canevimizde. Kim direnir bu kuduz köpek saldırısına karşı? Yalnız Kuva-yı Millîye, değil mi? Peki bunlar? Bunlar ne yaptı beş gün önce? Yahsiyan’ı bastılar. Yarın ne yapacaklar? Bolvadin’i basacaklar.”

Yutkundu. Gözyaşlarını önlemek ister gibiydi.

“Ve.. İstanbul, İzmir’e, İstanbul Bursa’ya, Ödemiş’e, Balıkesir’e.. İstanbul Yahsiyan’lara, Bolvadin’lere ne kadar, ne kadar, ne kadar uzak artık! Bunu ben yeni öğrendim... Bunların sayesinde...”

Sâdi (şimdi bile, budalalıklarından biri sayıyordu): Hoca’nın elini tutmaktan kendini alamadı. Ama bir şey söylemeden ayrıldı.

Kuvacılar, Hoca'nın peşinde idiler. Sâdi bunu biliyordu. Ali Fuat Paşa'yı seyrek hatırlayışlarından biri de bu yüzden oldu: Paşa'ya haber gönderip göndermemek için bayağı tereddüt ediyordu. Aradığınız hoca şurada diyebilir, onun artık kendilerine çok faydalı olabileceğini bildirir, Çakırsaraylı itinin temizlenmesini de sağlayabilirdi. Bursa'da Paşa'ya böyle haberler göndereceğine söz vermişti.

Fakat sözünü bu sefer de tutmadı, işleri gene olurluna bırakmış oluyordu. Çakır'la konuşmayı tercih etti:

Sarp kayaların üstünde, dimdik inen ve görünüşü insanın içini ürpertecek kadar vahşî bir uçurumun kıyısında oturuyorlardı. Güneş arkalarındaki tepede kaybolmak üzereydi. Sol taraflarında, yüzlerce metre aşağıda kalan ova sarışın ışıklarla yıkanıyor, ta karşılarında mora çalan bakır renkli ve çıplak Emir Dağları bulut yığınlarını andırıyor, aşağıdan uçurumun dibinden belli belirsiz uğultular geliyordu.

Çakır biraz önce karşı sırtlara doğru üç kurşun sıkmış ve patlayışların yankılarını –çok eskiden geçmiş bir şeyler hatırlamaya çalışıyor gibi– dinlemişti. Şimdi de kucağında evirip çevirdiği İngiliz malı –kız gibi– mavzerine bakıyor, gözlerini ondan ayırmıyordu.

Sâdi de artık etrafa bakamaz olmuştu. Eli ceketinin cebinde, emniyeti açık tabancasında idi. Çakır'ı soluna almış, yarı ona dönük oturmuştu, namlusu da Çakır'ın karnına doğru çevrikti. Vadinin valşi görünüşü... Çakır'm sıkıldığı üç mermi... Onların yankıları... Asıl, Çakır'ın bu yankılanışları o acayip dinleyişi: İlk defa aklına düşmüştü: Bu adam, acaba, beni öldürmeyi düşünüyor.. acaba.. öldürmeye kalkar mı?..

Çakır, Sâdi'nin hiç ummadığı bir anda, başını ağır ağır çevirdi ve umulmaz bir yumuşaklıkla, neredeyse bir çocuk denilebilecek bir kendini bırakışla sordu:

“Beni buraya neden getirdin?”

Sâdi irkildi. Yoksa onu öldüreceğini mi sanmıştı? Şaşırdı. Ama öyle idi, doğruydı bu tahmini; Çakır yarı mahzun, yarı utangaç fısıldadı:

“Bununla gideyim dedim.”

Mavzerini gösteriyordu başıyla. Ve ne kadar da aykırı düşünüyordu bu utangaç ve mahzun hâl ona. Sâdi bir tuhaf oldu; gözünü kırpmadan kasabalar, köyler basan, yaşlı, körpe, kadın-erkek demeden insanlar öldüren, bu işleri de oyun oynar gibi yapan, insan mı, değil mi? Kolayca söylemeyecek olan bu adam, kendisinin onu öldürebileceğini düşünüyor ve teslim oluyordu. Sanki ortada zaptiyesiyle, hapishanesiyle, hâkimleri, duruşmaları ile devlet kuvveti vardı, karşı durulamazdı. Demek o, Sâdi’yi altınların, silâhların, talimatların, izinlerin kaynağı büyük kuvveti saymıştı; demek Hoca’ya karşı boyun eğişi bundandı.

Ama Sâdi gene de söyleyeceklerini söyledi:

“Çocuk olma Çakır. Fakat iyi dinle; Hoca’ya karşı, değil kılına dokunmak, hürmette zerre kadar kusur ettin mi, işte o zaman kendini yok bil.”

Çakır’ın ölümünden daha mühim olan tarafı, gururu depreşiverdi:

“Emme...”

“Emmesi memmesi yok bunun. O silâhlar, o paralar sana derebeylik tasla diye verilmiyor.”

Çakır, başka türlü de akla gelebilir miymiş der gibiydi.

“Biliyorum helbet.”

Bu sefer de sesi inanılmayacak kadar yumuşak ve uysaldı. Sâdi’nin içini yoklayan acıma ve sevgi karışığı, yakınlık daha belirli bir hâl aldı. Çakırsaraylı “fakat”ında direndi.

“Emme basma der Bolvadın’ı beğim.”

“Desin varsın.”

Sâdi, takınacak tavrı ve yapılacak şeyi ona nasıl anlatabi-

leceğini araştırıyordu. Sonunda ümidini kesti; sözler, mantıklar, cümleler adamına göreymi ve Çakır'ın dilini bilemiyordu işte. Sonunda:

“Onun dediğini yap diyen var mı sana?” dedi.

“Yooo...”

“Öyleyse?”

Çakır mavzerinin dipçığıyle, kayadaki çatlaklardan birine kök salmayı becerebilmiş bir otu eziyor, bu işi de dikkatle, sert bir karşılık görmekten, otun ayaklanıverip saldırmasından korkar gibi yapıyordu. Gerçekten de Çakır, otun kendisini korumak için, köşeye sıkıştırılmış bir kedinin kurtulma ve kendini koruma içgüdüsüyle son kozunu oynayabileceğinden çekinir gibiydi. Sâdi tekrarladı:

“Öyleyse?”

Çakır çekingen, hattâ ürkek ürkek titreyen kirpiklerini ona çevirdi:

“Demem o demek değil hani... Aslını sorarsan, beğ.. ben Hocaefendi'nin bi oyun oynamasından korkarım... Annadın mı şimdi?..”

Göz göze idiler. Beş on saniye konuşmadan bakıştılar ve Sâdi, birdenbire Çakır'ı görüverdi: O âna kadar bu adama bir “şey” gibi, mavzer veya toplu, silâhlardan bir silâh gibi bakmıştı. Onun gözünde bu adam, en nihayet, şöyle böyle yetiştirilmiş bir av veya çoban köpeği idi. Ama şimdi Çakır'ın gözlerini, kirpiklerini, şakaklarındaki kılcal damarları, burnunun ve çenesinin biçimini görüyor, nefes alıp verişini duyuyordu; tuhaf bir şekilde şaşırdı:

Bu kirpikler, bu gözler hakikaten şaşırtacak kadar güzeldi. Kirpikler uzun ve kıvrır kıvrır, gözler güneş vurmuş cıva damlaları gibi pırıltılı, sonra görmek, anlamak ve hükme bağlamak, ardından da harekete geçmek veya sinip kaybolmak için uyanık, araştırıcı. Çeneye gelince, sert köşeli ve hafifçe ileri doğru büküktü o. Aralık dudaklarında dağ rüz-

gârlarına ve güneşine rağmen kurumayan, solmayan nemli bir nar rengi vardı, gençlik ve canlılık vardı. Uçları ancak görünen dişleri insanın içine tuhaf, vahşi bir korkunun gölgesini düşürecek kadar beyazdı, hattâ yakamozlu idi. Kısacası bir adam vardı karşısında. Hem de otun bile, kendisini korumak için karşı saldırıya geçebileceğine ihtimal veren bir canlı insan.

Sâdi artık, o anlar mı, anlamaz mı, düşünmeden, en rahat üslûbu ile konuşuyordu:

“Şimdi biz uçurumun kenarında oturuyoruz ve aklımıza ölüm geliyor. Ama yalnız biz değil, herkes uçurumun kıyısında oturuyor, tıpkı böyle dimdik, dibi karanlık ve uğultulu, kayaları bilenmiş kasaturalar gibi sivri sivri bir uçurumun kıyısında... Bütün millet öyle. Padişah da. Herkes herkesi iteleyiverir istese...”

Âni bir hareketle Çakır’ın omuzunu kavradı, önce itti, sonra aynı kuvvetle geri çekip bastırdı:

“İşte böyle.”

Artık hep göz göze idiler. Çakır’ın gözleri irileşmiş, dudakları biraz daha aralanmıştı:

“Ama kimi iteleyeceğini iyi bilmeyenin sonu da işte orasıdır. Mühim olan iteleyivermek değil, oraya uçmamaktır, her kaya sivrisinden birine bir et parçası, bir beyin parçası bırakmamaktır. Mühim olan, seni uçurabilecek olanı uçurmak. Bunu da sana biz söyleriz; çünkü bunu sen değil biz biliriz.”

“Biz”lerin üstüne belli bir şekilde, ama inanarak basmıştı. Aslında bu “biz”den ne anladığını, “biz”in ne olduğunu kendisi de bilmiyordu. Alaca karanlıkta, tozlu patikada, hiçbir şey konuşmadan köye dönerlerken Sâdi bunu düşünüyor, fakat gene de “biz”e açık bir mâna veremiyordu. Kimler vardı bu “biz”in içinde? İnsan, hiç değilse şu yaşadıklarının benzeri durumlarda “biz” demeliydi, demeden

de yapamazdı. Fakat Sâdi'nin "biz"leri Dahiliye Nezareti'nin emniyet ve istihbarat şefleri ile müttelik ajanlarından, Çakırsaraylılardan mı kurulu olacaktı? Bu "biz"ın karşısında kimler vardı ve Hoca da onlardan biri mi idi? Meselâ, Hoca'yı uçuruma itivermeli miydi? Yâni, Hoca kendilerini uçuruma, fırsatını bulur bulmaz iteleyivereceklerden biri miydi?

Sualler, sualler, sualler... Sualler gece geç vakte kadar ve Hoca akşam sofrasında –yanı başında– dalgın dalgın yemeğini yerken, kafasını tırmaladı durdular. Fakat Sâdi, bütün ömrünce olduğu gibi cevapları umursamadı: O, sadece sormaktan, yalnız bu oyundan hoşlanıyordu, cevapları geçip taktikler ve planlar hazırlamayı sevmiyor.. veya beceremiyordu. Bu macerada da kaderini son anlardaki davranış ve tutumları çizecekti.

Bu noktaya gelince bayağı neşelendi: Tıpkı –daha önce aklının kıyısından bile geçmediği halde– İngiliz istihbarat kumandanına tabanca çektiği.. veya Bursa'da Ali Fuat Paşa'ya gidip açıldığı anlarda olduğu gibi.

Düşünmemek.. karar vermemek.. olabilecekleri umursamamak ve onları olması önlenemez kabul etmek! Sâdi yaşamayı ancak bunun için ve böylece güzel buluyordu. Kendisini oyuna kaptırıp koyvermiş bir çocuk gibiydi. Ona kötü, hattâ iğrenç diyebilirlerdi; ama o bunları bilmiyordu.

* * *

Sâdi yorganı kafasına çekiyor, fakat soğuktan büsbütün ekşiyen kokusuna dayanamayarak burnunu, odanın belli belirsiz, ama buzlu esintisine çıkarıyordu. Yorganı üzerine aldığı günden beri sökölmemiş, kılıfı değiştirilip yıkanmamıştı. Belki başka kullananlar da olmuştu onu. Kendisine gelince, o da gusul aptestlerinden başka su yüzü görmemişti.

Soğuk yoruyordu. Dik bir yamaç tırmanmış gibiydi. Is-

tanbul, İstanbul değil de, orada, baba ocağında geçirdiği günler burnunda tûrüm tûrüm tûttû. Anası sezer, babası açıkça bilirdi daha on, on beş yaşlarında iken bir serseri olup çıkacağını. Ama gene de üzerine titrerlerdi zavallılıklar. Elbette bu kadar düşeceğini, darmadağın olacağını kestiremeden.

Babası ölmüş olmalıydı. Son olarak, İngiliz'i vurmadan bir gün önce, gördüğü zaman adamcağızın sol tarafı tutmuyordu. Dili pelteleşmişti; üç dört cümleyi peş peşe söyleyemiyordu. Onu sundurmaya, pencerenin önüne, yarı yatar gibi oturtmuşlardı. Sözde dışarıya, sokağa ve yayvan bir incir ağacı ile çıkırıksız bir kuyu ve duvar kalıntıları kararmış olan yangın yerine bakıyordu. Ama bir şey görmediği ve düşünmediği belli idi.

Sâdi karşısına oturup da elini tutunca ağır ağır başını çevirmiş, uzun uzun ona bakmıştı. Sonra gözleri doldu, dudakları, sanki dünyanın en zor işini yaparmış gibi kımıldadı. Sâdi'nin nefesini kesecek şekilde zorlamalı birkaç denemedi sonra konuşabilmişti:

"Gâvurlar var burda..."

Demek işgali yeni yeni anlamıştı. Sonra yüzünü bir başka çeşit acı kapladı, korkuyla açıldı:

"Kaçtın mı, sen?"

Oğlunu askerde biliyor olmalıydı.

Babasını sevdiğini bir gün olsun düşünmemişti. Ama birdenbire, o buruş buruş, o insanı ürküten mavilikleri ile kabar kabar olmuş, buz gibi ellere kapanıverdi: Hıçkırık boğazında düğümleniyor, gözleri yanıyordu, göğsü dalgalanıyor, önleyemediği iç çekişleri nefes almasını güçleştiriyordu. Sonra doğruldu; yüzüne mert, hattâ yiğit bir ifade verdiğini, babasının da bunu anlayacağını sanıyordu:

"Kaçar mıyım hiç, baba? Vazifeliyim."

Söylediklerini anlamamak için mi, yoksa inanıp inanma-

makta tereddüt edişinden mi bilinmez, gözlerinin tâ içine bakıyordu... Donuk donuk. Sâdi sırf bu bakışlardan kurtulmak ve bir şeyler söylemiş olmak için acele acele eklemişti:

“Giderler. Gidecek gâvurlar.”

Sâdi, yatağının içinde, boşanmış yay gibi açılıverdi. İngiliz'i belki de bu konuşma yüzünden vurmuştu. Kimbilir? Babası, acaba, işgali fark ettikten sonra, kılıçlı, nişanlı, apoletli halini görmeyi istemiş mi idi? Ve nasıl bir hırsla? Acaba, çaresiz aczi içinde Sâdi'sini bir inkâr edilemez teselli gibi mi düşünmüştü?

“İngiliz'i bunun için vurdum elbette.”

Soluması artık soğuktan değildi. Öfkeli öfkeli mırıldanmıştı.

“Ölmüş olmalı.”

Annesi ne halde idi acaba? Ayrılırken, aşağı yukarı bir servet bırakmıştı ona; ama para neye yarardı? Evlât acısını anlar gibi oluyordu; çünkü kendisini –ilk defa– içinden çıkılmaz bir durumda buluyordu. Ölüm vardı karşısında. Ölüm değilse bile yeniliş vardı. Ve ilk defa kendisini bir hasımla.. veya hasımlarla karşı karşıya buluyordu. Şimdiye kadar tehlikelerin üzerine gözünü kırpmadan yürümüştü; çünkü karşısında isim olmuyordu, göz, kaş, bilek olmuyordu... Teklif edilen işleri satranç veya briç meseleleri gibi görmüştü. Sanki sahneye çıkacaktı. İnsanlarla karşılaşınca da olan oluyordu. Şimdi ise olacakları düşünmek zorunda idi. Sevmediği, beceremediği. Ve –işte anlıyordu– korktuğu iş.

Annesini ve yatağını özlüyordu. Pııyı pırtıyı toplayıp İstanbul'a mı kaçmalıydı? Ama İstanbul kalmış mıydı?.. Kaldıysa bile, o gidince bulabilecek miydi?

“Bolşevik aleyhtarlığı yapmamak kolay; ama Bolşevik aleyhtarı olmamak zor be Ali.”

Ah bu çene. Susamaz mıydı sanki? Susup da, Ali Yusuf gibi, her mânaya çekilecek şekilde sırtamaz mıydı?

“Herkes uçurumun kıyısında oturuyor, tıpkı böyle dimdik, dibi karanlık, yamacındaki kayalar bilenmi  kasaturalar gibi sivri sivri bir uçurumun kıyısında. Bütün millet  yle. Padişah da. Herkes herkesi iteleyiverir istese.”

 akırsaraylı hayduduna söylediklerini hatırlıyordu. Konuşurken uçuruma bakmı  ve kendisini çılgın  ıgıllıklarla, kaya uçlarına kanlı beyin parçaları, kolundan, yanaklarından, ötesinden berisinden et parçaları, ci er, bağırsak parçaları bıraka bıraka a a ı, karanlık dibe doğru uçar gibi sanmı tı. Yeniden  rperdi.

O zaman o acayip ak am vakti çabuk toparlanmış ve eklemi ti:

“Ama kimi iteleyece ini iyi bilmeyenin ve itelemeyenin sonu da orasıdır. Mühim olan, seni u urabilecek ve uçuracak olanı u urmaktır.”

Ali Yusuf’un bir Rus ajanı olduğuna artık adı gibi inanıyordu. Ve bu ajanların ne olduklarını, neler yapmak için kullanıldıklarını Moskova’da iyi   renmi ti. O dönem geldi mi, bunların tek i i cell tlık oluyordu. Hem de dost demeden, hattâ kardeş demeden... Aksine bilhassa dostlara ve yakınlarla karşı büsbütün gaddarla arak, bir kuduz gibi.

Artık    m yordu. Hattâ terler gibi olmuştu. Ink r edilmiş bir büyük gerçeği haykırır gibi hırsla mırıldandı:

“Gecikmek, daha fazla gecikmek, ümitler icat ederek gecikmek kur unu hak etmek olur.”

Ali Yusuf’a lüzumundan çok fazla açılmıştı. Şimdi, idam hükmünü kendisi vermiş gibi geliyordu ona. Üstelik Ali Yusuf sağlam durumda idi. Sâdi, onun iki taraflı oynadığını, Ankara’da da Moskova’daki kadar itibarı bulunduğunu görmüştü. Moskova’da ondan nasıl saygıyla, hattâ düpedüz korkuyla bahsedildi ini i itti ise, burada da aynı şeye, daha fazlasıyla şahit olmakta idi. Bu “kim kime günleri”nde Ali Yusuf, beyne veya kalbe veya karın bo lu una bo altaca ı

mermilerin dilediği gibi yorumunu yapabilir, kimse de buna “sahi mi?” bile demezdi. Hele devrilen ne idüğü bilinmeyen bir Sâdi olursa.

Ama Sâdi, kendisini onlar gibi önemsiz ve değersiz bulmuyordu. Tam aksine, canını dünyaya eşit bir değer ve tatlılıkta bulmakta, benimsemekte idi. Yaşamak, yaşamaya devam etmek için her şeyi göze alacaktı elbette. Öldürmeyi de elbette.

Ali Yusuf’u öldürecekti. Farkına varmadan bu karara bir parça daha yaklaşıyordu. Öldürmeye mecburdu. Gene farkına varmadan bu mecburiyeti inkâr edilemez görüyordu.

Nasıl yapacağını, ne zaman yapacağını düşündüğü yoktu. Yalnız aklına boyuna Ali Yusuf’un kuvveti ve etrafı geliyordu. Bu kuvveti alt edebilir, onun demir bir çembere benzeyen etrafını yarıp da yanına yaklaşabilir miydi?

İçinde bocaladığı bunalımın korkuya çok benzediğini, bunun da komik bir şey olduğunu anlayamıyordu: Daha bugün Ali Yusuf’u görmüştü. Hem de elini kolunu sallaya sallaya girmişti yanına. Bir saat kadar çene çalmışlar, bu müddet içinde de odaya gelip giden olmamıştı. Sakin kafayla düşünse aynı şeyi yarın da, öbür gün de tekrarlayabileceğini görürdü; ama aklına öldürmek fikri takılınca işte her şey değişiyordu.

Yarın akşama doğru gitse, yemeği beraber yiyelim dese ve erken basan kış akşamında Ziraat Mektebi ile Kale arasındaki ıssız tarlaları geçerken kurşunu beynine yerleştirse kimin ruhu duyardı?

Ama, aynı şeyin kendisine yapılmasını çok kolay buluyordu da, sıra oraya gelince imkânsız zorlarmış gibi oluyordu.

Sonra Hüseyin Salim vardı. Hüseyin Salim, Ali Yusuf’un gölgesi gibi bir şeydi. Sâdi sanki, Ali Yusuf’a, haydi, dese, Hüseyin Salim, kırk kilometre ötede de olsa, yerden biter

gibi yanlarında boy gösteriverecek ve ilk iş olarak Sâdi'nin üstünü yoklayacak, tabancasını alacaktı.

Yorganını iyice ittiğini fark etti: Üşümeye başlamıştı. Yeniden sarıldı ve tortop oldu; o ekşimsi kokuyu yeniden ve aynı tiksinti, aynı anne özleyişiyle duydu. Gene burnunu dışarı çıkardı.

Sâdi, Hüseyin Salim'i hatırlayınca asıl engeli de karşısında görüverdi. Bu engel Ali Yusuf'un Ankara'da uyandırdığı büyük güven idi. İki taraflı çalışan hiçbir ajan bu kadar iyi beceremezdi. Zavallı Sâdi, Ali Yusuf'un artık, Moskova'yı tamamen sattığını, sürmekte olan ilişkiyi Paşa ile çevresinin düzenlediğini bilmiyor, böylece de son ümit olarak, Ali Yusuf'u onu en çok tutanlar vasıtasıyla bertaraf etmeyi düşünmeye başlıyordu.

Bu fikir ona pek çekici geldi; çünkü kendisine Meclis içinden de, dışından da yardımcıları bulabilirdi. İhanet konusunda aşırı titizliği olan kimseler tanıyordu. Onlara gider, durumu anlatır; işi tehlikeye bulaşmadan, tereyağından kıl çeker gibi hallederdi. Her şey bitene kadar, beş on gün için Ankara'dan uzaklaşabilirdi de.

Korku yüzünden ve hiç yoktan, başına sarılabilecek belâların en netamelisini kendi kendine icat ettiğini düşünmeden, rahatlar gibi oldu. Gömülüp gideceği bataklığa doğru artık daha hızlı ve büyük adımlarla yürüyordu.

Meselâ, Hüseyin Avni Bey'le konuşabilirdi. Veya, en iyisi, Çakırsaraylı haydudunun yanında tanımış olduğu Hoca idi. O şimdi Ankara'da idi ve Küçük Ağa diye biliniyor, sevilip sayılıyordu. Ona bu çok değerli şansı, bu yaşama-yaya yeniden başlama imkânını doğrudan doğruya kendisi, Sâdi, bağışlamamış mıydı? O zaman, o dağ köyünde, bırakıverse Çakırsaraylı onu çiğ çiğ yiyecekti ve Sâdi ondaki değişikliği pek iyi biliyordu. Fakat bilmezlikten gelmiş, İstanbul'a neden dönmek istemediğini anlamaz gibi

görünmüştü. Hoca bütün bunları fark etmeyecek adam değildi. Aksine, az rastlanır bir zekâsı vardı. Sonra dü-rüsttü de; Sâdi'nin istediği şeyi bir ödeşme fırsatı sayacaktı elbette.

“Ya Ali, ya ben.. birimiz uçurumu boylayacağız. Bunu mademki ben de gördüm, gidecek olan herhalde ben olmayacağım. Ve ille benim itelememe de lüzum yok, Ali uçar-ken beni düşünmeyecek bile.”

Bütün mesele elini çabuk tutmakta idi. Sâdi, ustura gibi Ankara gecesinde böyle düşünüyor ve mizacına aykırı olarak ilk defa düşünür, plan yaparken kendi kendini mahva sürüklüyordu.

O, bunun farkına bile varmadan yorganını kafasına çekti. Artık o ekşi kir kokusunu duymuyordu. Uyudu. Yarın için bu birkaç saatlik uykuya ihtiyacı vardı.

* * *

Sakarya zaferinin büyük yardımcısı Fevzi Paşa:

· “Değil bu tahkimattan, bu tahkimatı çelikle de kaplasalar, Yunan'ı cepheden söküp atacağız,” diyordu.

Ziraat Mektebi'nin bahçesinden bozkır baharına bakıyorlardı. Bu sözün bir benzerini; ama aynı imanla dün akşam da Gazi Paşa söylemişti. Ali Yusuf artık geleceğine inançla bakmaya kararlıydı ve oynadığı oyunun ne kadar büyük olduğunu, tam mânasıyla yeni yeni anlıyor, bundan da korkuya pek benzeyen bir ürperti duyuyordu.

“Ya devlet başa, ya kuzgun leşe.”

Halbuki böyle; iki son uç arasında, barınağı olmayan, riski de kazancı kadar ağır çeken oyunlar ona göre değildi. İlk defa kadere kapılıyor, ilk defa kader diye bir şey olduğunu seziyor, ilk defa kendi alın yazısını, kendi dışında bulunan ve açık olarak hiçbir zaman kavrayamayacağı bir yığın -canlı, cansız- kuvvetin kendi kadar etkilediğini kabul zo-

runda kalıyordu. Hem de “getir gelmiyor, bırak bırakmıyor” fıkrasındaki gibi.

Zar atılmış, ok yaydan fırlamıştı. Şimdi ona kalan daima ve bütün saniyelerinde uyanık olmaktı, tetikte olmaktı. Yunan cepheden bir bakıma da onun için, onun hesabına sökülüp atılacak... Ve Yunan, bir başka bakıma da kendisi olacaktı...

Güneş, uzaklardaki yassı ve alçak tepelerin ardına kaymak üzereydi. İçeride Gazi Paşa ile arkadaşlarının mütevazı sofrası hazır. Ali Yusuf aynı anda geçmişi ile bütün bağları koparmaya, o geçmiş günleri bütün tanıyanları ortadan kaldırmaya karar veriyordu. Sâdi'nin netice almayan teşebbüsünü düşündü. Bekleye dursun o budala. Günah Ali Yusuf'tan gitmiş, üstelik öteki birkaç kişinin vebâli de Sâdi'nin boynuna yüklenmişti. O, böyle düşünüyor ve kendisini yerden göğe kadar haklı buluyordu.

Kürsüdeki Mücahidler

Yunan belki de mutlaka sökülüp atılacaktı. Ama savaş donup kalmıştı işte. Ve böylece geçen aylara daha uzun ayların eklenmeyeceğini kim iddia edebilirdi? Ve bu gelecek aylarla başa çıkabilecek kuvvet nerede idi?

Balkan Harbi'nin yaraları sarılmadan Cihan Harbi... Yâni, yeniden kısıntı, sıkıntı, yokluk ve ölüm yılları. Doymadan, ısınamadan ve bitmez tükenmez bekleyişlerle geçen yıllar. Sonra? Sonrası ortada idi işte: Kayıp, kayıp, kayıp... Ulu imparatorluğun kaybı, çarşı pazarların kaybı, evlerin, tarlaların kaybı, tek tek insanların kaybı. Her doğum sanki bir kayba mahkûmiyetti ve kayıplar dünyasına oluyordu ve milletler tarihinin az gördüğü bu dram sürüp giderken anavatan, aile ocağı saldırıların en katiline, en gaddarına uğramıştı.

Feragatın, kahramanlığın ve hayatı hiçe sayışın da bir sınırı, artık işe yaramadığı, elinin kolunun düştüğü bir nokta vardı: En eşkin atın bile an olur soluğu kesilir, en kuvvetli nefer bile bir yokuşta, bir yükte stop ederdi. Pistonların boşa döndüğü, çabaların işe yaramadığı durumlardan birinin

eşiğinde idi Türkiye: Sakarya ile Afyon hattı arasında aklın alamayacağı ve kaynağı bir sır olan, nereden bulduğunu kimsenin bilemeyeceği kudretini harcamıştı. Bu bir mucize idi ve mucizeler tekrarlanamazdı. Afyon önlerindeki duraklama olmasaydı belki de, belki değil muhakkak Adalar denizine kadar sürecekti.

Fakat işte kader en kalles oyununu oynamış, muhasebesi yapılamaz yanlışlar, yanlışlar ve imkânlar dengesinin de yardımıyla o mucizeli hamleye Afyon önlerini durak yapmıştı. Şimdi artık dağları oynatan devin bir ufacık kaya parçasını oynatamayacağından, çatılar uçuran rüzgârın bir kuru çalı parçasına takılıp kalacağından korkulurdu. Ve Ankara –hiç değilse yarı yarıya– korkuyordu. Moskova propaganda-sı bu korkuyu körüklemekte, bir samanlık yangını haline getirmeye çalışmakta idi; aynı tem çeşitli ağızlarda türlü türlü üslûplarla, fakat aralıksız olarak işlenip duruyordu:

Türkiye, batı bölgesinin önüne dikilen çelik ve ateş duvarını kendi gücü ve imkânları ile deviremez, yok edemezdi; bir dost eline muhtaçtı. Bu da denenmiş, en kara günlerde, bütün engellere ve asla elverişli olmayan durumuna rağmen, kurtuluş dâvamızın yanı başında yer almış Rusya olabiliirdi. Bir başka devlet değil. Aslına bakarsanız, Sakarya zaferi de onun sayesinde kazanılmış, ölüm geçidinden onun yardımıyla atlanmıştı.

Moskova'dan gelen beş yüz bin altın hatırlatılıyor, daha doğrusu bunun hatırlanması için ustaca tahrikler yapıyordu. Napolyonlarımız vardı, ama paramız yoktu... Ayaklarımız vardı, ama pabuçlarımız, hattâ çoraplarımız; bileklerimiz vardı, ama kılıçlarımız; parmaklarımız vardı, a:na tetiklerimiz ve mermilerimiz yoktu. Asıl önemli.. ve acısı, midelerimiz vardı, ama aşımız, hattâ kuru ekmeğimiz yoktu; üstelik durum süvarilerimizin atları, güllesiz topçularımızın mekkâreleri için de böyleydi.

Beride Rusya, işte, varını yoğunu ortaya dökmek için bizden ufacak bir iyi niyet, bir yakınlık pırıltısı bekliyordu. Buna karşılık ne idi o Rusya ve sosyalizm düşmanlığı?

Meclis içinde de, dışında da ısrarla üzerinde duruluyordu ki, birtakım anlayışsız, bilgisiz, yobaz kafa, ilmî sosyalizm ve bu insanlık cihadı karşısında körü körüne direnir, Yunan'dan çok Rus düşmanlığına kalkışırken Moskova'dan –o kurtuluş ve bağımsızlık fedailerinden– ne beklemeye hakkımız olurdu? Ve bu durum kurtuluşumuz için son ümit kapısını da kendi elimizle kapatmaktan başka ne mânaya gelirdi?

Bu propaganda –ve propagandayla milimi milimine eşit kuvvetle çalışan inanç– yalnız telkinle kalmıyor, karşı anlayış inanç ve tutumlarla davranışları birer halk ve millet düşmanlığı haline getirmeye de çalışıyordu. Âkif-Hüseyin Avni grubu ise bu saldırıların ana hedefi olmuştu.

Moskova dostluk anlaşmasından bir ay kadar sonra idi. Ankara'ya Buhâra'dan, Bolşevik kontrolünü atlatarak sınırlardan sızan bir Türk heyeti gelmişti. Bunlar bilgili, dürüst ve zeki insanlardı. Ayrıca memleketlerinde sevilip sayılıyorlardı, önemli vazifelerde bulunmuşlardı. Rusya'daki yeni iktidarla yakın temasları olmuştu. Onlar da ilk günlerde komünizmin milletlerine bağımsızlık ve hürriyet getireceğine inanmış, bu inançla da harekete arka çıkmışlardı. Fakat zaman geçip de olanlar olunca etraflarında Çarlık polisinin yapamadığı bir çelik çemberin örülmekte olduğunu gördüler, ülkelerinin bir sömürge haline gelmekte olduğu muhakkaktı. Komünizmin evrenselciliğini Rusya'daki kızıl iktidar daha paçasını kurtarır kurtarmaz, milletleri sömürge haline getirmek için kullanılacak bir koz yapmış, içeride ve eski uyrukları içinde de despotlukların en koyusunu, en kanlısını kurmaya girişmişti. Moskova'dan gelen her gülümseyişi, her hoşgörü ve uzlaşmayı Venedikli Tacir'e taş

çıkartan faturalar takip ediyor, bunun için de en ufak bir fırsat yetiyordu.

Heyet üyeleri, Rusya'nın Türkiye'ye verdiği beş yüz bin altının Buhâra hazinelerinden çıktığını söylediler. Bu altınları ırk ve din kardeşlerine onlar göndermişler, bunu da henüz Rusya kendilerine muhtaç durumda bulunduğu için sağlayabilmişlerdi. Yoksa altınların Moskova'dan dışarı çıkmasına imkân yoktu. Adamcağızlar, anlaşma gereğince gelecek yıllarda Türkiye'ye ödenmesine söz verilen on bin altından on tanesinin bile gönderilmeyeceğine, buna karşılık aynı altınların, belki de fazlası ile Türkiye'yi ağa düşürmek için harcanacağına yemin ediyorlardı. Ankara'ya da bunu anlatmak için –her tehlikeyi göze alarak– gelmişlerdi.

Fakat kendilerini dinleyecek, kabul edecek sorumluları bulamadan, yaka paça sınır dışı edildiler. Ne var ki Gazi Paşa'ya kadar, sorumluların hepsi de onların ne diyeceklerini biliyorlardı. Resmî konuşma ve kabullere Rusya istemediği için yanaşılmamıştı, sınır dışı kararının alınmasına da sebep aynıydı. Nitekim Gazi Paşa aynı günlerde Âkif ile Hüseyin Avni'ye haber göndermiş, öğrendiklerini Meclis'de mesele yapmamalarını rica etmişti. Onlar da bu isteğe uyular. Gazi'nin endişesini anlıyorlardı. Hakikati bilmek başka şeydi, ona göre hareket etmek başka. Hareketin istediği şartlar ve imkânlar vardı. Ankara ise bunlardan bir tekine bile henüz sahip bulunmuyordu.

Hüseyin Avni, aczin öfkesiyle:

“Buna, bile bile lâdes derler... Başka bir şey değil,” diye söylenip duruyordu.

Aralarında taktiklere aklı eren ve bunların lüzumunu kabul eden tek adam Hasan Basri idi:

“Çekeceğiz sineye, Avni Bey; başka yolu yok bunun,” dedi.

Çektiler de. Ama bu hiç de kolay olmuyordu; zira mesele sadece mütevazı, dürüst ve tek hedefleri bulunan insanların

gerçeğe ihanetleri ile bitmiyordu; bir de suçlandırılmalar vardı.

Suçlayanlara gelince, onlar insaf diye bir şey tanımıyor, vurmaya kalkınca öldürmek, yere sermek için vuruyorlardı.

Âkif de, Hüseyin Avni de korkunç sonucu artık görmeye başlamışlardı. Tartışmalar o hali alıyordu ki, bir gün kendilerinin Gazi düşmanlıkları, yobazlıkları, tutuculukları bir yana, kurtuluş ve millet düşmanlıkları ve ihanetleri bile kalmayacaktı.

Kendilerini koruyanlar veya kendilerine saldırmalarını bekledikleri halde susanlar da vardı. Meselâ, Ali Yusuf:

Ali Yusuf'un sözü geçenlerin bulunduğu bir toplantıda kendilerini müdafaa ettiğini, övdüğünü haber almışlardı. Önce buna şaşırıp kaldılar, sonra da Gazi'nin emriyledir dediler. Ama bunu da huzur verici bulmuyorlardı. Ali Yusuf'un ve Ali Yusuf'ların ileride, kendileri için bugün yapılan suçlamaları birer koz, birer dayanak yapmayacakları ne malûmdu? Bugün itiraz ettiği suçlamalar yarın Ali Yusuf'un ve benzerlerinin delilleri, suçlayanlar da şahitleri olabilirdi.

Politikayı farkına varmadan öğrenmeye başlamışlardı. Bilhassa Sakarya'dan sonra, asla tahmin edemeyecekleri, normal zamanda akıllarından bile geçirmeyecekleri büyük ve büyüklükleri ölçüsünde ahlâk dışı oyunların provalarına başlanıldığını pek iyi seziyorlardı. Bunun için etraflarına bakmaları yeterdi.

Sakarya zaferinden sonra Ankara büsbütün kalabalıklaşmış, asıl dikkate çarpan tarafı, güvenilemeyecek, hattâ tiksiniyecek adamlar sahnede boy göstermeye başlamıştı. Nasıl da pervasız ve kahraman edâlî, ne kadar da konuşkan, sokulgan ve haysiyetsiz denecek kadar inatçı idiler!

Hemen hemen hepsi de –üslûpları ve tarzları ne kadar ayrı olursa olsun– birbirlerine benziyorlardı. Hepsi de teva-zuu ve merhameti istismarda usta idiler, kendilerine vurma-

yan ve vurmayacak olanları iyi tanıyorlardı. İlk işleri de bunlara yanaşmak oluyor, basamak yapmak oluyordu. Aslâ ihmal etmedikleri bir şey de, fırsatı yakalar yakalamaz bunlara vurmaktı. Hepsi de, eşit kuvvetleri birbirlerine düşürüyor, daha az kuvvetliyi daha kuvvetliye kötölemenin yolunu pek iyi biliyorlardı. Hepsinin de son barınak olarak en kuvvetliyi seçtikleri belliydi. Hepsi de vantuzlarını en kuvvetlinin boynuna yapıştırmak için arsızlaşıyor, yüzsüzleşiyor, her çeşit küçümsemeye ve hakarete yılışarak katlanıyor.. ve –elbette– en kötüsü, dalkavukluktan çok, en kuvvetliye veya çevresine veya bu çevreye aday gördüklerine, düşmanlar ve düşmanlıklar icat ediyorlardı.

Bütün bunları da, birbirleriyle mücadelelerini de, zavallı Âkif'lerle, Hüseyin Avni'leri şaşırtacak kadar ustaca yapıyorlardı. Öyle ki, Avni Bey bir gün, çaresizlik yüzünden işi şakaya dökmekten başka bir şey yapamayacak hale gelmiş ve:

“Dehâ bunlar, vallahi dehâ,” demişti.

Birer dehâ oldukları, hiç değilse zekâlarının üstünlüğü muhakkaktı; ama hepsinde de, en önemli şey, dürüstlük noksandı. Belki hepsi de bir şeyler kazanacak, çoğu hedeflerine ulaşacaktı. Ama o noksan yüzünden mutlaka hepsi de rezil olacak, üstelik çevrelerini ve kendilerini tutanları da çürüteceklerdi.

Hüseyin Avni:

“Asıl savaş galiba zaferden sonra başlayacak,” diye mırıldandı. Bu sözü çok daha önceleri Âkif'ten de, Küçük Ağa'dan da işitmişti. Buna inanmamış değildi; ama trajik ve kahredici mânasını ancak şimdi kavriyordu. Bu idrakle deli olmamak zordu. Onun da dişleri kenetleniyor, gözleri ateş saçıyor, avuçları bomba kavramak hırsıyla kasılıyordu: Zaferden sonra kazanılacak, zafere eşit değerdeki kozların bu madrabazlar yüzünden çarçur edilme ihtimalini düşündükçe bombalar savurmak isteğiyle yanıyordu.

Kendi başına gelebilecekleri zerre kadar umursadığı yoktu; onu, dürüstlerin, yapma gücü olanların, memleket ve milletlerinden başka bir şey düşünmeyenlerin, ruhça da, kafaca da bu kadar yücelenlerin şarlatanlar, çıkarıcılar, keneler, sülûkler tarafından bertaraf edilebileceğini düşünmek çileden çıkarıyordu.

Sosyalizme inananlara, hattâ düpedüz Moskova'nın emrine girenlere bile o kadar kızmazdı; bunları bile o kadar korkunç ve tiksindirici bulamıyordu. Çünkü varı yok edebilecek, imkânı gömüp çürütücü, çökertici ve belâ yapacak olanlar ötekilerdi.

Hüseyin Avni ile arkadaşları vatan hizmetinden siyasî mücadeleye bu şartlar içinde ve her şeyden önemlisi, bütün kozlarını, Gazi Paşa'nın hatırı için, kullanmamaya razı, geçtiler.

Ama, her şeye rağmen Ankara'da, hiç değilse Meclis'de ve kendileri çevresinde mutlaka, hâlâ Fransız İhtilâli'nin havası esebiliyordu.

Üç yüz küsur mebusun hemen hemen hiçbirisi, hiçbir bakımdan birbirine benzemezdi. Aralarında bellerini doğrultamayacak kadar yaşlıları da vardı, bıyıkları yeni terlemiş olanlar da ve gerçek bilginlere karşılık elifbe yüzü görmemiş olanlara da rastlanabiliyordu. Fazla incelemeszeniz, vatan sevgisinin ve kurtuluş aşkının bir ortak nokta olduğunu söyleyebilirdiniz. Ashında ise Meclis bunun da üç yüz küsur anlayışını bir araya getirmişti. O kadar ki, vatan sevgisi bir yana, bağımsızlık aşkı bir yana, vatan ve kurtuluş için bile ortak bir tarif bulmak zordu. Bütün bu kelimeleri ve tamlamaları bilmeyenler de bulunuyordu. Ömürlerinde "cumhuriyet" kelimesini, Fransa İhtilâli bir yana, Fransa'yı işitmemiş olanlara rastlamak mümkündü. Hemen hemen hepsi de halis kan vatan evlâdı olan bu yiğitler grubunda sosyalizm veya cumhuriyet üzerine bir tartışma dinlemekten,

ateşli görüşmelerden sonra oy kullanmaktan ise cepheye gidip Yunan'a iki kurşun sıkmaya can atanlar az değildi. Nitekim bu işi yaptıkları da oluyordu.

Ama aynı Meclis'de, onlara karşılık, Monteskiyö'yü, Didero'yu, Volter'i, Föye'yi, Şüke'yi, Sorel'i, Vaymar tarihini didik didik edenler, Marks ve Marksizm için harıl harıl kitap veya makale arayanlar da bulunuyordu. Çoğu Meclis-i Mebusan'dan gelen bu grubun içinde de öyleleri vardı ki, onlara kalsa cephe mephe bırakılır gider, Meclis salonu bir doktrinler ringine dönerdi.

Bu görünüşe bakınca Meclis'in nasıl olup da dağılıp gitmediğine, gene nasıl olup da bir iki kişinin eline düşmediğine şaşılabilirdi. Aslında ise rastgele toplanan bu insanların, üzerinde durulmayan, hattâ farkına bile varılmayan iki kuvveti vardı. Önemli zamanlarda ve hâdiselerde derhal bir otorite merkezi kurabilmeleri; bir.. akıllarından, bilgilerinden ve sezişleriyle duygularından taviz vermeye hiçbir zaman yanaşmamaları; iki...

Büyük Millet Meclisi, Türkiye'nin insanlarından kurulmuş denilebilirdi. Onlar ha deyince han kurar gibi "devlet" kurmuş, sırası gelince de, baş tacı ettikleri ve doğru yoldan çıkmasa yoluna baş verecekleri devlet başkanlarına: "Gün akşamlıdır devletlim, dün doğduk, bugün ölürüz," demesini bilmiş, gerçekten de, inançtan ve hakikatten vazgeçmekten, ölümü seçmiş insanların torunları idiler. Gene onlar Allah'tan başka kimseden ve hiçbir şeyden korkmamanın eğitiminden geçmiş, dinlerinde bile ana prensiplerle vicdandan başka bir sınır ve güdücü tanımayan bir medeniyetin miraslarıyla yetişmişlerdi.

Bilgisizlikleri kınanamaz, olsa olsa okumadıkları, ilim yapmadıkları için üzüntü duyulabilirdi. Mücadelelerini kaybedebilirler; daha fenası onu bırakacak, meydanı kalleslere, ahlâksızlara bırakıverecek kadar gurura kapılabilirler-

di; ama hiçbir zaman yenilişleri zillet, mücadeleleri bırakışları çıkarlardan ümit kesiş sayılamazdı; çünkü mücadeleyi kabul edişleri asla gururları, şerefleri, izzeti nefisleri ile sınırlı olmaz, hele çıkarları ile kat'iyen ilgili bulunmazdı. Asıl doğrusu gurur, şeref, izzeti nefis ve menfaat ölçüleri mirasına kondukları o medeniyetin geleneklerinden, öfkelerinden doğardı; ortaktı. Kısacası, Millet Meclisi'nin çoğunluğu Müslüman Türk'tü.

Bu Meclis belki ebediyete kadar yenilenip gidecek ve belki zaman zaman bu çoğunluk değişecek, politikayı Bizans çürüğünün türettiklerine bırakacaktı. Bu, muhtemeldi, mümkündü. Ama bu Meclis bugün böyleydi. Böyle olduğu içindir ki, Âkif onu güzel buluyor, âdil ve asil buluyordu, yanılışlarını, yanlış kararlarını bile kutsallaştırdı. Canının en çok yandığı, tâ canevinden yaralandığı kararlarında bile onu böyle görmekten vazgeçmedi. Bu Meclis çoğunluğunun doğru bellediği yolda baş başa, diş dişe kavga edeceğine; en çok sevdiği, candan bağlandığı kim? Gazi Paşa mı? Değil yalnız ona, bütün ekibine karşı da gerekirse gözünü kırpmadan mücadele edeceğine daima ve bütün kalbiyle inandı: Bu çoğunluk aldatılabilir, oyuna getirilebilirdi; ama satın alınamaz, zorlanamazdı.

Müzakereler savaşla ve savaş tedbirleri ile ilgili olduğu zaman en cahilleri de, en toyları da akli kat kat aşan bir sağduyu ile en uygun kararlara yöneliyor, ama iş politik oyunlara dökülünce şaşırıp kalıyor, allak bullak oluyor, dağılıp gidiyorlardı. Böyle durumlarda birbirlerine girerler, hileyi anlamaya çalışacak yerde en yakınları ve sevdikleri ile kapışırlardı.

İstanbul politikası ile yetişenler çoğunluğun bu karakterini iyi anlamışlardı. Bunlar, zafer esintileri ile birlikte çalışmalarını politik meselelere bindirdiler ve düşündükleri tasfiye hareketleri ile kendileri için gereken garantilerin hazır-

lıklarına giriştiler. Müzakereler çetin geçiyor, mebuslar birbirlerine giriyor, ama kararlar şaşılacak bir şekilde onların istedikleri gibi çıkıyor, hem de bu kararlara doğuştan karşı olan, karakterleri, inançları ve yetiştirme tarzları gereğince karşı olmaları beklenen insanların oyları ile çıkıyordu.

Ve artık kürsüde yeni yeni yüzler görünmeye, yeni sesler çıkmaya başlamıştı. Nitekim o gün karşılarında hiç tanımadıkları, adını bile işitmedikleri bir adam konuşuyordu:

Bu kadar çirkin bir yaratılış düşünülemezdi; çarpık çurpuk bir beden, gömük bir boynun üzerinde kapkara bir yüz ve gönülleri bulandıran ürkük ürkek oynayıp duran gözler. Adam Rusya ile olan ilişkiler hakkında izahat veriyordu. Cümleleri de insanı rahatsız edecek kadar kaypak ve kaçaktı. Hüseyin Avni çok geçmeden kendini tutamadı ve yanındaki Âkif'e sordu:

"Kim bu çirkin adam, kuzum?"

Âkif dudaklarını çığneyip duruyordu:

"Sen onun en güzel tarafını görüyorsun."

Âkif'e göre, Rusya'dan gelen ve birdenbire mühim bir yere oturtuluveren bu adamın ruhu, yüzünden daha kara, daha çarpık çurpuktu. Bozuk şivesiyle kulakları tırmalaya tırmalaya uzattıkça uzattığı açıklamalarından sonra her şey karmakarışık olmuş, kimse bir şey anlamaz hale gelmişti. O kürsüden indikten sonra oya konulan ve yalnız Rusya ile ilişkilerin yürütülmesi ile değil, basını da ilgilendiren ve hürriyetini sınırlandıran bir kanun maddesi kabul edildi. Avni Bey'in yaptığı uyarmaları dinleyen bile olmamıştı.

Fakat iş bu kadarla da kalmadı ve gece oturumunda kürsüye Ali Yusuf çıktı, hükümetin alacağı "inkılâb" kararlarına karşı çıkanların -kim olursa olsunlar, mebuslar dahil- idam ile cezalandırılmalarını teklif etti.

Konuşma bir demagoji şaheseriydi. Gene Avni Bey, çileden çıkmış bir şekilde itiraz etti, konuşmak istedi. Ali Yu-

suf'a gelince, o inadına sakindi, kalles bir gülümseyişle:

"Biz vatan hainlerinden ve inkılâp düşmanlarından bahsediyoruz," dedi. Sonra da Avni Bey'i büsbütün deli eden bir serinkanlılıkla sordu: "Yoksa Hüseyin Avni Beyefendi'nin kendilerinden şüpheleri ve endişeleri mi var?"

Avni Bey yumrukları sıkılmış, yüzü sapsarı kesilmiş bir halde, tir tir titreyerek cevap verdi:

"Benim ne şüphem, ne de endişem var. Şimdiye kadar olmamıştır da. Bunu muhterem heyet, siz müstesna, pek iyi bilir ve ikrar eder. Eğer mutlaka bir boyun isteniyorsa, benimki kesilsin. Kılım kıpırdarsa nâmerdim. Ama böyle bir şey olursa akacak kan benim değil, inkılâbın kanı olacaktır."

Meclis birdenbire karıştı. Çoğunluk, Hüseyin Avni'yi bu söylediği şekilde tanıyor ve benimsiyordu. Fakat gürültülü münakaşaların sonunda onun yanıldığına ve meselenin önemini anlamadığına inanıldı, böylece bu kanun da kabul edildi.

* * *

Hüseyin Avni Bey de, Âkif dahil, beş on kişilik arkadaş grubu da, muhtemel zafer sonrası için bir zümre diktatörlüğünün hazırlanmakta olduğuna artık kuvvetle inanıyorlardı:

Gazi Paşa, son aylarda bütün zamanını ve dikkatini cepheye bağlamıştı. Ankara'ya pek seyrek geliyor, bu gelişlerinde de Meclis'deki oyunları yürüten şahıslar tarafından çembere alınıveriyordu.

Avni Bey, Paşa'yı çok iyi anladığına inanırdı. Ona göre Paşa, her şeyden önce bir askerdi ve düşman henüz üstün kuvvetiyle vatanın harım-i ismetinde iken, değil zafer sonrasını, politik yarını bile mücadele konusu yapmayı şuur-suzluk sayardı. Paşa'nın ilerisi için elbette projeleri, planları olacaktı. Bunların prensiplerini ve taktiklerini düşünmekte olması, hattâ tespit etmiş bulunması pekâlâ muhtemeldi.

Ama Paşa cepheyi, yâni can kavgasını bırakıp bunların peşine düşmeyi, hiç değılse, budala ihtirasla bir tutacak, vatanı ihanet ile eşit görecektir yaradılıştadır.

Ama Ankara'yı çembere alan ve çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen türediler, Paşa'nın proje, plan ve prensiplerini biliyor veya seziyorlardı. Onların bu tutumuna "kraldan çok kralcılık" demek yerinde olurdu. Avni Bey gene onların Paşa'dan çok, Türkiye'den çok kendi dünyaları, kendi ikbal ve ihtirasları için çalıştıklarından da emindi. Neticede, eğer bunlar elenmezlerse, Türkiye mutlaka kaybedecek, Paşa'nın kendisi de en çirkin kayıpları önleyebilmek için Sakarya savaşları vermek zorunda kalacaktı. Ve bunlarda zafer Sakarya'dakinden de güç olacaktı. Hüseyin Avni Bey buna kuvvetle inanıyordu.

Derin derin iç çekerek:

"Ahhh," dedi.

Âkif ise şair mizacı ve pırlanta yaradılışı ile çoktan içine çekilmiş, zaferden kat'iyen değil, ama zafer sonrasında ümit kesmişti. Haftalardan beri susuyor, bir sığınak arar gibi düşünüyordu. Avni Bey'in iç çekişine karşı mahzun mahzun gülümsedi. Onun düşündüklerini ve ona ah çektiren endişelerini kendi kafasından geçmişler gibi biliyordu. Nitekim Avni Bey de bunu böyle kabul etmekte idi. Konuşmayı boş gördü. Yalnız:

"İzmir'i bir görsem ya Rabbim... Kadifekale'de bir çay içsem de öyle ölsem," demekle yetindi.

Âkif birdenbire ilgilendi:

"Sonra?.."

Cevap gelmeyince de ısrar etti:

"Sonrası için ne düşünüyor, ne istiyorsun?"

Şimdi de Avni Bey üzgün, melankolikti:

"Sonra Erzurum'a... Veya İstanbul'a bir köşeye çekilmek, minicik bir eve büzülmek isterdim," diye fısıldadı.

“Sen bunu yapamazsın, Avni.”

Âkif onun elini tutmuştu, canlı canlı, heyecanla ve basık bir sesle konuşuyordu. Göz göze idiler.

“Bunu ben istiyorum. Yapacağım da, İstanbul’a da değil, bir dağ başına, çöller ötesine gitmek ve... Unutulmak.. unutmak için yanıp tutuşuyorum. Zaferden sonra yapacağım şey de bu işte. Ama bunu sen, ne kadar istesen de yapamazsın. Sen, Avni, mücadele için yaratılmışsın, Allah seni mücadele için göndermiş yeryüzüne.”

Şimdi onun elini çocuğunu okşar gibi okşuyordu. Gözleri derin bir sevgi ile ıslı ıslıldı. Bir an için onun kaderini mi, yoksa kendi alın yazısını mı tahmin edemez oldu. Ama, galiba hem kendisi, hem de Avni Bey için konuşuyordu ve artık sesi mırıltı halinde idi:

“Avni, sen çok çekeceksin. Lâkin bu ıstırapları Allah’ın bana da müyesser kılmasını ne kadar isterdim. Asım’ın nesli dedim... Biz ona lâyük olmalıydık. Sen olacaksın kardeşim. Ben.. bana gelince, ben kaçagın birisiyim. Yook, itiraz etme... Böyledir bu; kaçagım. Olsa olsa güreş adamıyım ben, kıran kırana güreş adamı. Sana karşı da tevazua katlanacak değilim ya? Kavgayı düşmanla yapmayı seviyorum. Karşımda düşman varken, binlerce şükür, içime korkunun, can kaygusunun gölgesi düşmedi. Vatanım, milletim, dinim için yaşadım, yaşamayı ancak bunlar için değerli buldum. Ama yanı başımda görünenler, bunların hileleri, bunların kahpelikleri ile mücadele? Yok.. Bana göre değil bu. Biliyorum; bu da vatan için, bu da milletim ve dinim için... Lâkin insanı bu kadar küçülmüş görmeye tahammülüm yok. Avni. Ya ben yanılıyorsam diyor ve dağ başlarına, çöller ötesine kaçmak, unutmak istiyorum... Unutulmak istiyorum. Tek teselli budur gibi geliyor bana. Sen.. sen öyle değilsin; sen yiğitsin, sen cemiyet erisin. Çok çekeceksin diye korkarım.”

Sustular, Âkif neden sonra ilâve etti:

“Çektikçe büyüyeceksin Avni. Sen çektikçe, sen kaybettikçe... Ben.. seni kıskanacağım, kardeşim.”

* * *

Ağustosun ilk günleriydi. Ankara birdenbire ve hangi kışkırtmanın sonucu doğduğu bilinmeyen bir propaganda kampanyası ile sarsıldı; alt-üst oldu.

Kahvelerde, ev toplantılarında, aşçı dükkânlarında, camilerde, namaz sonralarında, Meclis'te İstanbul ve saray aleyhinde ateşli konuşmalar oluyordu. Bu konuşmalardan önce haberler veriliyordu. Sarayın ihanet haberleri. Bunun arkasından bir şey çıkacağı muhakkaktı. O sarsıntıdan önceki günler, konuşanların heyecanına ve ateşine yüzde yüz aykırı olarak endişeli, sessiz, fakat uyanık bir bekleyişle geçti. Sonunda da bütün tahminleri aşan sonuç bir bomba gibi patladı:

İstanbul, İngilizlerin cephaneye ve askerle takviye ettiği bir ordu hazırlamış, yakında harekete geçecekmiş!

Korkunçtu bu. Yunan'a kat'î ve indirici yumruğun yakında vurulacağına yalnız kalpleri ile değil, akıllarının bütün gücüyle de inananların bile dünyaları zindan olup çıkmıştı. Önce yalan dediler: İhanetin böylesini tarih kabul etmez, kusardı. Bâb-ı Âli o kadar küçülmüş, alçaklaşmış, cifeleşmiş olsa bile, bu eşi görülmemiş alçaklığa âlet edebileceği sekse, doksan sütsüz, beyinsiz ve bu türlü cehennemlik bulamazdı.

Silâh çekmeye bile can atan kavgalara bu kadar yatkın tartışmalar Sakarya günlerinde dahi görülmemişti.

Birtakım insanlar haber yüzde yüz doğru imiş gibi konuşuyor bildikleri çok şey varmış gibi de davranıyorlardı. Delillerinin neler olduğunu açık bir şekilde söylemeye yanaşmayışları, inanmayanları veya inanmamak için yanıp tutu-

şanları büsbütün çileden çıkarıyordu. Açıklamayı kim yapacaktı?

Gazi Paşa ile yakınları ortalıkta görünmüyorlardı. Onlar bir söylentiye göre Akşehir'de Garp Cephesi karargâhında idiler; bir bakıma da Eskişehir, hattâ daha kuzeylerde, Bozoyük çevrelerinde. Haberin doğruluğunu iyice bilir görünenler bu konuda insanı büsbütün tereddüde düşürecek şekilde susuyorlardı. Ve bütün çabalamalara rağmen Meclis'i toplamanın yolu bulunamıyordu.

Hüseyin Avni ile Âkif ve arkadaşları iyice bunalmışlardı. Avni Bey'in dikkatini en çok çeken ve midesini bulandıran nokta, İstanbul'un iddia edilen bu ihanetine inananlar arasında Ali Yusuf gibi Paşa'ya yakın insanların bulunuşu idi. Bu yüzden de istemeye istemeye, acaba? diye geçiriyordu aklından. Nihayet dayanamadılar ve Kurtcalı Aziz'in, mümkün olduğu kadar hızla Eskişehir ve Afyon taraflarına gitmesine karar verdiler. Aziz gidip görecekti, konuşabildikleriyle konuşacak, haber getirecekti. Karar alınır alınmaz da yola çıktı.

Onlar, Aziz'i beklerken Ankara'da daha başka şeyler de oluyordu. Bir sabah Sâdi'nin vurulduğunu işittiler, bunu da Hüseyin Salim ile iki kişinin daha katli kovaladı. Öldürülenlerin hepsi de Ali Yusuf'un yakın arkadaşları idi. Ali Yusuf bilhassa Hüseyin Salim'in öldürülmesinden sonra deliye dönmüştü. Gazi Paşa ile erkânının Ankara'da bulunmadıkları zamanlarda sayıca daha az, fakat isimler bakımından daha mânalı bir meclis haline gelen Ziraat Mektebi'nde bağırıp çağırıyor, hükümet istese de istemese de, becerse de becermese de katillerin cezasını kendi eliyle vereceğini ilân ediyordu.

Konuşmasına bakılırsa, bu cinayetleri kimlerin işlediğini ve işlettığını bildiğine inanmak gerekirdi. Paşa'ya bir telgraf da çekmiş, bunda da öldürülenlerin millî harekete ve Pa-

şa'ya bağılılıkları üzerinde bilhassa durmuştu. O kadar ki, millî harekete ve Paşa'ya karşı olanların bulunduğunu, hat-tâ bunları pek iyi bildiğini, cinayetleri bunların işlediğinden emin bulunduğunu söylemek istediğinden şüphe edilemezdi. Üstelik Âkif ve Hüseyin Avni Bey'lerle arkadaşlarına karşı da belli bir tavır takınmaya, onlarla iğneleye iğneleye konuşmaya başlamıştı. Bu da berikileri ayrıca çileden çıkarıyordu. Aralarında artık duygu tepkilerini bir yana atıp derin derin düşünmeye başlayan bir Avni Bey vardı. Avni Bey, sonunda, daha ileriye gitmekten korkar gibi, ama daha ilerisini de olabilir gördüğünü belli eden bir şekilde:

“Bu namussuz bir şeyler çeviriyor,” dedi.

Onun bu kuşkusu üzerinde elbette duracaklardı; fakat Aziz'in getirdiği haber yüzünden konuyu unutup gittiler: Söylentiler büyük bir ihtimalle doğrudur; zira Afyon cephesinden kuzeye, İstanbul'a açılan geçitlere doğru belli bir kaydırma vardı. Ordu Yunan'la bu ihanet darbesi arasında kalacaktı. Artık 1919'lardaki ümitler bile mümkün değildi.

Durumu öğrenenlerin her birinden ayrı bir ses çıkıyordu. Ayrı ayrı, ama hepsi de telâşlı, paniğe kayıverecek kadar sinirli sesler. Kimi yapılacak en doğru işin yeniden geriye çekilmek ve bu ikizli saldırışı dost Sakarya bölgesinde karşılamak olduğunu söylüyor; kimi olanca kuvvetle Yunan'a saldırmanın lüzumundan bahsediyordu. Bunlara göre kazanılacak bir zafer İstanbul'u imana getirecekti. Zafer elde edilemese bile Yunan'a ağır bir darbe indirilir, öc alınmış olurdu. Ama bazıları da yapılacak tek şeyin İstanbul kuvvetlerini asıl düşman sayıp ona yüklenmektir diyorlardı. Onların hakkından nasıl olsa gelinir ve hiç değilse ihanetleri ağır bir şekilde ödetilirdi.

Ankara bu çaresiz öfke ve şaşkınlık içinde çalkalanıp duruyorken Paşa'dan şifreli bir telgraf geldi. Paşa telgrafında arkadaşlarına muhabbetlerini yolluyor ve cepheden yakın-

da büyük müjdelere alacaklarını bildiriyordu. Çalkantı du-
ruverdi, fakat şaşkınlık ancak mânâ değiştirdi.

Ne demekti bu? Böyle bir durumda ne müjdesi beklene-
bilirdi? Telgraftan bir saat öncesine kadar konuşmak, bağı-
rıp çağırmak için can atanlar şimdi bir kelime söyleyecek
halde değildi. Gerçekten de bir tek kelime bile artık bir ce-
saret veya tam bir şüursuzluk, sorumsuzluk işiydi.

En Büyük Başlangıca
veya
En Acı Sona Doğru

Ögleye doğruydu; Ankara bir an için nefesini tuttu, havasızlıktan bunalacak gibi oldu, sonra da ciğerlerinin bütün gücüyle gökyüzüne doğru haykırdı:

“Sen bilirsin artık Allah’ım!”

Ordu, Afyon’da taarruza geçmişti. Tarihin en güzel milletini yıllardır bağlayan kördüğümüne nihayet kılıç iniyordu. Camiler doldu, boşaldı, bütün gün dua dakikalarıyla doldu.

Vurun; Allah yardımcınız olsun!

Vurun; ehl-i imanın öcü alınsın!

Vurun; güneş güneşliğini bulsun, ağaclar şenlensin, ekinler başak bağlasın, örsler, çekiçler şarkılarına başlasın... Vurun, toprağın hasreti dinsin!

Vurun; anaların yüzü gülsün, çocuklar yaşamak diye bir şey olduğunu öğrensın, vurun!

Vurun ki, kahpe felek utansın!

Vurun, vurun, vurun ve vurun ki, dünyanın akli başına gelsin... Ve Allah, sizden memnun kalsın, Muhammed’in ruhu şâd olsun. Vurun!..

Vurun ki, şehitleriniz, şehitleriniz, şehitleriniz, milyon-

larca şehitleriniz var; cennetteki matem bitsin!.. Vurun; bunun için vurun!..

* * *

Ve Mehmetçik vuruyordu. Ve Ankara ve Türkiye nefesini tutmuş cepheden haber bekliyordu. Bu bekleyiş de Hızır'la karşılaşmak isteğine eşitti. Haber gelmiyor mu? O zaman dilekler, ümitler haber olup çıkıyor, haber hızıyla yayılıyordu.

Sokaklar, kahveler, bir parça önemsenen kimselerin odaları, sofaları birdenbire kalabalıklaşmış, sanki şehirlere, kasabalara, köylere gökten adamlar –veya kimbilir, ruhlar– inmişti. Eşle, dostla, tanışla veya yabancılarla buluşmalar, hattâ karşılaşmalar duaların birbirine katılması, birbirleriyle güçlendirilmesi oluyordu.

Nihayet ezanlar okundu, davullar çaldı, tellâllar çıkarıldı: Yunan bozulmuştu: Zaferdi. İzmir'in kapıları açılmıştı. İmbat bizimdi artık, bizim için esecekti.

Hüseyin Avni o gece, yalnız kalır kalmaz, küçük not defterine: "İzmir'de, Kadifekale'de çay içeceğim," diye yazdı. O gece uykular bambaşka idi:

Hem de herkes için ve Âkif için. Hüseyin Avni için, Hasan Basri'ler, Rauf Bey'ler, Cavit, Bekir Sami ve Rıza Bey'ler, Vehbi Hoca'lar için nasılsa Ali Yusuf ve Ali Yusuf'lar için de öyle.

Ali Yusuf geçirdiği büyük maceranın, katlandığı tehlikelerin ve işlediği cinayetlerle hazırladığı planların meyvelerini toplayacağı günlerin yaklaştığını biliyordu. İçinde tatlı bir sabırsızlık vardı. Acaba zaferi –meselâ– Mehmed Âkif onun kadar kuvvetle istemiş mi idi? Ve bu haberle onun kadar sevenen kaç kişi vardı?

Ali Yusuf bu iki suali apaçık olarak sordu kendi kendine. Gururla, âdeta vakur bir şekilde gülümsüyordu. Daha bir müddet uyuyamayacağını anladı, kalktı ve konsolun gö-

zünden çıkardığı Rus votkasından bir kadeh daha doldurdu. Tam mânasıyla mutluydu. Bunu da zekâsı ile hak etmişti. Bundan sonrası kolaydı. Hem de çok kolay: Zaferin ganimet, bozgunun yağma demek olduğunu biliyordu o. İki halde de büyük payı olanların arasına katılabilecek yetenekleri vardı, bunları, işte, pek güzel kullanmış, sona hiçbir açık, gedik vermeden gelmişti. Çekini alacağı günlerin hiç de uzak olmadığına inanıyordu. Bu konuda ufacık bir reddüdü bile yoktu.

Bir yudum içti. Lâmbayı yakmamıştı. Sedirde oturuyor, araladığı basma perdenin kıyısından eylül gecesine bakıyordu. Gökyüzü ne kadar güzeldi. Bu kristal lâciverdi, yıldız ışıklarındaki bu berraklığı İstanbul'da bulamazdınız. Ankara güzeldi. Ankara çok güzel olacak, çok geçmeden İstanbul'a bir efendi, bir damat gibi taşınacaktı. Pera Ankara'nın olacaktı. Ada Ankara'nın olacaktı. Şehzadebaşı Ankara'nın olacaktı ve Ankara demek biraz da Ali Yusuf demekti. Ali Yusuf, Bâb-ı Âli'yi ve büyük işyerlerini, borsayı düşündü. Tepebaşı'nı, oteli düşündü. Gözlerinin önüne Mekteb-i Sultanı'nın yan kapısı geldi. Elinde bavulu ile, kaldırımında birkaç saniye için şaşırmış, hattâ ürkmüş gibi duran bu çocuğu hatırlıyordu. İçinde sonsuz bir acıma ve şefkat, gülümsedi, candan bir selâm gönderdi: O çocuk kendisi idi, değil mi?

Onu mini mini görüyordu şimdi. Fakat –aslan– tam bir yiğit delikanlı gibi davranmıştı. Hem de her zaman. Üstelik kabul ettirmesini bilmişti etrafına. Otele, sonra Degustasyon'a ilk gidişini hatırladı. Tanışmalar... Gazete idarehaneleri... Ve Zozo... Sahi, bir de kadın denen şey vardı.

Votkadan bir yudum daha içti! Kendisini bırakıverse Samanyolu'na dalıp gidecekti. Fakat, zafer sonrasının zaferden çok daha fazla çaba ve uyanıklık istediğini bilirdi o. Yoksa, zafer döktürdüğü terlerle kalır veya bir boş gurur sebebi olup çıkardı. Kadehini dikti.

Samanyolu filân yoktu artık. İstanbul'u ve geçmiş, ölüp gitmiş yılları hatırlamanın sırası değildi. Çoğu zaman olduğu gibi kararını düşünmeden vermişti. İlham derdi o buna. İzmir'e gidecekti. Paşa'yla birlikte, hattâ ondan da önce İzmir'de olmalıydı. Paşa'yı İzmir'de karşılamalı, İzmir'in Paşa'yı karşılamasını o düzenlemeliydi.

Sedirden doğrulurken içinde bir rüzgâr esiverdi ve iri, yeşil elâ gözleri hüzün ve ümitte bakan, gür, kumral saçları fildişi omuzlarına değerli bir şal gibi dökülen Nemika, kadinın o ebedî bekleyişi ile beyninin içinde canlanıverdi.

Çene kemiklerinin zonklayışını önleyemiyordu. Belki farkında bile değildi bunun. Konsoldan votka şişesini çıkarınca kendine gelir gibi oldu. Şişenin ağzı kadehe değmiş olarak dondu kaldı. Basma perdelerin aralıklarından sızan gece pırıltıları şişe ve kadehte yankılanıyordu. Ali Yusuf hayatında belki de ilk defa yenildi. Kadehi, bir pençe bileğini zorlaya zorlaya bükermiş gibi, doldurdu ve yeniden pence-
renin önüne gitti.

Hiçbir erdemi benimsememişti. İnsanların benimsemiş ve sınır saymış oldukları değerleri de umursamazdı... Umursamamış, umursamadan yaşamıştı. Fakat bir Edmond değildi o. Açık olarak, Edmond'u düşünmemiştir, ama bir Edmond –bir Şekspir piçi– olmayı, herhangi bir hâdisede ona benzemeyi tiksintiyle reddederdi. Erdemleri ve paylaşılmış değerleri hiçbir zaman alaya almamış, hele tahkire ve tezyife kat'iyen yanaşmamıştı. Dahası da var. Belki aldatır ve yararlanırdı, ama erdemli insanlara karşı –çıkarları çatışmadıkça– saygı, hattâ sevgi beslemişti. İçinden gelirdi bu saygı ve sevgi. Bütün mesele dürüstlüğün ve ahlâk kurallarının kendisini rahatsız etmemesinde idi.

Ve işte şimdi böyle olduğu için bir kere daha içi burkulu-yordu... Tıpkı İzmir'den –yâni, Nemika'dan– kaçarken olduğu gibi ve gene Nemika yüzünden.

Nemika ne olmuştu? Bunu bilebilmek için birdenbire deli bir hırs duydu. Evlenmiş miydi? Yoksa –bunu ümit etmekten benzerini asla tatmadığı bir zevk duyuyordu– ilk öpüşmenin, ilk seçişin ve kendini bırakışın o kadar çirkin bir şekilde darmadağın oluverişi yüzünden dünyadan kopmuş, için için kuruyup gitmiş miydi? İşgalden sonra İzmir’de mi kalmışlar, kaçamamışlar mıydı?

Kadeh çat diye kırıldı. Galiba avucu da kesilmişti. Onu nasıl sıktığını ve çene kemiklerinin ağrıyacak kadar kenetlendiğini fark etti. Kadehin bulabildiği kırıklarını konsolun üzerine koydu, gecelik entarisini çıkardı, sedirin öbür köşesine oturdu ve pencereyi kaldırdı.

İzmir’de kalmışlarsa başlarına neler gelmişti, kimbilir? Ne olaylar, ne barbarlıklar işitmişlerdi. Ali Yusuf o zamanlar Nemika’yı düşünmeyişiine şaşıtı. Şimdi neden hatırlıyordu?

Dudaklarını daha bir hınçla dişledi. İzmir’e bir kahraman, bir kurtarıcı gibi girmeyi kurmuştu bir ara. Kendisinden, acaba tiksini mi lâzımdı? Yoksa o kahraman, o kurtarıcı rolünü mü oynamalı idi. Nemika’ya ve ailesine karşı da? Bunu yapamayacağını anladı. İzmir’e gitmese bile olurdu.

Hem İzmir’e gitmek –Nemika’yı bulmak, eğer çocuksu bir hülya değilse bu– son iki yılını ve bu iki yılın hazırladığı büyük vurgunları toprağa gömmek demekti; çünkü bunlarla Nemika bir arada olamazdı, olmamalıydı. Yoksa Nemika’nın, Zozo’dan veya ötekilerden farkı mı kalırdı?

Ağır ağır doğruldu, yatağına girdi, yorganını kafasına kadar çekti:

Kendisine gelmişti. O Ali Yusuf’tu işte. Haddini bir defa bilmemiş ve ağzının payını çok feci bir şekilde almış, burnu sürtüleceği kadar sürtülmüştü. İzmir bozgununu değil de Nemika’yı hatırlayışı, ders alacak yerde, aynı hendeğe doğru atılması budalalıktı. Nemika ile veya Nemika’larla ne ilgisi

vardı onun? Kararını vermişti işte: İzmir'e gidecekti ve İzmir'e gitmemek eldeki kuşu kaçırmak olabilirdi. Kasaturalar, mavzerler yağlanıp silâhlıklara konulduktan, fişekliklere manevra mermileri yerleştirildikten sonra Ankara savaşı başlayacak değil miydi ve bunu en iyi bilen o değil miydi?

Ezmek ve kazanmak, kazanmak, daha çok kazanmak varken Ankara'ya yapışıp kalmak, cama yapışmış bir sinek gibi ezilmeyi ve her şeyi kaybetmeyi beklemek, eldekileri kurtarmak endişesinin küçülüşüyle sürece delik peşine düşmek kolay zaferi sonu bilinmez ve kronik bir çekişmeye döndürmek, elindeki en büyük fırsatı karşısındakilerin şansı yapıp çıkmak onun için değildi:

"Ali Yusuf'a yakışır mı bu be!" diye homurdandı ve birkaç öfkeli soluyuştan sonra mışıl mışıl uyumaya başladı.

* * *

Ali Yusuf 9 Eylül sabahı İzmir'de idi, akşamki ziyafeti hazırlıyor ve Paşa hazretlerinin özel bir emir ve istekleri olup olmadığını soruyordu. Diğer erkâna gelince, Ali Yusuf onlara karşı, tebriklerini ve teşekkürlerini bekler gibi davranıyordu.

* * *

Yıllar geçiyordu. Ama aynı yıllar çeşitli insanlar için çeşitli şekilde geçiyordu. Zaman her bölümünü kimine bir basamak, kimine bir çukur yapmakta idi; birbirine kenetlenen kaderler artık çözülmüş, tek tek kalmıştı, şimdi her biri bir yöne doğruydı.. Ve sık sık birbirlerine karşı çıkıyorlardı, hem de can düşmanları gibi. Bu işleyen artık politika giyotini idi: Çoğunun bilmediği, belki de en iyilerinin, en vatanseverlerinin, hattâ en bilginlerinin ve en yararlı olabileceklerinin asla beceremeyecekleri politika. Şimdi bütün kaderler onun kurallarına boyun uzatmıştı.

Ve bu akıl almayacak kadar dramatik olaylara yol açıyor-
du. Asıl korkuncu, hemen hemen her zaman bir suç işleni-
yor, ama ortada hiçbir zaman suçlu bulunamıyordu.

Gadre uğrayanlar ve hakkı, memleket hayrını savunmak
için yanıp tutuşanlar parmaklarını kime doğru uzatacakla-
rını bilemiyorlardı; bu da onları çileden çıkarıyor, sık sık da
bir karşı haksızlığa, hattâ suça mahkûm düşürüyordu. Böy-
lece son söz ve hak kuvvete, kuvvetliye, kurnaza, kurnazlı-
ğa kalıyordu. Hemen hemen her faturanın karşısında bir
başka fatura, her suçlamaya da bir karşı suçlama vardı.

Mebuslar yepyeni ve asla hazırlıklı olmadıkları, belki de
o vakte kadar varlığını bile bilmedikleri meselelerle karşı
karşıya kalmak ve bunlar hakkında karar vermek zorunda
bulunuyorlardı.

Hilâfetin padişahlıktan ayrılması... Sonra önce birinin, ar-
kasından ötekinin kaldırılıvermesi... Cumhuriyet... Barış
konferansı... Makarrı hükümet... Kabinenin kuruluş şekil-
leri... Sorumluluk ve yetki tartışmaları, adı bile düşünülme-
yen konularla ilgili yasaklayıcı, hak getiren, hak kaldıran
kanun tasarıları... Bir devlet kuruluyordu işte...

Türkiye ortada idi. Misâk-ı Millî, evet, o dert değildi, ko-
parılmıştı o. Millet de dimdikti artık. Ama devlet? Ve bu işi
bilen ne kadar da azdı aralarında. Belki de hiç yoktu. Bunu
görmek, hattâ sadece sezmek çoğunluğu telâşa düşürüyor,
şüpheye, itiraza ve suçlamalara kadar götürüyordu. İsmet
Paşa mı? Murahhas Hey'eti başkanlığı mı, o mu? Olur muy-
du böyle şey?

Aman Allah'ım.. hilâfetin lâgı mı? Peki, İslâm âleminin
bayraktarlığı kimlere bırakılacaktı. Kimler bu kûrleyi koru-
yacaktı?

Bununla beraber tehlikeli çekişmeler padişah veya hilâfet
için olmadı. En büyük hassasiyet siyasî otoriteyi ilgilendi-
ren konulara karşı gösteriliyordu. Bilgisizliğine ve acemili-

ğine rağmen, Meclis çoğunluğu için asıl mesele, hattâ tek dâva yara bere içindeki, yokluklardan ve kayıplardan bitkin hâle gelen Türkiye'nin dinçleştirilmesi, zaferine lâyık kudret ve kuvvete kavuşturulması idi. Ama bu da silâha sarılıp cepheye koşmak kadar kolay değildi; yolu bilinmiyordu. İş böylece kanaatlara, zanlara, çoğu zaman da sezilere kalıyordu. Her şey propagandaya, telkine, tehdide sonuna kadar açıktı. Aldanmanın ve aldatmanın da, aldatanların da bu kadar masum olabildiği ortam insanlık tarihinde az bulunurdu. Samimiyet için de böyleydi bu:

En sağlam samimiyetler ve en büyük iyi niyetler kendilerinden şüphe edildiğini, hattâ yerine göre suçlandırıldıklarını görerek çileden çıkıyor, öfkeden deliye dönüyorlardı ve akla hemen "kuvvet" geliyor, mizaca göre de, hile ve düzenbazlık geliyordu.

Bu hava içinde ne dostluklar düşmanlığa, ne düşmanlıklar dostluğa çevrildi.

Ve ister istemez kürsü suçlamaları tasfiye niyet veya -hiç değilse- istekleri hâlini aldı. Bu cürümlerin ve üslupların değişmesinden anlaşılıyordu. Bir gün Avni Bey kürsüden bağırdı:

"Bu büyük, bu eşsiz zaferi.. bu Cumhuriyeti ne yapacağız?"

Ve Ali Yusuf, ne yapacaklarını bilmeyenlerin pek hoşuna giden cevabı verdi:

"Onu zaferi hak edenler ve Cumhuriyeti sevenler çok iyi bilir."

* * *

Hüseyin Avni, o gece, küçük hâtıra defterine şunu yazıyordu:

"Ya Rabbim, Kadifekale'de ne zaman çay içeceğim, İzmir'imizi ne zaman göreceğim?"

Ankara'dan ayrılmamış, İzmir'e gidememişti. Halbuki,

daha mücadelenin başladığı gün bu hasret bir ateş gibi dş-
mşt kalbine.

“Ama ne olursa olsun, hemen gideceğim. Bu hafta geçsin,
yola ıkarım.”

Bir ocuk öfkesiyle, içine ksknlklerin ve kırıgınlıkla-
rın en masumu karışmış bir öfke ile mırıldanıyordu. Anka-
ra’da artık işi ve yapabilecek bir şeyi kalmadığına inanmıştı
o gün:

“Bizim yerimiz yok artık burada.”

Dişlerini daha da çok sıkarken kif’in kendisine söyle-
diklerini hatırladı: Âkif, onun siyasi mücadeleye de mah-
km olduğuna inanıyordu. Doğruydu elbette; zira işte, H-
seyin Avni, aynı anda Ankara’dan ayrılmaması gerektiğini
düşünmeden yapamıyordu. O da, birçokları gibi, hakkın ve
hakikatin gönüllüsü olduğuna inanıyor ve asıl dramatik
olanı, ne kadar dürüst olduğunu, memleketinden, milletin-
den başka bir endişesi ve derdi olmadığını biliyordu.

Ali Yusuf, İzmir’e gitmesi gerektiğini ve ne zaman gidece-
đini iyi anlamış ve kendi bunalımını bıçakla kesip atmıştı.
Hüseyin Avni ise işin içinden, ancak:

“İlk fırsatta gider, üç beş gün kaldıktan sonra vazifeme
dönerim,” diyerek çıkabildi. Uykuya dalmadan önce yaptığı
dua da buna göre oldu.

* * *

Fakat bu fırsat bir türlü çıkmıyor veya, daha doğrusu,
Hüseyin Avni İzmir’e gidecek fırsat göremiyordu:

Meclis’deki münakaşalar ve suçlamalar yavaş yavaş Tür-
kiye’nin havasına sinmekte idi. Bilhassa gazeteler ve İstan-
bul gazeteleri siyasî çatışmaları körüklemekten barbar bir
zevk alır gibiydiler. Veya onlar bu yolda teşvik görüyorlar-
dı. Durum birdenbire denilebilecek şekilde o hâle geldi ki,
artık gazetelerde de, halk arasında da bir Gazi düşmanlığın-

dan açıkça bahsedilmektedir. Bu arada “muhalifler” sözü sık sık geçiyor, isimler sayılıyor. Kâzım Karabekir Paşa, âdeta, bir ikinci siyasi fırka kurmaya zorlanıyordu. Artık bu konuda baş makaleler yazılıyor, haberlerde yorumlar yapılıyordu. Hüseyin Avni Bey’e gelince, o da ortaya hususî bir önemle atılan isimler arasına girmişti. Hükûmete karşı yaptığı çıkışlar ve itirazlar hemen hemen temelden bozularak verilmekte idi.

Avni Bey, Meclis’te olanlara ve anlaşılmamasına veya yanlış anlaşılmasına değil, bu haberlere üzülmüyordu. Hava anlaşılmayacak gibi değildi ve kısa bir zaman sonra kendisinin de, arkadaşlarının da bir “vatan haini” olarak damgalanmasını bekleyebilirdi. Bu da arkadaşlarının hepsinde kendisindeki tepkiyi uyandırmıyordu. O üzmekle, dertlenmekle yetinip yoluna devam edecek yaradılıştaki idi. Ama öyleleri vardı ki, yumruklarını sıkmadan, dişlerini gıcırdatmadan ve sabaha kadar süren toplantılar düzenlemeden yapamıyorlardı.

Nitekim bir gece, Avni Bey, odasına döndükten sonra, küçük not defterine şu satırları yazıyordu:

“Bugün, Meclis toplantısından sonra Celâleddin Bey yanıma geldi ve benimle çok mahrem konuşmak istediğini söyledi. Yatsıdan sonra evinde buluştuk. Bana, Gazi Paşa’ya ve etrafına karşı beslediğim muhalefetten bahsetti. Bunu çok takdir ettiklerini söyledi. Kendilerinin de Gazi’ye muhalif olduklarını hatırlattı ve bu muhalefetin bir vatan borcu olduğunu ilâveden sonra: Bu adamlar memleketi batıracaklar, ihanet ve ihtirasları mücerrebtir ve artık onları ifnadan, bertaraf etmekten başka çare kalmamıştır, dedi. Gazi ile birkaç yakınının öldürmeye karar vermişler. Celâleddin Bey; seni de aramızda görmeyi ve kuracağımız idarede vazife almanı istiyoruz, diyerek sözlerini bitirdi. Ona daha önce konuşmalarımızın bir ikinci şahsa bile aksetmeyeceğine da-

ir –isteği üzerine– söz vermiş bulunuyordum. Bunu tekrarladıkdan sonra cevabımı verdim ve aşağı yukarı şunları söyledim. Ben filhakika Gazi Paşa'ya muhalifim ve hşkşmetinin yanlış yolda olduğuna inanıyorum. Lşkin mesele bir suikasta gelince ben yokum; řķnķř Gazi Paşa'yı beğeniyorum, seviyorum, onun bşyşk bir vatanperver olduğuna eminim. Hata etrafındadır, gşn gelecek bunu Paşa da anlayacak ve menfaatperestlerle şcizleri kendiliğinden tasfiyeye gidecektir. Dirayetinden eminim. Vazifemiz onu ikaz etmekten ibarettir kanaatindeyim. Ve ilşve ettim. Paşa'yı öldşrmek bir yana, Paşa benim sırtıma semer vurup binse ve taşımamı istese sşylediği yere kadar taşırım.

“Celřleddin Bey ayrılırken, bşyşk bir hayal kırıklığına uğramış gibiydi ve endişeliydi. Bana verdiğim sřzř bir kere hatırlatmak ihtiyaćını duydu. Bu hususta kendisini temin ettim ve bu niyetten vazgeçmelerini ısrarla tavsiye ettim. Aklı yatmış gşrşndş. İnşallah şyledir.”

Ankara artık bir hşkşmet merkezi idi. Dşnya haritaları yeniden çizilecek, Tşrkiye Cumhuriyeti yerini alırken Ankara'ya da başşehir işareti konacaktı.

Kararın akisleri çeşit çeşitti. Kimi şaşırıyor, kimi heyecanlanıyordu. İstanbul ve İstanbul'un yetiştirdikleri ićin tam bir řok olmuştu bu; Ankara? Hřkřmet merkezi? Payitaht ha? Ortada taht, maht kalmamıştı, ama kelime olanca ihtiyaćı ile ve İstanbul'un değerine eřit olarak yaşıyordu. Hele Ankara'yı, bu uzak, uzak, řok uzak kasaba bozuntusunu bir tesadşfle gşrmş ve yakınlarından dinlemiş olanlar kararı delilik sayıp ıktılar.

Fakat aynı kararla heyecanlananlar da vardı ve bunlar sadece, tarihin asla unutamayacağı o bşyşk mşcadele boyunca nabızları humma grafikleri çizerek Ankara'da ve Ankara ićin atanlardan ibaret değildi. İmparatorluğun ağır yşkşnş yşzyıllarca omuzlarında taşıyan, onu kalbinden, ciğerlerinin

den verdiği parçalarla, damarlarından devamlı olarak aktardığı kanlarıyla besleyen, geliştiren, koruyan, ama ihtişam ve kudretinden zırnık pay almayan büyüklerin büyüğü, aslan yataklarının en verimli si Anadolu, Ankara'nın hükümet merkezi oluşunda varlığının kabulünü, değeriendirilmesini görüyor, sevinçten ötekiler kadar sarsılıyordu.

Ancak Ankara'nın hükümet merkezi olması ve neticenin hazırlanışı yalnız saf düşüncenin, yalnız bu şaşkınlıklarla heyecanların çerçevesinde kalmadı:

30 Ağustos'tan sonra bir, 9 Eylül'den sonra da bir dalga daha Ankara'ya doğru akmış, bu unutulmuş ortaçağ kalıntısı, insandan geçilmez olmuştu. Bu yeni gelenler büyük bir çoğunlukla becerikli, oturup kalkmasını, sözü sohbeti bilen, kanı sıcak, tatlı insanlardı. Mihnet, yokluk felâket günlerini bu kasaba bozuntusunun ayazında veya ayazından da beter; tozlu ve yapış yapış sıcağında paylaşanlar onlara, Ankara'yı neden bu kadar geç hatırladıklarını bile soramıyorlardı. O kadar sahip çıkmışlardı buraya.

Ve bu adamların sanki bir de altıncı hisleri vardı. Gazi'nin veya yakınlarının kafasından geçenleri, o kafaların içinde imişlercesine biliyorlardı. Nitekim Gazi, bir gece, Çankaya'daki sofrasında Ankara'yı hükümet merkezi yapma düşüncesini açtığı zaman, bu şehir bozuntusunda satın alınacak bağ bahçe kalmamış gibi bir şeydi. Kale sırtlarında güneye ve Meclis'e doğru inen bataklık bölgeler ve Çankaya tarafları çoktan sahip bulmuştu.

Gazi'nin tasavvuru yayıldıktan sonra bu iş daha da kızıştı, hızını büsbütün artırdı, artık Allah'ın dağları ve tepeleri bile kapış kapış gidiyordu. Ali Yusuf'un Avni Beyler'le son uzlaşma teşebbüsü de işte bu sıralarda bu vesile ile oldu.

Ali Yusuf, Avni Bey'le herkesin tesadüf diyebileceğı bir karşılaşma düzenledi ve bu zoraki sohbet sırasında sözü döndürüp dolaştırıp toprak alım satımına getirdi:

“Avni Bey,” dedi ve tatlı tatlı gülümsedi. “Siz inanmazsınız, ama ben sizi de arkadaşlarınızı da candan sever ve hadim olmayarak, aynı şekilde takdir ederim. Bu yüzden de dikkatinizi, nâcizâne, bir noktaya çekmek istiyorum. Daha dündü diyeceksiniz, lâkin, emin olun, devir çoktan değişti, dün dediğiniz çok gerilerde kaldı, harp sonrası şartları daha harp bitmeden çok önceleri teşekkül etti. Artık bunlara göre yaşamamız gerek.”

Konuşurken ısrarla Avni Bey’in gözlerine bakıyor, bu gözlerdeki, gittikçe daha açık bir hal alan küçümseyişe –hattâ tiksintiye– yılmadan dayanarak bir tasdik kelimesi veya işareti bekliyordu. Avni Bey bu ısrardan öfkelenmişti. Konuşmaya mecbur kalışına da ayrıca kızılıyordu.

“Bize yakıştıramayacağınız, bu hakikati idrâk etmek olmasın, Ali Beyefendi... Bunun böyle olduğunu idrâk edebilecek iz’ana biz de sahibiz.”

Ali Yusuf’un telâşlı ve aşağıdan alan “estağfurullah”larına aldırış etmeden sözünü tamamladı:

“Hürmete lüzum yok, fakat bize karşı sevginiz varsa, şunu, lütfen şunu, değişen şartlardan faydalanmayı, şartların değişmesini faydalanma mevzuu yapmayı yakıştırmayınız.”

Öfke kıvılcımı Ali Yusuf’un yüreğine de sıçramıştı. Başını eğdi. Çenesi zonklayıp duruyor, kalkıp gitmeyi düşünüyordu. Karşısındakinden çok kuvvetliydi, durumu ona ve onlara göre ölçülemeyecek kadar sağlamdı. Bu uzlaşma teşebbüsü, sadece, Avni Bey ile arkadaşlarında, kendisinde hiçbir zaman olmayan ve aslâ olmayacak olan bir şeyin, dürüstlüğü, faziletler uğruna menfaatların her çeşidini gözlerini kırpmadan iteleyiverişin bulunması idi. Ali Yusuf işte bu taraflarına hakikaten saygı duyuyordu.

Bir ara düşünmüştü. Acaba bu yaklaşma ve uzlaşma arzuları, içinde bulunduğu bataklıktan onlara da bir parçacık olsun bulaştırabilme, böylece de bir teselliye kavuşma ümi-

di mi idi? Buna samimiyetle hayır demişti. Gerçi onların bu dürüstlüğü kendisini rahatsız ederdi; ama bir taraftan da, arada sırada, kendi durumuna ve tasavvurlarına zarar vermeden, dürüstlüğe arka çıkmanın, dürüstlerle dostluğun bir çeşit prim, vergi veya kefaret ödeme gibi bir şey olacağına, hiç değilse, ona sahip olmasa bile yakınında hissedeceğine inanırdı. Sonra –gizlemeye hiç niyeti yoktu– böyle bir yakınlıktan, gerektiği zaman, faydalanacak, kârlı çıkacak olan elbette kendisi idi.

Ama hakaretin değil bu kadarına, en ufağına bile katlanacak adam değildi o. Sahnede olduğu müddetçe gururu için gözü dünyayı görmezdi, varını yoğunu küle vermeyi duraklamadan göze alabilirdi.

Birdenbire gözlerini kaldırdı. Avni Bey'in gözbebeklerine şimdi deminki gibi bakınıyordu. Birkaç dakika öylece sustu, göğsünün inip kalktığı belli oluyordu. Avni Bey hafifçe toparlandı ve Ali Yusuf onun, bütün mânalarıyla, bir kavgaya adanmış olduğunu hatırladı. Gerçekten de Avni Bey bir karşılık bekliyor. Bunu da ezivermeye kararlı bulunuyordu. Ali Yusuf öfkesini yenemedi, ama söyleyeceklerini değiştirerek konuşmaya son verdi:

“Peki Avni Bey; sevgi, saygı lâflarını masal sayalım. Lâkin yaşamak zorundayız. Bu işi de ne kadar el açmadan, kötü günleri kendi varlığımızla karşılayacak şekilde becerebilirsek dürüstlüğümüzü ve kanaatlerimizi de o kadar koruyabiliriz. Bu bakımdan sizler servete çok daha fazla ihtiyaç duymalısınız. Ne ise, efendim. Diyeceğim şu idi: Ankara’da toprak altın olmak üzeredir. Üç beş kuruş verip bir parça arazi alsanız pek iyi etmiş olursunuz. Dikmen’de mi olur, Etlik veya Balgat’ta mı? Uzak, yakın verimli verimsiz demeyin, alınız. Sevdiklerinize de bunu tavsiye ediniz. Bu kadar, efendim. Rahatsız ettiysem affınızı istirham ederim.”

Kalkıp gidiyordu. Avni Bey:

“Bir dakika,” dedi.

Ali Yusuf durdu. Ve bekledi. Gene göz göze idiler ve Hüseyin Avni şimdi, ona, ölke ve hakaretinden de ağır gelen bir gülümseyişle bakıyordu. Direnişi erir gibi oldu ve dayanamadı, sordu: “Evet?”

Ama Hüseyin Avni hemen konuşmadı:

“Buraya bak!” Küçümseyiş bu kadar olabilir. Ali Yusuf, onun üzerine atılmak istermiş gibi sallandı. Avni Bey dudaklarını kenetleyerek güldü. “Yoo, sakın ha.. Ben ne Hüseyin Salim'im, ne de Sâdi; delik deşik ederim. Yazık olur servetine de, ikbâline de. Dinle: Sana teşekkür etmeyeceğim; çünkü bilmediğimiz, düşünemediğimiz şeyler değil söylediklerin. Ne zaman ki sen ve senin gibiler ilk dönüme pey sürdürdünüz, bizler de dalaverenin içine tükürdük. Yapmamak, bilmemek veya becerememek degildir. Sen de bunu anlamazsın. Hadi git şimdi.”

Demek Sâdi ile Hüseyin Salim'i kendisinin öldürdüğünü biliyorlardı. Demek servetini de, serveti ile ikbâlinin mahiyetini de biliyorlardı. Zile macerasını bildikleri ise Ali Yusuf'un da onlar kadar bildiği bir şeydi.

O halde, onlar da Sâdi ile Hüseyin Salim'in yanına.

Ali Yusuf böyle düşündü. Neredeyse cümleyi bağıra bağırarak söyleyecekti. Elini tabancaya atması gerekmezdi. Avni Bey'i de, arkadaşlarını da ötekiler gibi avlayabilmesine pek imkân yoktu; ama elbette bir çaresini bulur, kendisi bir seyirci gibi kalabilirdi. İçinde zamanın da, şartların da kendisi için çalışacağına ve çalışmakta olduğuna dair bir inanç vardı. Ölkesine rağmen bu sesi duydu. Çok geçmeden her zamanki sakın, kendisinden emin, dürüst ve dost görünüşlü Ali Yusuf olmuştu.

Hüseyin Avni'ye gelince, o aynı gece küçük not defterine, kendisi de bilmez, kaçınıcı defa “Önümüzdeki hafta İzmir'e gideceğim,” diye yazıyordu.

Ancak onu ayakta tutan tek kuvvet İzmir'i görmek iştia-
kı, İzmir hasreti idi. İzmir yüzünden değil miydi çekilenler
ve çekilmekte olanlarla çekilecekler? O da İzmir'i görecek,
“değer bütün bu dertler?” diyecekti. İzmir kurtuldu, Türki-
ye kurtuldu ya? Gerisi lâftı. Koca Âkif, can Âkif ne söyle-
mişti? “Sen çekmeye mahkûmsun. Çekeceksin ve sen çek-
tikçe ben seni daha çok kıskanacağım.”

Övünmeyi zerre kadar sevmezdi. Tiksinirdi övünmekten;
çünkü hayatı bir görev, bir sorumluluk dizisi olarak kabul
etmişti. Görevi başarmak, sorumluluğu karşılamak, kısacası
mütevazı bir namus ve ahlâk seviyesine ulaşmak –evet
ulaşmak, ulaşabilmek– övünülecek şey miydi? Bunun ver-
diği iç huzuru yeter bir mükâfat değil miydi? Hedefi de işte
bu mükâfattı, ona da ancak son nefesinde erebilirdi insan.
Ama insan.

Bu yeni başşehirde, bu doğup doğmayacağı bilinmeyen,
doğacaksa sağlam mı, yoksa bin bir çeşit buhrana tohum
mu olacağı kestirilemeyen devlet namzedinde servet veya
ikbâl yapmanın başka yolları da görülüyordu. Ve bu yollar
kendilerine akla gelen, gelmeyen bütün üslûp ve vasıtalarla
teklif edilmişti. Bu teklifler de, Ali Yusuf'unkine pek benze-
yen uzlaşma arzularından başka bir şey değildi: Ankara'da
bir zafer ganimetini paylaşma havası esiyordu. Üstelik bu
havayı yaratan ve körükleyenler, büyük çoğunlukla, zafer
için bir damlacık ter akıtmamış, tehlike günlerinde bir saat-
çik olsun uykusuz kalmamış, ayrıca kıvranmamış, hattâ
ümit ışımlarında sevinç duymamış kimselerdi.

Bunlar artık Sakarya'dan sonraki veya 9 Eylül'deki gibi
davranmıyor, zerre kadar çekinmeden sahneye fırlıyor, ön
planda bir yer kapmak için birbirleriyle ve zaferin asıl mü-
cahidleriyle barbarca, kalleşçe mücadele etmekten çekinmi-
yorlardı.

Halbuki ortada, şimdi, Yunan'dan da çetin bir düşman

vardı. Türkiye'nin yoklukları, sefaletleri ve hayatî ihtiyaçları. Ama onların bunu umursadıkları yoktu. Bütün meseleleri bir külâh kapmaktan, keselerini doldurmaktan ibaretti. Bunun için de en büyük engel olarak hakikî vatanseverleri görüyorlar ve onları ya uzlaşmaya zorluyor veya bertaraf etmeye çalışıyorlardı. Bunu görmemek için kör olmak lâzımdı.

Nitekim Avni Bey'ler de bunu daha ilk kımıldanışlarında görmüşlerdi. Ne var ki, onlar galebenin bu yağmacılarda kalacağına hâlâ inanmamakta idiler. Hiç değilse kendilerini sonuna kadar bunlarla mücadele etmek mecburiyetinde sayıyorlardı. Her uzlaşma teklifi gönülleriindeki görev duygusunu kuvvetlendirmekten, keskinleştirmekten başka bir şeye yaramadı.

Böylece de her geçen gün biraz daha yalnız kaldılar, uçurumlarına bir parça daha yaklaştılar. Bunu da biliyorlardı. Tek tesellileri, artık, kendileri şu veya bu şekilde bertaraf edilseler bile, Gazi'nin ergeç durumu göreceğinde ve ele alacağına idi.

Bu teselliye ciddi olarak sarılmakta haklı idiler; zira Paşa'nın hâlâ dört başlı canavarla uğraştığını görüyorlardı. Ve bugün için Türkiye'nin de, Ankara'nın da kaderi ona bağlı bulunuyordu. Büyük hareket, bütün benzerlerinde olduğu gibi, içinden bir otorite çıkarmıştı, bu da Mustafa Kemal Paşa idi. Şimdi onların bir tek endişeleri vardı. Paşa, acaba, siyasî kadronun ve Ankara'daki durumun üzerine eğilecek fırsatı bulduğu zaman ne ile karşılaşacak, çok geç kalmış olmayacak mıydı? Bu korkunç ihtimal gerçekleştiği takdirde her şey boşuna olmuş ve yaşanmış demekti, o zaman Avni Bey'in kürsüden haykırdığı sual Türkiye tarihine perçinlenip çıkacaktı:

“Bu eşsiz zaferi... Ve bu Cumhuriyeti ne yapacağız?”

Otur ağıla o zaman. Hem de gelmiş geçmiş bütün nesillerle birlikte, gelecek ve gelecek olan nesillerle birlikte.

Fakat endişeler bu noktaya gelince dört elle ve bütün güçleri ile sarılıyorlardı. Bu firavunlar nasıl olsa temizlenecekti. Belki daha önce kendileri gadre uğrayacak, belki de kül olup gideceklerdi. Ama kolay değildi bu, bütün benzeri devirlerde böyle olmuş, büyük hareketler ve kuruluşlar kendi öz evlâtlarının başlarını, baltalarda, iplerde, giyotinlerde veya Meclis binalarında, sokaklarda, hattâ camilerde hançerlerle, tabancalarla yiye yiye gelişmişti. Ne gam? Yeter ki, sonunda, ama iş işden geçmeden, imkânlar ve şanslar sömürölüp bitmeden firavunlar da temizlenmiş olsun. Onlar bunu imanla ümit ediyorlardı.

Firavunlar sözü de Küçük Ağa'nın buluşu idi. Küçük Ağa, bir gece, titrek mum ışığında, ümitsizliğin ve hüznün, dünyadan büsbütün kopardığı medrese odasında onlara firavun imanından, bu korku ve şahsî endişeler kabulünden bahsetmişti.

Firavun, kendi zekâsından, kurnazlığından, düzenbazlığından başka kuvvet tanımıyordu. Haklı olduğuna emin de; çünkü insanların kötü ve günah saydıkları her şeyi yapıyor, ama hiçbir ceza görmeden hattâ kudreti daha da artarak sapaşlam yaşayıp gidiyordu. Her hakka saldırışı ona kazandırmakta, hak sahibini yere sermekte idi. Musa ona Allah'dan söz açtığı zaman güldü, alay etti, zindana attı. Musa'dan mucizeler göstermesini istedi, fakat onları gördükten sonra da kendinden kudretli bir şeyin olabileceğini kabul etmedi.

Neticeyi bilirsiniz. Firavun bir gün Musa'nın ricasına peki dedi ve onun çekip gitmesine razı oldu. Fakat çok geçmeden kararını değiştirmiş ve askerleriyle birlikte Musa'nın peşine düşmüştü. Onu öldürecekti. Kızıldeniz'de yetiştı. Musa, kendisine inananlarla birlikte, denizi yürüyerek geçiyordu. Onlar da yürüdüler, fakat tam ortaya gelince deniz deniz oldu. Firavun ve askerleri de sulara gömüldü. Fira-

vun ölümle karşı karşıya gelince, yani büyük, en büyük kudreti görünce iman etti, af diledi, ahretini garantiye almak için ona sığındı.

Bu her şeyi açıklayan bir remizdi: Bugün Ankara'yı millî harekâta asla inanmayanlar, onunla alay edenler, akıllarına, zekâlarına güvenerek, çıkarlarının nerede olduğunu iyi bildiklerine inanarak, o tarafın hesabına millî harekâtı baltalamaya çalışanlar sarmıştı. Onlar da, tıpkı firavun gibi, Ankara'dan mucizeler göstermesini, gülerek, hezele alarak istediler. Ama onlara ne direnişin trajedisi yetti, ne de Sakarya. Aralarında Afyon'dan sonra bile tavırlarını değiştirmeyenler, hattâ İzmir'den sonra dahi neticeyi İstanbul'a devredebileceklerine inananlar vardı.

Ne zaman ki, sulara gömülmek üzere olduklarını gördüler. İşte o vakit iman ettiler, üstelik bunu da en yüksek perdeden, en gösterişli ve göze çarpıcı üslûplarla yaptılar.

Aralarında önce kendilerine sığınanlar ve aracılıklarını isteyenler, bu şefaât kabul edildikten sonra ise kendilerine düşman kesilenler de vardı; hem de sürüyle. Ve elbette bunlar firavundan çok şanslı idiler; çünkü firavunluklarını sürdürüyor, firavunluklarının vurgunlarına daha verimli bir şekilde devam edebiliyorlardı.

Ama ne vakte kadar?

Avni Bey'ler için mühim olan bu sual idi. Onlar, sulardan bu kurtuluşun geçici olduğuna inanıyor, çünkü Paşa'ya güveniyorlardı. Kendi kayıplarının hiçbir değeri yoktu gözleminde.

* * *

Derken Türkiye, Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya yönelen suikast haberiyle dalgalanıverdi:

Demek Celâleddin Bey'ler tasavvurlarından vazgeçmemişlerdi. Avni Bey ilk gelen isimlerden Celâleddin Bey'in

haklı olduğunu anladı. O, kendisine, çok kuvvetli olduklarını, aralarında en büyük vatanperverlerin ve kıymetlerin bulunduğunu söylemişti. Tevkif edilenlerin arasında Rauf Bey bile, Kâzım Karabekir Paşa bile vardı.

Fakat Avni Bey hâdisenin üzerinde düşünmek için fazla vakit bulamadı, aynı gece gelen bir manga asker onu da alıp götürdü. Yanına herhangi bir şey almasına, bunun için oyalanmasına ve evinin ötesine berisine bakmasına izin vermediler. Trene, bir yük vagonuna bindirdiler. Hüseyin Avni Bey, yıllarca hasretiyle yaşadığı İzmir'e gidiyordu.

Ama o yolları da, İzmir'i de göremedi. Yük vagonu sımsıkı kapalı idi. İzmir'e gelince de onu etrafı hasırlarla kapalı bir tatar arabasına bindirip hapishaneye götürdüler. İstiklâl Mahkemesi'nin huzuruna çıkacağı günleri beklemeye başladı. Oraya gidip gelirken belki de birkaç sokak, bir deniz parçası, üç beş ev ve o İzmir'e mahsus ağaçlardan veya çiçeklerden bir ikisini görebilirdi. Bu da olmadı ve Avni Bey'i, geldiği gibi, Ankara'ya naklettiler. Dâvası orada görülecekti.

On kusur milyonu çeşitli duygularla, ama daima, en gergin halleriyle ilgilendiren duruşmalar, hattâ kararlar birbirini kovalıyor, buna karşılık sıra bir türlü Avni Bey'e gelmiyordu. Bu da işkencenin en dayanılmazı oluyordu onun için.

Durumunu Allah'ı da, kendisi de pek iyi biliyordu; en ufak bir suçu, suçu değil kastı ve niyeti bile yoktu. Daha fazlası, o, böyle bir teşebbüse bütün aklıyla ve gönlü ile karşı idi. Ve, hangi şartlar içinde olursa olsun adalete güveni Allah'a imanına eşitti; zira adaleti Allah'ın himayesinden ayrı düşünemezdi. Buna yalnız bir mümin olarak değil, bir hukukçu olarak da bağlıydı. Bu yüzden de onun gözünde haksız bir mahkûmiyet ile hakkı olan beraatın arasında pek fark yoktu. İpe gidecek olsa bile –elbette üzülecek, ama–

dert edinmeyecekti. Hattâ o takdirde kendisini daha üstün, daha kuvvetli ve rahat hissedebilirdi. Bütün meselesi mahkemenin bir an önce başlaması idi. Ne var ki, onu hâkim durumu verilenlerin karşısına bir türlü çıkarmıyorlardı. Avni Bey bu istisnâî gecikmenin sebebini çok sonra öğrenebilecek, mahkeme ve hapisane dışında olup bitenleri kendisine başkaları anlatacaktı.

Tek Yenilmez: Vicdan!

Suikast haberinden sonra her tevkif, büyük depremden sonra gelen sarsıntıları andırıyor, onu yeniden hatırlatıyordu. Teşebbüsü kötü karşılamayan hemen hemen yok denecek kadar az, atlatıldığı için şükredenler ise pek çoktu. Bir de, ya başarsa idiler diye ürperenler, korkudan soğuk soğuk ter dökenler vardı.

Bunlar herkesin yanında, herkes gibi, sevinir görünseler de, yalnız kaldılar mı, bombadan –veya– kurşundan kurtulan kendileri imişcesine titriyorlardı. Ve belki de değil, muhakkak ilk iş o türün köküne kibrit suyu dökmek olacaktı. Bu bakımdan, meselâ Ali Yusuf kendini ölümden kurtulmuş gibi hissetmekte haklıydı.

Böylece de, ortaya çıkan her isim Gazi Mustafa Kemal'e yeni bir hüzün ve üzüntü verirken, onların öfkesini, ummadıkları ölçüde artırıyor, kamçılıyordu. Bu öfkelerin, bu ölümden kurtuluş psikolojisinin, Gazi'yi, ondan yüz bulamazlarsa yakınlarını tahrik yağmuruna tutması beklenmeyecek bir şey değildi. Tahrikler o dereceye vardı ki, artık haklarında en ufak bir delil, hattâ şüphe bulunmayan birta-

kim insanlar bile, sırf bu firavunlar grubunun oyunları için bir engel olabilecekleri ve onlara karşı soğuk davrandıkları için, tevkif, dolayısı ile de ölüm tehlikesi ile burun buruna bırakılıyorlardı.

Ali Yusuf bu konuda da ölçülü olmasını bildi, hiçbir zaman ortaya çıkmadı, şunun veya bunun aleyhinde söylenecekleri başkalarına söyletti. Ama Hüseyin Avni tevkif edilir edilmez aklını da, mizacı haline gelmiş bulunan temkinini de elden geçiriverdi, onda hiç görülmeyen, bu yüzden de samimi sanılan bir husumetle Avni Bey'i suçlamaya başladı. İş, Hüseyin Salim ile Sâdi'yi onun öldürmüş olabileceğini iddiaya kadar vardırıdı:

"Onlar, diyordu, Gazi'yi canlarından çok severlerdi. Bunu ben bilmeyeceğim de kim bilecek? Bir içtiğimiz su ayrı giderdi. Hele Salim.. bilirsin işte; kardeşimden de yakındı bana, merhum. Sonra bizzat ben, onların Avni Bey ile Gazi için münakaşa ettiklerine kaç defa şahit olmuşumdur. Meselâ Zile'de..."

Ali Yusuf'un bu kadar ileriye gitmesine de lüzum yoktu; zira, Gazi'nin kendisi dahil ona hemen hemen herkes inanıyordu. İsbat etmişti bağlılığını da, dürüstlüğünü de o.

Fakat bir de, kuruluş şartları ve mahiyeti ne olursa olsun, adına mahkeme denilen bir merci vardı. İşler orada ve o çevrede başka bir yöne çevriliverdi.

İstiklâl Mahkemesi tam bir temas sağlamak için Ankara'ya getirilmişti. Nitekim üyeleri de duruşma aralarında Çankaya'ya bilgi gönderiyor, akşamları da kendileri giderek daha geniş izahatta bulunuyorlardı. Bu akşamlardan birinde, daha sofraya oturulmadan, hemen karşılaşır karşılaşmaz, Kel Ali, Ali Yusuf'a:

"Sana dostça bir tavsiye! Avni Bey'in aleyhine çok konuşma!" dedi.

Ali Yusuf bundan hiçbir şey anlamadı ve şaşaladı:

“Neden?”

“Orasını sofrada öğrenirsin.”

Artık yalnız değillerdi. Ali Yusuf ısrar edemedi. Sofrayı beklemek zorunda kaldı. Fakat bu arada Kel Ali'nin kendisine karşı hiç de soğuk davranmadığını düşünebilecek hale gelmişti. Artık telâşlı ve endişeli değildi. Sadece merak ediyordu.

Yemek her zamanki gibi hükümet işlerinin konuşulması ile başlamıştı. Oradan projelere, tasavvurlara geçildi, Paşa direktifler veriyordu. Daha sonra mahkeme üyelerine döndü:

“Sizde ne var, ne yok bakalım?”

Cevap veren Kılıç Ali oldu:

“Bir fevkalâdelik yok, Paşa hazretleri.”

Yutkundu:

“Yalnız,” dedi ve sustu.

“Yalnız ne?..”

“Avni'nin hâtıra defterini okuduk.”

“Ya!..”

“Evet, Paşa hazretleri.”

“Anladık çocuğum onu. Okumuşsunuz.”

Şimdi Kel Ali'ye bakıyordu; o konuştu:

“Suikast ile alâkalı bir yer var.”

Gazi, kısaca:

“Ya!..” dedi.

İlgilenmişti. Sofradakilere gelince, onlar tepeden tırnağa dikkat kesilmişlerdi.

“Aralarına katılmaları için teklifi Celâl yapmış, reddetmiş ve; muhalif olmak başka, bu başka.. değil öldürmek, Gazi bana semer vurup taşı dese, istediği yere kadar götürürüm demiş, ayrıca bu tasavvurdan vazgeçmelerini de tavsiye etmiş.”

“Ya!..”

Masada çıt çıkmıyordu. Bütün gözler –kaçamak bakışlarla– Gazi'de idi. Bir değil birçok kader için hüküm beklenir

gibiydi. O ise, ışılı gözlerini, kabza gibi kavradığı kadehi-
ne dikmişti. Kel Ali:

“Defterde Paşa hazretleri ile alâkalı başka kısımlar da bu-
lunuyor,” dedi: “Bunlar işaret edilmiştir, emir buyurursanız
takdim edeyim, Paşa hazretleri.”

Gazi birdenbire kadehini kaldırdı içti ve meze almadan
Ali Yusuf’a döndü:

“İnşaat nasıl gidiyor, çocuk?”

“Mükemmel Paşa hazretleri; ay başından önce resmî kü-
şadını istirham edeceğiz.”

Nafia vekiline döndü:

“İstasyon yolu?”

Avni Bey bahsi kapanmıştı. Eller kadehlere uzandı, ko-
nuşmalar her zamanki halini aldı.

* * *

Yeni bir gün ışıyordu. Vedalaşma sırasında Kel Ali, Ga-
zi’ye sordu:

“Avni için emirleriniz, Paşam?”

“Deftere yazdıklarını âleni bir celsede tekrarlatır, beraat
ettirirsiniz.”

Hüseyin Avni o gün mahkemeye çıkarıldı. Belli sualler-
den sonra reis konuya girdi:

“Suikastçıların size müracaatı olmuş mudur?”

“Olmuştur.”

“Kimin vasıtasıyla yapıldı bu teklif?”

“Celâleddin Bey vasıtasıyla.”

“Nasıl karşıladınız?”

“Reddettim.”

“Ne şekilde?”

“Münasip gördüğüm bir şekilde.”

“Malûm.. Fakat ne söylediniz?”

“Münasip şeyler.”

“Mühimdir bu nokta. Avni Bey, kendisine verdiğiniz cevabı bilmek istiyoruz.”

“Hatırlamıyorum, efendim.”

“Mümkündür. Hemen akla gelmeyebilir. Size mühlet veriyorum; hatırlayınız. Fakat tekrar edeyim; çok mühimdir bu nokta. Mukadderatınızla ilgilidir.”

Reis işaret etti. Hüseyin Avni’yi hücrelerine götürdüler. Avni Bey düşünüyordu. Celâleddin Bey’e söyledikleri hatırlıyordu. Fakat onları tekrarlamaya lüzum görmemişti. Şimdi ise açıklamaya hiç niyeti yoktu; zira Reis Bey’in ısrarından maksadı anlamıştı. Söyletecekler ve; “İşte muhaliflerin en beğenileni, sevileni, bel bağlanı... O bile Gazi’nin eşeği olduğunu ikrar ediyor,” diyeceklerdi.

Öfkeli öfkeli düşünüyordu. “Ben, Gazi’nin sırtıma semer vurmasına bunun için razı olmadım. Hükümeti ve etrafı için değil, vatan yolundaki hizmetlerine yardımcı olmak için sırtımda taşımaya hazır olduğumu anlatmak için söyledim o sözleri. Tekrarlatacak ve beni de, bana inananları da Gazi’nin bile değil, etrafının eşeği yapıp çıkacaklar.”

Reisin son sözlerinde düpedüz ölüm tehdidi vardı. Avni ölümü seçti:

Sonraki duruşmalar da dönüp dolaşıp aynı noktada düğümleniyordu.

“Avni Bey, Avni Bey; sizi ikaz ettim, açıkça söyledim.. Hayatınız bu sualimizin cevabına bağlıdır. Son olarak soruyorum: Celal’e verdiğiniz cevabı hatırlayınız ve tekrar ediniz. Kararımızı daha fazla geciktiremeyiz. Efkâr-ı umumiye bizi tazyik etmektedir.”

Avni Bey gülümsedi. Sakin, rahat ve kayıtsızdı. Salonda onun kadar kendisine güvenen bir ikinci insan bulunamazdı. Gerçekten de, mahkeme heyetinin yanlış yol tuttuğunu artık iyice anlıyor ve kendini sağlam bir yere basmış hissediyordu. Hâtıra defteri ellerinde idi. En kolayı onu ele ge-

çirdiklerini söyler, istedikleri satırları okur, meseleyi halledebilirlerdi. Bunu yapacak yerde –belki de daha fazla küçültürüz ümidi ile– aynı cümleleri kendi ağzından tekrarlatmak istemişlerdi. Çıkmazda idiler.

Gülümsüyordu, rahattı, sakindi, kayıtsızdı. Buna, sanıldığı gibi, kendine güvenmek denilemezdi. O, sadece, artık hiçbir kimsenin ve hiçbir kuvvetin, lehte, aleyhte, hiçbir şeyi değiştiremeyeceğini apaçık olarak görüyordu.

Politika diye bir şey olduğunu bilmeden, düşünmeden, böylece de hesaba katmadan yola çıkmışlar, kendilerini en mutlu, en yiğit ve kahraman günlerinde politika oyunlarının ortasında buluvermişlerdi. Saadetleri çirkinleştirilmiş bir son, kahramanlıkları bir kaba ihtiras, yiğitlikleri kancıklık olabilirdi. Hayaller darmadağındı. Hâtıraları ve mazileri bile beyinlerinin en kuytu hücrelerine –kendisinin zindana sokuluşu gibi– hapsedilebilir, yaşama hakkından mahrum bırakılabilirdi. Gencecik bir delikanlı iken Ruslarla savaşmıştı. Ne için? Vatana ihanet için, Gazi'ye suikast için diyeceklerdi. Çanakkale'yi görmüş, demir ve ateş yumruğu, ölüm yağmuru altında vatan vazifesi yapmıştı. Ne için? Gene aynı şeyi söyleyeceklerdi. 19 Mayıs 1919'da, kapkaranlık ufuklarda yankılanan toplan borusuna, elde mavzer, belde tabanca ve kama, ilk koşanlardandı. Ne için? Aynı şeyi söyleyeceklerdi. Ve odun sobasıyla ısıtılmaya, gazla aydınlatılmaya çalışılan Meclis salonunda heyecan tonundaki ümitlerle, ümitsizliklerle, ama ölüme kadar sürecek mücadele azmi asla sarsılmadan günler ve geceler geçirmişti. Ne için? Gene aynı şeyi söyleyecek, vatana ihanet için diyecek, Gazi'ye suikast için diyeceklerdi.

Belki bunu demeyeceklerdi. Ama bütün bir mazi yoktu artık, kendisine de bir şey dedirtmeyeceklerdi. Ve bunu bizzat Gazi dahil, hiçbirisi değiştiremezdi artık.

Gülümsüyordu, sakindi, rahattı, kayıtsızdı ve bu gülüm-

seyişi ile, bu hali ile mahkeme heyetine kendi düşüdükle-
rini düşündürüyor, Hüseyin Avni'yi düşündürüyordu. Reis
öfkeyle konuşmak üzere doğruldu. Ama işitilen Avni Bey'in
sesi oldu:

"Hakk-ı âliniz var, reis beyefendi hazretleri; eskâr-ı umu-
miyenin tazyikini bendeniz de müdrük bulunuyorum. Daha
fazla zaman kaybına artık imkân ve tahammül yoktur. Ka-
rarınızı veriniz. Bu kararın her halükârda yüksek vicdanla-
rınız iktizâsınca âdil ve hakkaniyete uygun olacağına kana-
atım tamdır."

Reis duruşmayı karar için tâlik etti, fakat Avni Bey'e tek-
rarlamadan yapamadı:

"Vicdanın, adaletin ve hakkaniyetin en büyük yardımcı-
larından birisi de şüphesiz bizzat maznunlardır. Hafızanızı
zorlayarak bize yardımcı olacağınızı ümit ediyorum."

Avni Bey başını eğerek mırıldandı:

"Hâlâ mı?.."

Ali'ler bunu işitmişlerdi.

Karar celsesi de aynı şekilde geçti. Öncekilerden farkı,
tansiyonun yalnız mahkeme salonunda değil, Meclis'ten
Çankaya'ya kadar bütün Ankara'da, belki de bütün Türki-
ye'de son derecede gergin oluşu idi. Hemen hemen herkes
kararı bekliyor, fakat bu bekleyişler birbirine hiç benzemi-
yordu.

Bekleyişlerin endişelileri vardı, korkanları vardı, öfkelile-
ri, hüzünlüleri ve ümitli olanları vardı. Avni Bey belki de
yüzünce defa tekrarlanan aynı suali, bu son seferinde de ay-
nı şekilde cevaplandırdı:

"Neler söylediğimi hatırlamıyorum. Fakat münasip ceva-
bı verdiğime eminim ve müsterihim."

Kel Ali öfkeden tir tir titriyordu. Duruşmaya, kararı oku-
mak için ara verdi. Habercinin pusulayı götürüp cevabı ge-
tirmesi bir saate yakın zaman aldı. Gazi karar için bir isteği

olmadığını, mahkemenin gerekeni yapmakta serbest bulunduğunu, ama, kanaatine “bu adamı” beraat ettirmenin doğru olacağını bildiriyordu.

* * *

Hüseyin Avni serbestti, neşesizdi, şevksizdi ve beş parasızdı, yalnızdı.. yapayalnızdı. Sırtında bir evin yükü vardı. Mahkeme salonunda, gülümseyerek, mazisinin ve hatıralarının beyninin en kuytu köşelerinde hapsedileceğini düşünmüştü. Şimdi ise onların tamamen kaybolup gittiklerini görüyordu.

Kendisine çok yakın ve candan bağlı sandıkları bile evinden de, işyerinden de el ayak çekmişlerdi. Yavaş yavaş içine bir kurt düşer oldu. Acaba hakikaten kötü ve yanlış düşünen, mazisine bile lâayık görülemeyecek kadar dalâlete sapsmış bir insan mıydı?

Istiyordu: En yakınlarının arasında da hukukî ihtilâfları ve meseleleri çıkanlar vardı. Fakat bir istida yazdırmak için olsun, kapısını çalan çıkmıyordu. Başlangıçta birkaç kişi gelmiş, ancak bunların arasında ikinci bir defa uğrayana rastlanmamıştı. Vebalı veya cüzzamlı mıydı? Neden kaçıyorlardı kendisinden? Peşinde devamlı olarak polis bulunduğunu biliyordu. Ama bu takibin bir tazyik, bir tecrit halini alabileceğine kat’iyen ihtimal veremiyor, dönüp dolaşıp kendisini suçlandırmak zorunda kalıyordu.

İstanbul’a yerleşmişti. Her sokak, her semt kendisine o büyük çöküşü, imparatorluğun yıkılışını hatırlatıyor, işgal günlerini hatırlatıyor, hafızası da ister istemez, kendiliğinden, Gebze’lere, Zile’lere, Sakarya’lara, Erzurum ve Sivas günlerine uçuyordu. İyiden iyiye şüphe eder olmuştu artık. Türkiye’nin ve İstanbul’un yeniden Türk ve Müslüman olması için yanıp tutuşan o bir avuçluk insanın arasındaki Hüseyin Avni, o Dadaş kendisi değil miydi?

Ve İzmir kelimesini işitiyor, aynı şey oluyor. Ankara kelimesini işitiyor, gene aynı şey oluyordu. Bu kadar da değil elbette. Gazeteler, çavuş diye bağırان satıcılar, bayramlar, yıldönümleri, iftar topları, yollarda kulağına çarpan isimler, küfürler, öfkeli veya neşeli sesler ve çocuk hıçkırıkları ona hep aynı tesiri yapıyordu; bunların hepsi, kısacası bütün hayat, bütün kısıntı döküntüleri ile ona 1919 ile 1924 arasını hatırlatıyor. Hüseyin Avni'yi hatırlatıyordu; ama artık o, Hüseyin Avni ile bir bağ kuramıyor, hele Hüseyin Avni'ye sahip çıkmaya zerre kadar imkân ve ihtimal göremiyordu.

Arada sırada asılanları düşünürdü. Ne farkı kalmıştı onlardan? Nefes alıp vermek, yoklukla pençeleşmek fark mıydı? Servet içinde yüzse idi farkı olacak mıydı onlardan sanki?

Kar, kış, kıyamet, toz, ter, sıcak demeden, ayaklarının dermanı kesilinceye kadar, hedefsiz, isteksiz, hattâ etrafını görmeden yürümelere başlamıştı. Unutmak için yürüyordu, adını işitmemiş, işitmeyecek ve işitmelerini istemediği insanların arasında yürüyordu. Unutmak içindi bu yürüyüşler. Ve yalnız Hüseyin Avni'yi değil, ekmek bekleyen, ilaç bekleyen, yakacak bekleyen evini unutmak için yürüyordu.

Oğlu hastaydı, idrar tahlili gerekiyordu. Ve o, cebinde idrar şişesi, fakat tahlil parası yok, yürüyordu. Ali Yusuf'u –meselâ– hatırlamamak için, gurbetteki perişan Âkif'i –meselâ– hatırlamamak için, gittikçe kabaran servetleri, gittikçe parlayan şöhretleri, gittikçe çeşitlenen imkânları hatırlamamak için ve hepsinden önce Hüseyin Avni'yi unutmak, hırsa, hasete, öfkeye kapılmamak, küçülmemek, dize kapanmamak için yürüyordu.

Birdenbire ölüm, kafasının içinde, mümkün olan tek teselli ışığı gibi parlayıverdi:

“Ben artık ölmeliyim.”

Mırıldanmıştı. Sesini duydu. Ölüm isteği, ölüme sığınış artık şuur planındaydı. Gene dalgındı, ama artık ölçüp biçiyor, ölümü makûl, güzel ve kurtarıcı görüyordu. Ölecekti. Çünkü ölmeliydi. Hüseyin Avni'den kurtulamayacağına göre Hüseyin Avni'ye kavuşması lâzımdı.

Denize doğru yöneldi. Yeni Camii'nin arkasından geçecek, Sirkeci'den Sarayburnu'na gidecekti. Birdenbire irkildi.

"Hüseyin Avni Bey, Hüseyin Avni Bey."

Bir insan, gün ortasında, kalabalığın içinde ona Hüseyin Avni Bey diye bağırıyordu. Hem de sımsıcak; cıvıldaayan, sevgi dolu bir sesle.

Uykudan uyanmış gibi bakındı. Gözleri omuzlar hizasında etrafını tarıyor, ama bir şey göremiyordu. Çünkü seslenenin başı yerden ancak elli, altmış santim yüksekti. Gördü sonunda.

Bu, minicik bir arabanın içine yerleşmiş, ayaklarının ikisi de hemen kalçadan kesik, ama gene de yigit görünüşlü ve bakışlı bir adamcağızdı. Arabacısına, yere dayadığı elleriyle hız vererek ona doğru geliyordu. Yürüyen, upuzun insanların ayakları arasında ormanda ilerler gibiydi. Gülüyordu. Sanki anasına, atasına kavuşmuştu. Yanına gelince bir asker selâmı verdi. Kimdi bu adam?

"Tanımadınız mı, kumandanım?"

Tanıyamamıştı.

Ancak otuz yaşındaydı ve iki ayağını birden kaybetmişti, fakat simsiyah gözleri, gene de, güneş vurmuş cıva damlacıkları gibi sevgiyle, sevinçle ve yaşamak iradesiyle ıslıl ıslıl parlıyordu:

"Amma yaptınız kumandanım, haa... Ben Mehmet Çavuş..."

Hüseyin Avni diz çöküverdi.

"Hay Allah... Nerede oldu bu?"

"Hangisi? Haa... Bacaklarım mı? Afyon'da."

Unutmuştu bile bacaklarını Afyon'un kim bilir hangi tepesinde bıraktığını:

"Vaktin var mı, kumandanım?"

Vakit? Bir sözü vardı sahi... Ölümle. Beklesin be...

"Var elbette."

"Buyur, bir kahvemi iç. Şurada işte dükkânım."

Dükkânım derken övünüyordu bal gibi.

Mısır Çarşısı'nın camiye bakan duvarları boyunca sıralanmış eskici kulübelerinden birine doğru yürüdüler.

Mehmet onun bölüğünde çavuştu. Çanakkale'de, hayatını kurtarmıştı Mehmet onun. Düşman tam hücumla kalkacağı sırada isabet eden bir şarapnelle Hüseyin Avni kendini kaybetmişti. Mehmet Çavuş, o kurşun yağmuru altında kumandanını sırtladığı gibi mevzilerine kadar taşımıştı.

"Çay, kahve? Emret Allâsen kumandanım. Hem şöyle buyur, daha rahat."

"İyi, iyi... Sen işine bak. Bir acı kahve içerim."

"Çay içelim kumandanım. Demletiriz. Bak senin köyün böreği de var burada. Ondan da yeriz."

Seyyar bir Erzincan börekçisi duruyordu az ileride. Mehmet ona seslendi.

"Pek iyi yapar. Ben de her yiyişte seni anarım."

Eh, öyle ya, Erzurum.. Erzincan.. veya İzmir hepsi birdi. Hüseyin Avni hayatının en tatlı yemeğini yiyordu. İki bardak da çay içti. Mehmet Çavuş hayatından memnundu. Geçinip gidiyordu işte. Ama nerede o günler?

"Amma da konuştum haa. Sen ne âlemdesin kumandanım?.."

Hüseyin Avni gülümsedi. Tıpkı mahkemedeki gibi, rahat, sakın, kayıtsız:

"Çok şükür."

Mehmet Çavuş onun macerasına dair hiçbir şey bilmiyordu. Avni Bey bir savaşıydı, o kadar. Ve mademki, yıllarca sü-

ren mermi, gülle ve süngü hengâmesinden kol kanat bırakmadan, evinde, dükkânında yaşamış gibi, gören, işiten, tutan, yürüyen, yarasız, beresiz çıkmıştı, elbette şükredecekti.

Çok geçmeden anlamıştı Avni Bey'in sıkkın, üzgün, hattâ dertli bir hali olduğunu. Fakat ne önemi vardı bunun? Değil mi ki, hastalığı filan yoktu, hele sağdı; geçmeyecek, unutulup gitmeyecek deri mi olurdu?

"Her şeyin başı sağlık kumandanım," dedi; "Allah ölüm acısı vermesin."

Bir şeyler sezmiş miydi acaba?

"Elbette, Mehmet, elbette."

Canlı ve memnun görünmeye çalışıyordu.

"Sonra," dedi Mehmet Çavuş, "Evvel Allah sonra sayenizde zafer de kazanıldı... Sonra Cumhuriyet kuruldu, daha ne isteriz?.."

Öyle ya, gurur hakları idi ve bu gurur dünyaya değerdi: Şimdi artık kendisi yarım yamalak bedeni, Hüseyin Avni de parça parça kalbiyle hatıralar iklimine çekilmeli, temelini attıkları yeni devletin kazanılmış ve kazanılacak olan başarıları ile övünmeli idiler. Kumandanı Çanakkale'de şarapneli yemeseydi, kendisi Afyon'da bacaklarını bırakmasaydı, asıl önemlisi, o çektiklerini çekmeselerdi, zafer kazanılır, devlet yenilenir miydi? Hüseyin Avni, çavuşunun buna bütün samimiyetiyle inandığını anlamıştı:

Nice yüzyıllardan beri bu böyleydi işte. Nice yüzyıllardan beri nice yüz binlerce Mehmet, varlıklarının, yaratılışlarının sebebini savaş meydanlarında kol, bacak ve baş bırakmakta görmüş, gerisine karışmayı akıllarının ucundan bile geçirmemişlerdi. Elde ettikleri zaferin sonu ilgilendirmiyordu onları. Öşür veya adı ne olursa olsun, vergi nasıl boyunlarının borcu ise, devlet gerekli görünce, ona zaferler hediye etmek de aynı şeydi. Bu zaferleri kimler, ne yaparlardı? İlgilendirmiyordu Mehmet'leri.

Hüseyin Avni, bu konuda kendisinin de onlardan farklı olmadığını düşündü.

Yalnız kendisi mi? Âkif'ler, Aziz'ler, Küçük Ağa'lar, Doktor Haydar ve Reis Bey'ler de öyleydi. Hangisi zafer sonrası için iki cümlecik kurmuş, hangisi –küçük veya büyük– bir plan yapmıştı?

İzmir'i görmek, Kadifekale'de çay içmek!..

Bu idi işte zaferin mânası... Bir de –belki– bir madalya... Çoluk çocuğa.. torunlara, torunların çocuklarına kalması istenen.. ümit edilen, açık alnın, yüzünün belgesi. Yürek biçimi, mor veya al bir kadife yastık üzerine iğnelenip misafir odasına asılacak pırıl pırıl bir madalya.. evin içinde batmayan güneş. Başka? Başkası yoktu bunun.

O halde nedendi bunca bedbinlik, kırgınlık ve kapkara ümitsizlikler? Bir silkelese geriye ekmek derdinden başka ne kalırdı? Daha doğrusu, Mehmet'lere ve Hüseyin Avni'ye bundan başka ne yaraşırdı?

Kapkara gözleri, ıslık ıslık gülümsüyordu. Sol elini çabuk çabuk oynatarak arabacısına manevra yaptırdı ve dışarı seslendi:

“Aliiii!” Ve, “Bir kahve içersin, değil mi?”

“Sade olsun Mehmet.”

Hüseyin Avni gerçekten de son zamanlarda kafasının ve duygularının ekmek derdine saplanıp kaldığını kendi kendine itiraf etti. Ve yüzü utançtan kıpkırmızı oluverdi.

Eli, cebindeki, bir gazeteye sarılmış idrar şişesini sımsıkı tutuyordu. Avucu terlemişti. Tahlil parasını bulamadım diye öldürecekti kendini. Oğlunun sağlığına, karısının ve evinin ihtiyaçlarına yardımcı olamıyorum diye hayattan kaçıyordu. Yunan önünden kaçmak başka bir şey miydi? Ama asıl utancı Mehmet'ten geliyordu, çavuşundan, bu yarım adamdan, yarım, fakat Yunan'ın da, hayatın da galibinden.

Elinde olmadan güldü. Canlı, içten bir gülüş. Şimdi bir adam vardı ortada.

“Sen benim hayatımı kurtardın Mehmet.”

Mehmet hâlâ Çanakkale tabyalarında idi:

“Sen de başkalarına aynı şeyi yapmadın mı, kumandanım... Hem de kaç defa?”

Gene güldü.

“Öyle...”

Halbuki Mehmet onun hayatını ikinci defa kurtarmış oluyordu ve asıl kurtarış şimdiki idi. O, nicelerinin bel bağladığı, nicelerin azmini, iradesini, yiğitliğini ve aklını övdüğü Hüseyin Avni, kelimenin tam mânasıyla yarım kalan çavuşundan daha mı kötü bir savaşçıydı?

Damarlarındaki kanın hızlandığını, adalelerinin kasıldığını duyuyordu. Mehmet onu, evet, ikinci defa kurtarmıştı. Mehmet, ona yenilmezlerden olduğunu hatırlatmıştı. Yapacağı işin, bu kaçışının rezilliğini ve günahını Mehmet ona düşündürmüştü.

Kahvesini içerken iyice keyiflendi. Para nasıl olsa bulunurdu; değil mi ki, o içindeki yakışıksız gururu silkip atmış, hayatın içine, süngü hücumuna kalkar gibi, dalmaya karar vermişti. Gülümsüyordu. Hem para, para diye deri edindiği de ne idi? Han mı istiyordu, hamam mı?

Allahaismarladık diye ayrılırken dizlerinin üstüne çöktü ve itiraz etmesine vakit bırakmadan bu işi yaptı. Mehmet'in alnından öptü.

Mehmet, utanmış olarak:

“Gine buyur kumandanım... Ayağın da uğurlu geldi,” diyordu. Hüseyin Avni'nin bulunduğu sırada dükkâncısına üç müşteri uğramış, alışveriş yapmıştı.

Yaşayacaklardı elbette. Ve yaşamak dürüstler için, kalpleri yıkanmışlar için kolaydı.

Hüseyin Avni Bey idrar şişesini Gureba Hastanesi'ne bırakmıştı. Sardığı gazete katlanmış olarak cebinde idi. Hastahanenin bahçesinde, bir bankta otururken eline değdi. Unutmuştu onu. Çıkarıp baktı. Kocaman bir haber:

“Gazetemizin sahibi Ali Yusuf Beyefendi Türk-Yunan münasebat-ı dostânesi için dediler ki...”

Avni Bey, Ali Yusuf'un ithalat ve ihracat işlerini düşündü. Dudakları gerilir gibi oldu. Ama çok sürmedi, mırıldandı:

“Rapor, Allah'tan iyi gelseydi bari.”

Mühim olan, artık, sadece.. sadece çocukların sağ ve sağlam yetişmeleri idi. Ne Hüseyin Avni'ler ve ne de Ali Yusuf'lar gelip geçmişti bu köhne dünyadan.

Tarık Buğra

TOPLU ESERLERİ

Küçük Ağa

ROMAN / 477 SAYFA

Firavun İmanı

ROMAN / 229 SAYFA

Yağmur Beklerken

ROMAN / 227 SAYFA

Dönemeçte

ROMAN / 271 SAYFA

Tarık Buğra, Kurtuluş Savaşı'nı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sorunsalını konu alan siyasal roman geleneğimizin Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Kemal Tahir gibi köşebaşlarından biridir. Ancak o, bu geleneğe hâkim olan millici-modernist yaklaşımdan farklı olarak, bu süreci İslâmî-muhafazakâr referansları, duyarlılıkları ile yaşayan insanların açısından ele alır. Eserlerinin özgün yanı, bu kurtuluş-kuruluş sorunsalını küçük taşra kasabalarına taşımış olmasıdır. O nedenle Tarık Buğra'nın romanlarında modern ile geleneğin, millilik ile İslâmiliğin arasındaki girift çatışma ve gerilimlerin her düzeydeki tezahürleri, taşranın, küçük kasabaların sade, iddiasız insanların alabildiğine gerçekçi dünyalarındaki haliyle önümüze serilir. Modernist-millici roman türünde olumsuz değilse bile edilgen, çoğu kez basmakalıp tiplerle temsil edilen halk, burada kurtuluş-kuruluş sorunsalının tüm iç çatışma ve sancılarını, aklında, vicdan ve inancında kendi yerelliğinin motifleriyle yaşayan, sahici insanlar olarak yer alır. Kurtuluş Savaşı'nı izleyen büyük dönemeçler ve dönüşümlerin, toplumsal gerilimler ve uzlaşmaların "halk" katından en yetkin anlatımıdır Tarık Buğra'nın romanları.

Firavun İmanı

Firavun İmanı'nda Tarık Buğra, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in kuruluşu sorunsalını bu kez Sakarya Savaşı arefesi ve hemen ertesi dönem bağlamında romanlaştırıyor. Kahramanları yine "sıradan" halk veya dönemin ikinci, üçüncü plandaki kişilerini temsil eden tipler. Roman Mustafa Kemal'in tartışılmaz liderliği etrafında şekillenen Cumhuriyet'in kurucu kadrosu ve onun iradesine karşı, bizzat Kuvayi Milliye hareketi içinden şekillenmekte olan milli-muhafazakâr hoşnutsuzluk, tepki ve muhalefetin şekillenmesini konu alıyor. Bu tepki ve muhalefetin sonraki yıllarda Mustafa Kemal'i ve onun "devrimlerini" doğrudan karşısına almak yerine bunu bir anti-komünizm-edebiyatı içine yerleştirilmiş imalarla ifade eden bir politik söylem tutturduğu bilinir. Bu bakımdan *Firavun İmanı*'nda milli-muhafazakâr tepki ve muhalefetin 1920'lerin Sovyetçi ve komünist sıfatlı tiplerine yönelik ve onların üzerinden ifade ediliyor olması, Cumhuriyet'in daha sonraki yıllarını haber veriyor.

